

Màster d'Història Contemporània i Món actual

Curs acadèmic 2016-2017

Treball final de Màster

JUSTÍCIA POPULAR PENAL A CATALUNYA (1936-1939). ELS TRIBUNALS POPULARS DE BARCELONA

Lluís Blanes Buades

Tutor del treball:

Dr. Pelai Pagès i Blanch

RESUM

Durant el període de la Guerra Civil espanyola els governs de la República i de la Generalitat de Catalunya van institucionalitzar la justícia penal de caràcter popular. Des del mes d'agost de 1936 i fins al final del conflicte, van operar diversos tipus de tribunals i jurats permanentment sotmesos al context social, polític i bèl·lic en que es trobava Espanya.

El següent treball examina la normativa reguladora dels diferents tipus de tribunals que s'han esmentat, així com incideix en el funcionament i activitat dels Tribunals Populars de Barcelona.

RESUMEN

Durante el período de la Guerra Civil española los gobiernos de la República y de la Generalitat de Catalunya institucionalizaron la justicia penal de carácter popular. Desde el mes de agosto de 1936 y hasta el final del conflicto, operaron diversos tipos de tribunales y jurados permanentemente sometidos al contexto social, político y bélico en que se encontraba España.

El siguiente trabajo examina la normativa reguladora de los distintos tipos de tribunales mencionados, así como incide en el funcionamiento y actividad de los Tribunales Populares de Barcelona.

ABSTRACT

During the period of the Spanish Civil War the governments of the República and the Generalitat de Catalunya institutionalized the criminal justice in its popular nature. From August 1936 until the end of the conflict, diverse kinds of courts and juries operated permanently subjected to the social, political and military context in which Spain was immersed.

This essay examines the regulation of the different types of courts mentioned, as well as it studies the functioning and activity of the Tribunals Populars from Barcelona.

ÍNDEX

I. Introducció.....	5
II. Contextualització històrica	8
III. Estat de la qüestió	11
IV. Activitat normativa del govern de la República (1936-1939)	20
V. Activitat normativa del govern de la Generalitat (1936-1939)	39
VI. La jurisdicció ordinària després del cop	62
i. Tribunal de Cassació de Catalunya i Audiència Territorial	62
ii. Audiència Provincial	62
iii. Jutjats municipals	66
iv. Jutjats d'instrucció	67
VII. Els Tribunals Populars 1-4 de Barcelona	70
i. Regulació.....	70
ii. Activitat dels Tribunals Populars: Sentències inèdites del Tribunal Popular número 2.....	82
iii. Conclusions sobre el funcionament del tribunal	94
VIII. Conclusions finals	101
Bibliografia	104
Fonts documentals.....	106

I. INTRODUCCIÓ

El nostre interès pel tema de la justícia popular durant la Guerra Civil espanyola va sorgir fa uns pocs mesos quan, aprofundint sobre la història de la guerra, vam reparar per primer cop en la seva existència. El descobriment tan tardà de la matèria se'ns ha d'excusar en tant que abans de cursar el present Màster la nostra formació era estrictament jurídica i, per tant, els nostres coneixements sobre Història en general i sobre la Guerra Civil en concret eren coneixements inevitablement superficials.

Haviem trobat, consegüentment, un tema que integrava en un acoblament perfecte les branques del Dret i de la Història, dos dels nostres grans interessos, i el Treball Final de Màster es presentava com l'ocasió idònia per demostrar-nos que una amalgama de les dues branques referides podia portar a conclusions interessants. D'aquesta manera, durant els darrers mesos ens hem anat endinsant de mica en mica en la bibliografia específica sobre la justícia impartida a la rereguarda republicana, la normativa de l'època i, com no podia ser d'altra manera, la documentació processal generada.

Així, progressivament, hem pogut apreciar l'estat de cada un d'aquests elements, que en la nostra opinió és com segueix. Respecte de la bibliografia, malgrat que durant les darreres dècades esforços personals molt considerables han aconseguit aportar llum a la qüestió, encara falta a dia d'avui un estudi d'àmbit territorial estatal que aglutini una anàlisi jurídica-històrica completa, tant de la producció normativa elaborada pels governs republicans com de la documentació processal que ha perviscut. Això no es podrà fer, però, fins que la historiografia no escometi estudis regionals consistents fixant l'objectiu en tots els territoris on els tribunals de justícia popular van actuar. Pel que fa a l'estudi de la normativa reguladora de la justícia popular, aquesta probablement és una de les qüestions més àmpliament tractades pels estudis sobre el tema. Tanmateix, encara falten estudis que extreguin conclusions detallades sobre les situacions reals que havia anat generant el nou ordenament jurídic; ens referim a la clàssica divergència, agreujada pel caos en temps de guerra, entre la formulació teòrica i la plasmació efectiva a la realitat. Finalment, en relació amb la documentació processal, l'investigador es troba subjecte a la seva disponibilitat, la qual, al seu torn, ve condicionada pel fet que els propis republicans, abans de ser derrotats, van destruir una gran part de la documentació processal generada pels òrgans de justícia popular amb la finalitat de que una informació tan sensible com aquella no caigués en mans repressores. A aquest és, per exemple, el cas de Barcelona.

La ciutat de Barcelona ha estat l'àmbit territorial en el qual ens hem centrat principalment en els apartats que seguiran i en el qual hem enfocat els nostres esforços en la recerca. Això sens perjudici, com es veurà, dels oportuns comentaris sobre com afectava la producció normativa dels

govern central i català a la resta del territori, ja que en cas contrari el resultat hagués sigut incomplet, fet a retalls.

Pel que respecta a aquest treball en concret, l'hem dividit en diverses parts. Després de l'oportuna introducció i contextualització històrica, hem portat a terme, en primer lloc, un breu examen de les obres dedicades a l'estudi del tema que ens ocupa publicades fins avui.

En segon lloc, hem realitzat un exercici de síntesi de les principals disposicions en matèria de Justícia penal –i normes relacionades– obtingudes a partir d'un curós buidatge de les gasetes oficials republicanes, tant d'àmbit estatal (*Gaceta de Madrid*, primer, *Gaceta de la República*, després) com d'àmbit català (*Butlletí Oficial de la Generalitat de Catalunya* i, posteriorment, *Diari Oficial de la Generalitat de Catalunya*). Degut a la gran quantitat de disposicions obtingudes i al quadre embrollós i laberíntic que dibuixen, hem intentat seguir una línia cronològica que servís al lector com a guia i, a més, hem disposat en dos apartats diferenciats la normativa que dictava cada un dels dos governs implicats –aquesta divisió, com de seguida explicarem, també és de total necessitat per una qüestió competencial–. A més d'exposar com s'anava formant l'estructura de la nova organització judicial a Catalunya i a la resta del territori republicà, el nostre objectiu ha estat, en tot moment, mostrar com es plasmava el context sociopolític del període en l'ordenament jurídic i com dissenyava el legislador la conseqüent interacció entre els tribunals i els ciutadans. Hem d'advertir al lector, en el supòsit de que no estigui familiaritzat amb el tema del treball, que d'aquest apartat no pot esperar-se una lectura amena. Això es deu a que aquests dos apartats comenten una dinàmica legislativa feixuga i enrevessada, però que és al seu torn evidentment imprescindible si volem emprendre una feina sobre temes definits legislativament no ja amb una base sòlida, sinó simplement amb una base on l'estudi pugui recolzar-se. La nostra intenció en l'execució d'aquests dos apartats no ha estat tant fer una feina amb finalitat divulgativa com sí una eina de referència per a qui vulgui entendre en detall –dins els límits materials del treball– la progressiva formació de la justícia popular.

Encara que l'àmbit del nostre treball es situa a Catalunya i, més concretament, a Barcelona, no podíem només basar-nos en la normativa catalana. Això es deu a que la vigència de l'organització judicial catalana respecte de la justícia popular es limita als primers mesos de la guerra, acabant amb l'assimilació a Catalunya de la normativa judicial republicana a finals d'abril de 1937, pocs dies abans de que esclatessin els fets de maig de 1937 i de que comencés el posterior apogeu recentralitzador. Després d'aquesta homogeneïtzació de finals d'abril i un cop consolidada després dels fets de maig, la normativa aplicable a Catalunya en matèria de justícia fins al final de la guerra –és a dir, la normativa aplicable a Catalunya durant la majoria de temps en que va durar el conflicte bèl·lic– va ser la dictada pel govern central. És per aquest motiu que exposar únicament la normativa aprovada per la Generalitat hagués estat clarament insuficient.

Un cop sintetitzat el sistema legal que havien dissenyat els governs de la República i de la Generalitat esdevenia essencial, per a que la feina feta cobrés vida, poder analitzar i mostrar com s'havia materialitzat tot el desenvolupament normatiu que havíem estudiat. Doncs bé, atenent a les limitacions de temps i espai que per a la realització del Treball de Final de Màster ens venien en bona lògica imposades, varem decidir emprendre aquesta materialització de que parlem reflectint-la en dos apartats més. Un d'ells incideix en la contextualització del moment històric que va permetre donar pas a la instauració de la justícia popular, tracta sobre l'esfondrament de la jurisdicció ordinària i és molt breu precisament perquè no parla pròpiament del tema del treball, la justícia *popular*. L'altre, que és l'apartat més extens del treball, és conseqüència d'haver escollit només un dels diversos tipus de tribunals que s'havien anat creant durant tantes fases, amb la clara intenció que comentàvem de poder materialitzar tanta normativa a través de l'activitat judicial en si. Els tribunals escollits són els Tribunals Populars números 1-4 de Barcelona, que van actuar a la capital catalana des de l'octubre de 1936 fins a finals d'abril de 1937. Després d'analitzar el seu funcionament a través novament de la normativa i a partir de la documentació col·lectada, hem fixat com a referència la documentació d'un dels tribunals, el número 2, per examinar la seva activitat enjudiciadora. Al respecte ens ha sigut molt satisfactori trobar més de vint sentències inèdites a l'Arxiu Central del Tribunal Superior de Justícia de Catalunya (ACTSJC), on hem desenvolupat principalment la nostra recerca i on també hem pogut consultar documentació sobre les sales de lo Criminal de l'Audiència Provincial, els Tribunals Populars Especials, els Jurats d'Urgència i de Guàrdia i els escassíssims expedients dels Tribunals Especials d'Espionatge i Alta Traïció que es conserven. Del mateix tribunal hem afegit quatre sentències que hem trobat a la Causa General, de les quals no ens consta que hagin sigut objecte de cap publicació, al menys de forma expressa. No cal dir que un treball complet i d'unes majors dimensions sobre la justícia popular a la rereguarda barcelonesa no es detindria a tractar únicament els Tribunals Populars, sinó que hagués analitzat el funcionament i activitat de tots els òrgans judicials que van entrar en vigor durant el període de la guerra. Aquest és el tipus de treball que, de no haver limitacions temporals i materials, ens hagués agradat perseguir.

Finalment, hem elaborat unes conclusions que permetessin arrodonir el que hem volgut transmetre durant l'execució del treball. Sense pretendre practicar judicis extemporanis, la nostra intenció ha estat mostrar en tot moment la influència que va tenir sobre el legislador el context històric de la revolució i la guerra, així com exposar la cruesa amb que, estretament vinculada al context referit, la justícia popular va portar a terme la seva actuació en moltes ocasions. En definitiva, la finalitat d'aquest treball no és altra que mostrar com d'imprescindible és una anàlisi de la justícia popular a la rereguarda republicana per a tot aquell estudi que es proposi discórrer sobre la violència política exercida durant el període sagnant que va suposar la guerra civil.

II. CONTEXTUALITZACIÓ HISTÒRICA

La matinada del 19 de juliol de 1936 diverses columnes de militars procedents de distintes casernes de Barcelona, seguint l'exemple del sector de l'exèrcit revoltat els dies 17 i 18 a altres indrets de l'Estat, es van dirigir cap als punts neuràlgics del poder a la capital catalana. Als carrers es van topar amb la guàrdia d'assalt i grups de militants de partits polítics i sindicats, que van evitar que poguessin avançar cap als seus objectius. Als militars sollevats es van afegir alguns grups de requetés i falangistes, encara que pocs (Solé i Villarroya, 1989, p.34), mentre que unes hores més tard la guàrdia civil es va afegir decisivament a la defensa de la República. A Barcelona i Catalunya el cop militar havia sigut frustrat, però això no va ser així arreu de l'Estat, de forma que Espanya va quedar confrontada en dos bàndols irreconciliables i amb unes forces relativament parelles.

A Barcelona, la ràpida derrota dels revoltats va venir seguida de l'esclat de la revolució al carrer, que va suposar per a la Generalitat la pèrdua pràcticament absoluta del poder i del control de l'ordre públic en favor de ciutadans armats després de l'ocupació del quarter de Sant Andreu. Dins aquest nou context la nova hegemonia l'ostentava el sindicat anarquista CNT-FAI. Segons Marià Rubió i Tudurí, diputat d'ERC i testimoni del moment: "El govern de la Generalitat es va declarar impotent per dominar la situació. Aquesta es va dibuixar amb dues formes: el col·lectivisme i el terror. És probable que el primer no hauria estat possible sense el segon" (Rubió, 2002, p.59).

El 20 de juliol es va celebrar un fet clau per al desenvolupament dels fets durant els primers mesos de conflicte. Una reunió entre el President de la Generalitat, Lluís Companys, i una delegació de la CNT va permetre a Companys seguir en el seu càrrec, i a la Generalitat mantenir la seva existència formal (Preston, 2016, p.247). A canvi, es va acordar la constitució d'un Comitè de Milícies Antifeixistes¹, format per la Confederación Nacional del Trabajo (CNT), la Federación Anarquista Ibérica (FAI), la Unión General de Trabajadores (UGT), el Partit Socialista Unificat de Catalunya (PSUC), el Partit Obrer d'Unificació Marxista (POUM), Acció Catalana Republicana (ACR) i la Unió de Rabassaires. Aquest comitè, en el qual la CNT-FAI tenia una força preponderant donades les circumstàncies, va ostentar el poder fàctic a Catalunya durant els primers mesos del conflicte (Solé i Villarroya, 1989, p.92).

Aviat va començar a la rereguarda barcelonesa una repressió contra els militars detinguts, portada a terme mitjançant consells de guerra sumaríssims a bord del vaixell-presó Uruguay. També, contra alguns militars i contra moltes persones considerades de dreta, es va desencadenar un moviment despietat de repressió civil que va sobrepassar completament les forces que havien de mantenir l'ordre públic. L'activitat de les Patrulles de Control, un cos armat dependent del Comitè

¹ El 21 d'agost, un dia més tard de la reunió entre Companys i els representants de la CNT, es va aprovar i publicar el Decret de Presidència que creava formalment les Milícies Ciutadanes de Catalunya –nom oficial del comitè– per a la defensa de la República i per a la lluita contra el feixisme i la reacció. *BOGC*, 21 de juliol de 1936, p.633 i 634.

de Milícies Antifeixistes i encarregat precisament del manteniment de l'ordre públic, va ser molt limitada tant a causa de factors interns, per la seva manca d'organització –fins al punt de que acabava actuant en contra de la finalitat per a la qual va ser creada²–, com a l'ambient de violència il·limitada que regnava a la capital catalana, tot i les crides que en contra d'aquesta realitzaven les direccions de les organitzacions revolucionàries (Solé i Villarroya, 1989, p.98-99).

A més de les tensions entre la Generalitat i el Comitè de Milícies Antifeixistes pel control del poder, que la primera va anar recuperant paulatinament³, hem d'afegir les tensions entre els governs central i català malgrat l'objectiu comú contra la derrota dels rebels. La disputa es devia en gran part a que la Generalitat, en anar reassumint el control de la situació, s'havia adjudicat unilateralment competències que no li venien definides a la Constitució ni a l'Estatut de 1932, la qual cosa generava el conseqüent nerviosisme en el si del gabinet central

Aprofitant el caos propi de la situació de fragmentació de poder, l'11 d'agost el Palau de Justícia va ser ocupat paral·lelament per un grup d'anarquistes liderats per l'advocat Àngel Samblancat i per un grup de republicans en el qual destacava Josep Andreu Abelló, diputat d'ERC que aviat esdevindria President de l'Audiència Territorial i del Tribunal de Cassació de Catalunya (Vázquez, 2009, p.69). La jurisdicció ordinària havia quedat totalment paralitzada des del moviment militar de dia 19 de juliol.

Respecte d'aquest àmbit, el judicial, hem de destacar que durant la II República ja havia sofert alguns daltabaixos, majorment com a conseqüència del caràcter conservador i anticatalanista de la immensa part de la magistratura (Alba, 1990, p.224). Després de la Sanjurjada l'agost de 1932, el govern va decidir procedir a una depuració dels funcionaris judicials desafectes a la República. Així, el 8 de setembre de 1932 es va publicar una llei que jubilava un 12% de la judicatura i el Ministeri Fiscal (Vázquez, 2009, p.20). Dos anys més tard, entre juny i setembre de 1934 es van produir una sèrie de conflictes en el si de les interaccions entre els tribunals i els ciutadans. La magistratura i la fiscalia es negaven a emprar el català dins el seu àmbit professional, obligació derivada de l'article 2 de l'Estatut d'Autonomia, en tant que consideraven aquesta llengua com una llengua popular que devia esser allunyada de les institucions; d'aquesta manera, hi va haver una mobilització ciutadana cridant a la insubordinació oberta contra els tribunals i negant la seva legitimitat per a la impartició de justícia a Catalunya (Vázquez, 2009, p.29). La situació va esdevenir més greu quan Joan Lluhí Vallescà, fundador de L'Opinió, membre d'ERC i conseller de Justícia i Dret (5 gener 1934 – 7 octubre 1934; 2 març 1936 - 14 maig 1936), que considerava que

² “Per a contenir-los [els assassinats], el Comitè va organitzar unes ‘Patrolles de Control’, però aquestes, en lloc de perseguir els assassins, van emprendre la tasca revolucionària de ‘fer justícia’. És a dir, que a les víctimes d'*iniciativa privada*, s'hi van unir les víctimes d'aquesta organització a la qual es feien honors de ‘policia’” (Rubió, 2002, p.62). Víctor Alba va més enllà i afirma que estaven formades, des d'un inici, pels “incontrolats” (Alba, 1990, p.226).

³ El 26 de setembre es formava un govern de concentració en el qual s'integrava la CNT-FAI i, atenent-se a la nova situació, el Comitè va ser dissolt uns dies més tard, l'1 d'octubre.

les atribucions en matèria de justícia que l'Estatut atribuïa a la Generalitat eren insuficients (la creació del Tribunal de Cassació i meres disposicions respecte de l'organització judicial condicionades a no infringir lleis processals i orgàniques estatals), va denunciar públicament el 13 de setembre de 1934 aquesta situació i va carregar contra una sèrie de magistrats que no comptaven amb la seva confiança per considerar-los reaccionaris i anticatalanistes, citant fins i tot el seu nom i convidant-los a abandonar els tribunals de Catalunya⁴. Aquest fet va generar un conflicte seriós entre el govern català i el central, el qual va compel·lir al Tribunal Suprem per a que enviés una comissió a Catalunya amb la comesa de supervisar la situació dels tribunals (Vázquez, 2009, p.36).

Dies més tard es van produir els fets d'octubre de 1934, que van tenir efectes nefasts per a la reduïda autonomia de l'administració de justícia catalana, ja que el govern central va suspendre les competències de Catalunya al respecte –entre tantes altres, com ja sabem–, encara que no va arribar a derogar-les. Joan Lluhí, que evidentment havia perdut al càrrec com a conseqüència dels fets d'octubre, va tornar a ocupar la conselleria de Justícia i Dret després de la victòria del Front Popular a les eleccions de febrer de 1936. Una altra mostra de que la situació es va normalitzar després del triomf electoral ho demostra que es permetés al Tribunal de Cassació de Catalunya seleccionar els candidats a jutges i magistrats interins que havien d'actuar en territori català. Segons Vázquez, es va prescindir del criteri d'antiguitat per procedir a aquests nomenaments i això va portar a la conseqüent reacció irada per part dels sectors més conservadors dins l'àmbit de la judicatura, que coincidien amb els de major antiguitat i que, lògicament, temien perdre influència (Vázquez, 2009, p.63). Però aquests nomenaments no van ser el darrer motiu de confrontació, ja que el 15 de juny es dictava un decret⁵ que suposava una extralimitació respecte de les competències estatutàries de Catalunya en matèria d'organització judicial en establir que el nomenament de President de l'Audiència Territorial hauria de recaure en un Magistrat del Tribunal de Cassació. Per a Vázquez, “aquesta disposició va crear un gran malestar dins la magistratura i va esdevenir l'excusa final per a molts funcionaris per justificar un cop d'estat, sota el pretext d'un suposat separatisme judicial” (Vázquez, 2009, 63). La situació es presentava crítica.

Així, un cop vista en línies generals la situació de gran tibantor social i institucional a Catalunya durant els anys immediatament previs a 1936 i un cop produïda la sublevació militar, ens remetem, per acabar de definir el context històric i els fets que es van anar devenint, als dos apartats IV i V els quals, a través de la producció normativa, permeten perfectament apreciar aquesta realitat de conflicte social i entre les administracions públiques de l'Estat que es va anar avivant durant els anys de Guerra Civil.

⁴ El 24 de febrer de 1934 es va publicar un Decret permetent als jutges i magistrats que presetessin els seus serveis a Catalunya reintegrar-se a l'administració estatal, “concurant a aquest fi les places vacants en la forma prevista en les disposicions vigents, sense cap limitació”. (*BOGC*, 23 de març de 1934, p.1729-1730).

⁵ *BOGC*, 18 de juny de 1936, p.2143 i 2144.

III. ESTAT DE LA QÜESTIÓ

Ara farà tres dècades, del 26 al 28 de novembre de 1987, l'Archivo Histórico Nacional (AHN)(Sección Guerra Civil) de Salamanca va celebrar unes jornades amb el títol de “Jornadas sobre la Administración de Justicia durante la Guerra Civil española: instituciones y fuentes documentales”, que suposaven un esforç dirigit a abocar llum sobre el que s’anomenava *justícia en guerra*, la impartició de justícia durant la guerra civil tant al bàndol republicà com al franquista. Fins al moment, el tema no havia sigut més que tractat circumstancialment o tangencialment per la historiografia general de la Guerra Civil, o bé només s’havien publicat breus articles al respecte. La intenció de les jornades era coordinar arxivers i investigadors de diverses matèries per tal de permetre i facilitar la tasca de la recerca en torn de la matèria. Tres anys més tard, el 1990, el Ministeri de Cultura publicava el llibre que recollia les distintes aportacions fetes per aquest cos interdisciplinari de professionals sota el nom de *Justicia en guerra*.

Aquest buit historiogràfic el posava de manifest al començament de la seva comunicació Glicerio Sánchez Recio(1990, p.87): “Este ha sido uno de los temas que más ha tardado en llamar la atención de los historiadores, que durante la última década han procurado estudiar con profundidad las múltiples facetas que encierra la guerra civil española, a pesar de la gran importancia que tuvo la justicia por las nuevas experiencias que se practicaron tanto en la organización como en la ejecución, el alto número de ciudadanos que pasaron ante los tribunales y por la acción represiva que se ejerció a través de estos organismos”. Feia lo propi Víctor Alba (pseudònim de Pere Pagès i Elies)(1990, p.223), quan deia: “Casi todo lo que se ha escrito sobre la guerra civil en la zona republicana trata de los aspectos políticos. [...] En un país tan dado como el nuestro a las minucias jurídicas, no hay estudios jurídicos sobre los cambios en la administración de justicia. Las presentes jornadas pueden comenzar a llenar este vacío”.

Pel fet que el nostre treball s’ha centrat en analitzar l’activitat normativa dels governs de la República i de la Generalitat, a més d’estudiar el funcionament i activitat dels Tribunals Populars de Barcelona, d’aquest llibre només comentarem la part relativa a la justícia impartida en el territori lleial a la República, separant els capítols referents a la generalitat del mateix dels que tracten específicament la qüestió respecte del territori de Catalunya.

En relació amb els capítols sobre el territori republicà en el seu conjunt es va portar a terme un recull bastant complet de l’activitat normativa dictada pel govern central. En el capítol inicial, Ramón Salas Larrazábal la va dividir en atenció als ministres de Justícia que l’havien dictat, la qual cosa li va permetre incidir amb relativa profunditat sobre la seva intencionalitat en l’exercici de les funcions del càrrec i, concretament, sobre la seva visió de la justícia popular. Salas Larrazábal, que segurament va ser qui va recollir la normativa republicana sobre justícia popular de la forma més completa durant les jornades –quant a recull–, emprava un to transparentment crític amb la justícia

republicana durant la guerra alhora que sorprenentment incidia en les relacions Església-Estat a través de la producció normativa del govern republicà.

Glicerio Sánchez Recio, a més de parlar de les competències dels distints òrgans judicials a nivell estatal –i molt breument, a nivell català–, anava més enllà de la normativa i aconseguia elaborar un capítol de contingut més diversificat. En aquest es feia esment del col·lapse de la jurisdicció ordinària després del cop, del caràcter especial de la justícia popular, de la situació dels advocats i dels jurats, de l’ambient de les sales de justícia i de les condicions materials de les mateixes. Així mateix, dedicava una part del capítol a les actuacions dels tribunals, aportant algunes dades sobre els delictes més freqüents, els percentatges de condemnes i absolucions i de les condemnes a mort de tribunals d’arreu d’Espanya. En relació a l’estudi de les actuacions dels tribunals informava de que fins al moment s’havien estat consultant la “Sección Guerra Civil” del AHN i la *Pieza Quinta* de la Causa General –no parlava, per tant, dels arxius judicials de cada territori o localitat–, encara que advertia sobre les limitacions existents degudes a l’escassetat de documentació conservada i el desordre en que aquesta es trobava als dos fons mencionats. A les conclusions, Sánchez Recio evitava fer una valoració expressa de l’activitat dels tribunals de justícia popular, però sí considerava inevitable la seva politització en tant que el transfons dels fets enjudiciats era també polític, així com manifestava que s’havia de tenir present el caràcter excepcional de la justícia popular.

Antonio González Quintana, per la seva banda, elaborava un estudi sobre el recorregut de la justícia militar des d’abans de l’esclat de la guerra, durant la II República, passant per la declaració de l’Estat de Guerra l’agost de 1938 i fins al final del conflicte. Afirmava que la justícia militar durant la Guerra havia tingut una activitat considerable en tant que havia processat milers de persones, però matisava la seva importància en el moment d’establir comparacions amb la resta de jurisdiccions. Respecte de l’actuació dels jutges militars al bàndol sollevant i dels civils al bàndol republicà, Antonio Agúndez Fernández va realitzar un estudi comparatiu. Com veiem, en el cas del bàndol republicà ometia l’actuació de la jurisdicció ordinària mentre aquesta estava vigent i la de la justícia militar.

Finalment, Amaro Rosal Díaz, ex director de la Caixa General de Reparacions de Danys i Perjudicis de la Guerra, va oferir una explicació certament insuficient sobre l’activitat d’aquest organisme, a més de la del Tribunal Popular de Responsabilitats Civils, ambdós creats pel govern central entre setembre i octubre de 1936 per portar a terme una repressió econòmica contra els desafectes a la República.

Respecte de la justícia popular en territori català, en el capítol segon de *Justicia en Guerra*, a càrrec de Pelai Pagès i Blanch, apareixia una exposició sobre l’activitat normativa que havia portat a terme el govern de la Generalitat. Pagès la dividia en tres fases: una primera abastant el període de

juliol a setembre de 1936, sobre el caos i la presa del control per la revolució que van seguir la sublevació militar; una segona, de setembre de 1936 fins a finals d'abril de 1937, sobre la represa del control per part de la Generalitat i la seva autonomia legisladora front el govern central en matèria de justícia; finalment, una tercera fase des de finals d'abril fins al final de la guerra relativa a l'adequació de la normativa judicial catalana respecte de l'espanyola i la conseqüent pèrdua de competències del govern català sobre l'organització dels tribunals situats en el territori de la seva jurisdicció. Respecte de la segona fase, Pagès valorava positivament la tasca d'Andreu Nin al front de la conselleria de Justícia, període durant el qual va haver d'afrontar la missió de recuperar el control en la impartició de justícia, disposant la creació d'una nova organització judicial a Catalunya amb la constitució dels Tribunals Populars i la regulació del sistema penitenciari català.

Al seu torn, Víctor Alba, que havia viscut els fets de la rereguarda catalana com a periodista i estudiant de dret, es referia sobretot a la realitat social que es vivia en aquesta rereguarda i de com la societat es relacionava amb la justícia. En un primer moment incidia en la justícia del període que ocupa la primera fase de la justícia a Catalunya segons Pagès, i que Alba definia amb el concepte de "justícia per consens". Aquest concepte suposa que la majoria de la gent en zona republicana acceptava la "justícia" de carrer. L'autor considerava que en una fase posterior, durant els mandats de García Oliver com a Ministre de Justícia i d'Andreu Nin a la conselleria de Justícia (Alba explicava algunes de les seves decisions), la gent no estava informada sobre l'activitat normativa dels dos dirigents ni sobre l'existència dels tribunals de justícia popular i dels camps de treball. Més endavant parlava de l'actuació del Tribunal Especial d'Espionatge i Alta Traïció i de la repressió judicial del POUM.

L'aportació de les jornades de 1987 a Salamanca en relació amb l'objecte del nostre treball acabava amb el capítol elaborat per Carmen Larrucea i Fabiola Zuleta, arxivades al Palau de Justícia de Catalunya, sobre les fonts documentals de què disposaven –o de les quals tenien coneixement, ja que actualment està desactualitzada–. En general, a més del ja comentat, les aportacions dels investigadors tenien una mancança comuna consistent en les escasses referències fetes a la documentació processal de l'època que havien estudiat. Sens dubte, aquesta venia determinada per la dificultat material d'accedir a la documentació, de la qual ja advertia Sánchez Recio, qui al seu torn era qui havia fet un major ús de la mateixa. Les jornades van complir, fins a un punt, amb la seva funció i des d'ençà la justícia popular ha tingut més presència en la historiografia sobre la guerra civil. Això no és només apreciable amb la publicació de monografies dedicades íntegrament a la matèria, que per altra banda no abunden, com ara veurem, sinó també amb la publicació de treballs relacionats amb la justícia popular i en l'augment de referències sobre la mateixa en estudis generals sobre la guerra.

En relació amb els estudis de conjunt sobre la justícia popular a nivell estatal, quatre anys més tard de la celebració de les jornades de l'Archivo Histórico Nacional, el 1991, Glicerio Sánchez Recio va publicar *Justicia y Guerra en España. Los tribunales populares (1936-1939)*. En aquest llibre continuava la línia que havia exposat a Salamanca, oferint un enfocament diversificat de la temàtica en parlar de la normativa, de l'activitat dels tribunals, del tractament de la justícia popular a la premsa, dels camps de treball, etc. També, encara que no feia un examen jurídic de les disposicions que creaven els òrgans de justícia popular, oferia una definició de la seva naturalesa i funcions: en atenció a la provisionalitat i composició dels mateixos, considerava la justícia popular com una justícia *d'excepcionalitat* –aquesta, matisava, no era la idea que tenia concretament García Oliver– i *militant*. Estimava que les seves funcions es basaven en la *repressió* –elegantment política– i *l'exemplaritat* –per mitjà de la duresa de les penes, la publicitat dels judicis i les sentències i la rapidesa de la reacció– en la voluntat de dotar de *seguretat* la rereguarda.

Si Pagès considerava que a nivell català existien tres etapes o fases pel que feia a la justícia popular, Sánchez en fixava dues a nivell estatal: la primera anava des de la creació dels Tribunals Especials els dies 23 i 25 d'agost fins al decret de “compilació penal” del 7 de maig, i la segona, des de la creació dels Tribunals Especials d'Espionatge i Alta Traïció (juny de 1937) i de Guàrdia (març de 1938) fins al final de la guerra. L'inconvenient d'aquesta separació és que des de la creació del Tribunal Especial d'Espionatge i Alta Traïció el juny de 1937 fins al final de la guerra, els Tribunals Populars (Tribunals Especials segons els decrets d'agost de 1936) van seguir operant, per la qual cosa es produeix un solapament en la vigència d'ambdós tipus de tribunals (independentment de que els Tribunals Especials d'Espionatge i Alta Traïció fossin molt més durs en termes de repressió i de que tinguessin un caràcter menys popular que els altres tribunals mencionats, raons per les quals probablement Sánchez va establir la separació).

En el llibre de 1991, Sánchez exposava la normativa republicana estatal i, en menor extensió, la catalana. Després, feia una anàlisi de l'actuació principalment dels Tribunals Populars, els Jurats d'Urgència i els Tribunals Especials de Guàrdia. Donat que és professor de la Universitat d'Alacant, en aquest punt aprofitava per comentar l'activitat judicial a Alacant i zones properes com Cartagena i València. Per documentar-se a fi d'elaborar l'apartat sobre l'activitat dels tribunals de justícia popular feia servir certificacions de sentències, informació estadística enviada pels tribunals al Tribunal Suprem, extractes de causes i de sentències incorporats a la Causa General, llibres de registres de tribunals i informació d'hemeroteca. Molta d'aquesta informació l'havia extret, segons enuncitava a les jornades del 1987, de l'Archivo Histórico Nacional (Secció Guerra Civil) i de la Causa General. El mateix autor, que era dels primers en portar a terme una recerca de documentació judicial que anés més enllà de l'explicació de la normativa i del recull d'informació en testimonis i premsa de l'època, explicava que van ser poques les actes de judicis i altres documents processals

consultables. Actualment hauria de veure's si la disponibilitat de les mateixes ha viscut una millora, ja sigui per una major organització de la documentació en arxius o per noves troballes.

El propi autor va publicar un llibre el mateix any sobre dos organismes molt lligats als òrgans de justícia popular, la Caixa de Reparacions i el Tribunal de Responsabilitats Civils, creats respectivament per la normativa republicana el setembre i octubre de 1936. El llibre és *La República contra los rebeldes y los desafectos. La represión económica durante la guerra civil* i no l'hem tractat perquè el seu àmbit d'actuació, com veurem més endavant quan expliquem la seva regulació, tot i estar-hi relacionat no coincideix amb l'objecte del nostre treball.

Haurien de transcórrer 15 anys per a que es publicués un nou estudi de conjunt a nivell estatal sobre la justícia durant la Guerra Civil. Es tracta de *Guerra Civil y Tribunales: de los jurados populares a la justicia franquista (1936-1939)*, de Raúl C. Cancio Fernández, jurista, publicat l'any 2007. L'enfocament d'aquesta obra, que analitza tant la justícia republicana, catalana i basca com la del bàndol franquista, aporta algunes novetats interessants i introdueix alguns temes útils per poder interpretar la temàtica. En primer lloc, perquè explica com s'organitzava la justícia abans de la guerra; menciona –encara que no les comenta ni analitza– algunes reformes en matèria judicial portades a terme durant els primers mesos de la República, abans de l'aprovació de la Constitució a finals de 1931; i, també, perquè exposa la situació de la justícia militar durant la República. En segon lloc, perquè critica la vulneració d'alguns principis generals del dret quan parla, per exemple, de la pèrdua d'independència i imparcialitat dels òrgans judicials, la pèrdua de la unitat jurisdiccional i la desnaturalització de l'estructura del sistema judicial. Una altra novetat de l'obra és l'estudi que fa del recorregut del Tribunal Suprem durant la República i la Guerra Civil, així com el breu apartat dedicat al Tribunal de Cassació de Catalunya. Finalment, incorpora un índex biogràfic sobre algunes persones relacionades amb l'administració de justícia.

Un dels elements que jutgem positius és que a l'hora d'exposar la normativa desenvolupada pels governs no es limita a traslladar-la, sinó que en alguns casos afegeix alguns comentaris aportant subjectivitat a l'anàlisi. Per contra, se'ns presenten dubtes sobre alguns dels comentaris de tipus històric abocats. A més, encara que dóna importància en la qüestió del funcionament dels tribunals, en absolut ofereix informació sobre la seva activitat. Trobem, així mateix, alguns errors greus; a mode d'exemple: s'equivoca en parlar del “Tribunal Especial para la exigencia y efectividad de las responsabilidades civiles derivadas de los delitos de rebelión, sedición, contra la seguridad del Estado, traición y espionaje” i del Tribunal Popular de Responsabilitats Civils com a tribunals diferents, destinant-los a dos apartats específics diferents. Simplement, el Decret de 23 de setembre de 1936, que creava la Caixa de Reparacions, enuncitava la creació d'un tribunal per imposar responsabilitats civils als desafectes a la República (el tribunal mencionat en primer lloc), mentre que el Decret de 6 d'octubre de 1936 materialitzava l'anunci del decret anterior i creava i

regulava el Tribunal Popular de Responsabilitats Civils (el mencionat en segon lloc). Un altre error el trobem a l'hora d'analitzar els jurats populars per a la repressió del feixisme creats el 24 d'agost de 1936, ja que Cancio (2007, p.99), en una clara confusió, transposava el preàmbul del decret del 13 d'octubre de 1936 (creant els Tribunals Populars). Igualment, per exemple, tampoc aclaria que l'ordre de 23 d'octubre de 1936 regulant la competència dels Tribunals Populars 1-4 de Barcelona establí una competència d'aplicació preferent, però no obligatòria. Alguns d'aquests errors són tan sols puntuals o, com el darrer cas, comesos per omissió. El conflicte es produeix quan l'omissió pot distorsionar la percepció del lector sobre el funcionament dels tribunals. Per exemple, sabem que la preferència contemplada a l'hora de distribuir els assumptes entre els Tribunals Populars de Barcelona no es complia en atenció a un altre precepte previst en la mateixa ordre –i que tampoc va ser contemplat per Cancio– establint que en el cas de que la càrrega d'assumptes entre els tribunals fos desproporcionada, l'encarregat de la distribució prescindiria de la preferència competencial.

Pel que fa als estudis de conjunt sobre la justícia popular a Catalunya, la primera i única obra de magnitud considerable és *Justícia i Guerra Civil. Els tribunals de justícia a Catalunya (1936-1939)*, de Pelai Pagès i Blanch, publicada l'any 2015. Aquest llibre tracta la normativa catalana dictada pel govern de la Generalitat durant la guerra –amb les oportunes referències a la dictada pel govern de la República, però sense exposar-la en detall–, explica el funcionament dels diferents tribunals i, sobretot, exposa gran part de l'activitat dels mateixos que no havia sigut mai publicada. A més de l'actuació dels tribunals en si, el llibre aporta estadístiques interessants sobre les dades que va generar el resultat de l'activitat d'aquests tribunals.

Per la distribució dels capítols del llibre veiem com Pagès manté vigents les tres fases que ja havia definit a les jornades de Salamanca de 1987. Les fonts documentals en que l'autor es basa per ampliar la informació oferta durant les jornades són considerables: les disposicions del Diari Oficial de la Generalitat de Catalunya, com no podia ser d'altra manera; les 13.000 sentències contingudes al fons de la Presó Model de Barcelona, conservat a l'Arxiu Nacional de Catalunya (ANC); la *Pieza Quinta* de la Causa General; alguns arxius (el propi ANC, el Fons Bosch Gimpera i l'Arxiu Tarradellas i Macià) i, finalment, la premsa de l'època (sobretot l'hemeroteca de La Vanguardia).

La principal tasca de l'autor, la qual diferenciava el seu treball d'altres realitzats prèviament sobre el tema que ens ocupa, va consistir en que iniciava la investigació sobre l'activitat de molts dels tribunals de justícia popular que van actuar a Catalunya. A partir de la documentació obtinguda, Pagès comentava l'activitat dels jurats populars (esdevinguts Tribunals Populars Especials) de Barcelona, Girona i Tarragona; dels Tribunals Populars (creats per decret de 13 d'octubre) de Barcelona, Tarragona, Girona i Lleida (dedicava un apartat a recollir les dades sobre les commutacions de penes dictades per aquests tribunals); els Tribunals Especials d'Espionatge i a Alta Traïció i de Guàrdia. Un altre punt a tenir en compte és l'apartat relatiu als Jutjats especials per

a l'enjudiciament de la Fatarella, Centelles i els fets de maig i el jutjat especial per jutjar els fets relacionats amb els cementiris clandestins. En relació amb aquests darrers fets, investigats pel jutge Josep M. Bertran de Quintana, Oriol Dueñas Iturbe i Queralt Solé Barjau van publicar l'any 2012 *El jutge dels cementiris clandestins. Josep M. Bertran de Quintana, 1884-1960*, que tampoc tractem en detall en aquest treball per escapar del tema estrictament relatiu a la justícia popular.

El realment important de l'obra és que a través de la recerca en els arxius mencionats, Pagès va encetar una via que a Catalunya no havia estat explotada fins al moment. A partir d'ara, per a una major completesa, aquesta via ha de ser resseguida a través dels expedients judicials que es conserven a l'Arxiu Central del Tribunal Superior de Justícia de Catalunya (ACTSJC), on es troben documents generats pels Tribunals Populars Especials números 1 i 2, pels Jurats d'Urgència 1 i 2 i pels de Guàrdia 1 i 2 i pel jutjat número 14 especial de Barcelona. També podem trobar-hi diverses capses de documentació sobre l'activitat de l'Oficina Jurídica i el Jutjat especial de cementiris clandestins. Així mateix, la tasca de l'autor pot ésser completada amb una anàlisi de la legislació des d'un punt de vista jurídic i sobre com es va manifestar la legislació en la pràctica respecte del funcionament i actuació d'alguns dels organismes que va crear.

Encara que aquest és el primer llibre dedicat íntegrament a la justícia popular catalana, i deixant de banda els articles i capítols anteriorment publicats sobre el tema pel propi Pelai Pagès (per exemple, a *Andreu Nin i el socialisme*), Francesc Bonamusa i Gaspà ja havia publicat l'any 1974 un article a la revista *Recerques* amb el títol "L'administració de justícia a Catalunya (setembre – desembre 1936)". En aquest article Bonamusa feia un recull de les principals disposicions normatives aprovades durant el curt període, complementant-les amb algun testimoni i premsa de l'època. L'article és clarament insuficient respecte d'alguns temes com el de l'Oficina Jurídica, quant a l'actuació de la qual es remet a les memòries d'Eduardo Barriobero –mentre que incideix molt en la gestió dels expedients posterior a la seva dissolució, cosa que no fan moltes de les obres posteriors–, o sobre l'exposició que fa dels judicis dels Jurats Populars i els Tribunals Populars –reflectint-hi únicament les notícies aparegudes a la premsa–, però s'ha de reconèixer la funció introductòria que va suposar en la matèria, més quan es tracta d'un article breu i en un moment en que l'accés als arxius adients per escometre la tasca era molt més complicat que ara.

A l'article, Bonamusa considerava el govern de concentració del setembre de 1936 com l'únic capaç de liderar una revolució ordenada i, de la mateixa manera que ho feia Pagès al llibre que hem comentat, Bonamusa estimava que existia un buit legislatiu en la regulació dels delictes polítics i socials derivats de la nova situació de guerra civil. Al respecte d'aquesta qüestió es va posicionar contràriament Federico Vázquez Osuna al seu llibre *La justícia durant la Guerra Civil. El Tribunal de Cassació de Catalunya (1934-1939)*, publicat l'any 2009, on afirmava que "malgrat que l'ordenament jurídic de la República tenia els mecanismes legals per perseguir els revoltats, els

seus seguidors i tots aquells que imposaven el terror al territori lleial, va haver de promulgar aquests òrgans judicials que no eren altra cosa que una barreja de tota la legislació republicana” (Vázquez, 2009, p.67). En aquest apartat no tractarem aquest llibre en detall perquè, d’igual manera que els llibres d’Oriol Dueñas i Queralt Solé sobre Bertran de Quintana i de Sánchez Recio sobre la repressió econòmica contra els rebels i desafectes, tot i estar molt estretament lligat al tema que desenvolupem en aquest treball, fa referència principalment al Tribunal de Cassació de Catalunya, el qual no entra estrictament dins el tema de la justícia popular. No obstant, sí podem exposar alguna idea, ja que tracta qüestions molt útils per entendre la situació de la justícia a Catalunya durant la II República i després del cop militar. Per exemple, estudiava els temes de la interacció entre els tribunals i la societat barcelonesa durant la República, les depuracions judicials abans i després de la sublevació militar, la paralització de la justícia després del 19 de juliol, l’Oficina Jurídica i, per descomptat, el recorregut vital del Tribunal de Cassació des de 1934 fins 1939.

Així mateix, Vázquez Osuna havia realitzat prèviament la seva tesi doctoral *La rebel·lió de “Sus Señorías”. L’administració de Justícia a Catalunya (1931-1945)* sobre la magistratura i el Ministeri Fiscal durant el període esmentat, datada de 2003, i que va publicar el 2005 sota el títol *La rebel·lió dels tribunals. L’administració de Justícia a Catalunya (1931-1945)*, on es feia referència circumstancialment a l’enjudiciament de militars i civils revoltats i a la política de personal i altres detalls al respecte del mateix (assassinats, abandonaments, quintacolumnisme dins el Palau de Justícia, el paper de la dona a l’Administració de Justícia durant la II República, etc.).

També tangencialment es van ocupar del tema de la justícia popular Josep Maria Solé i Sabaté i Joan Villarroya i Font a *La Repressió a la rera guarda de Catalunya (1936-1939)*, publicat l’any 1989 i que incorporava temes com l’Oficina Jurídica, els tribunals populars de Barcelona (recullien la normativa que els regula i algunes informacions de la Causa General i de La Vanguardia), Lleida (aportaven algunes dades de la Causa General), Tarragona i Girona, l’afer dels cementiris clandestins el Tribunal Especial d’Alta Traïció i Espionatge (plasmaven la normativa que el regulava i aportaven informació continguda a la Causa General i de La Vanguardia).

Així mateix, un estudi que val la pena mencionar és la tesi doctoral de l’any 2012 *Justicia y revolución en 1936: las Oficinas Jurídicas de Cataluña* de José Luis Villar Ferrero, que aporta una perspectiva diferent de la generalment aportada sobre els dits organismes i que va ser publicada l’any 2016 en format llibre amb el títol *Las Oficinas Jurídicas de Catalunya. Justicia durante la guerra (agosto-noviembre de 1936)*.

Com és lògic, tampoc tractem en aquest treball els diversos estudis regionals que s’han fet sobre justícia popular penal fora de Barcelona. A continuació, n’enumerem alguns a fi de deixar constància de la seva existència. A *Justicia en Guerra* trobem: de José Luis de la Granja Sainz, “La Justicia en la Euskadi en guerra. La Consejería de Justicia del Gobierno Vasco (1936-37)”;

Carmen Bermejo Merino, Mar Ayuso Herrera i Javier Marcos Rivas, “Tribunal Popular de Cartagena”; de Francisco Cobo Romero, “Tribunales Populares de Jaén”; de Josep Clara i Resplandis, “Justicia popular republicana: procesos contra militares en Girona, 1936-37” i de Germán Rueda Hernanz, “Suspensión de jueces y fiscales por ideología política (Vizcaya, 1936)”. Alguns dels principals treballs regionals publicats posteriorment al 1987 i que han tractat el tema de la justícia popular penal són: *Represión en la retaguardia republicana: 1936-39*, de Rafael Quirosa-Cheyrouze Muñoz (1994); *Violencia política en la II República y el primer franquismo*, de Manuel Ortiz Heras (1996), sobre Albacete; *Violencia política y acción clandestina. La retaguardia de Madrid en guerra (1936-1939)*, de Javier Cervera Gil (2002); i també “De los tribunales populares a las comisiones depuradoras: violencia y represión en Guipúzcoa durante la guerra civil y el primer franquismo (1936-1945)”, a *Pasado y memoria: Revista de historia contemporània* (núm. 4, 2005), de Pedro Barruso Barés.

Així mateix, durant els anys de la guerra i posteriorment es van publicar diversos articles, cròniques i memòries aportant la visió dels seus autors sobre la matèria. Algunes d’elles són: “La justicia penal durante la guerra civil”, a *Ensayos de Derecho procesal civil, penal y constitucional*, de Niceto Alcalá-Zamora y Castillo; *La justicia revolucionaria en España*, de Juan de Castilla; *La Justicia a Catalunya, 19 juliol 1936 – 19 febrer 1937 i Barcelona 1936-1939*, de Marià Rubió i Tudurí; *El Tribunal Revolucionario de Barcelona. 1936-1937* d’Eduardo Barriobero y Herrán, sobre l’Oficina Jurídica; *La administración de Justicia en la Guerra Civil*, de José Rodríguez Olazábal i *La justicia de la República.. Memorias de un fiscal del Tribunal Supremo en 1936*, de José Luis Galbe Loshuertos.

En definitiva, de la bibliografia que ha tractat el tema podem extreure algunes conclusions. Des que s’ha estudiat la justícia popular, sovint s’ha reiterat el recull de la normativa que la regulava, sense adjuntar cap anàlisi de la mateixa ni estudis sobre com va ser aplicada, complementant-la tan sols amb la informació que oferien testimonis i la premsa de l’època. Del que no tenim constància, en moltes ocasions, és de com es va produir el trasllat de la norma a la realitat, per la qual cosa esdevé necessari l’estudi dels organismes creats durant el període de la guerra en relació amb la justícia penal (com puguin ser els de l’Oficina Jurídica, el Tribunal Popular de Responsabilitats Civils, sobre la inspecció de tribunals, etc.) i de l’activitat processal dels tribunals per tal de poder donar resposta a qüestions cabdals sobre les quals encara manca molta informació, com poden ser la instrucció dels sumaris, el compliment o incompliment de les garanties processals, l’actuació dels advocats, jurats i magistrats en el judici, etc. Veiem, per tant, que en molts casos la gran absent és la feina d’arxiu, ja sigui per la impossibilitat o dificultat d’accedir als arxius durant molts anys– i encara ara, sovint per la falta de mitjans d’aquests per poder organitzar-se–, a la destrucció o desaparició de gran quantitat del material o al sacrifici que suposa la tasca.

IV. ACTIVITAT NORMATIVA DEL GOVERN DE LA REPÚBLICA (1936-1939)

L'Estatut de Catalunya de 1932 atorgava competències a la Generalitat per organitzar l'Administració de Justícia en aquells casos que no es contravinguessin ni la Constitució espanyola ni les lleis processals (la Llei d'Enjudiciament Criminal, per exemple) i orgàniques (la Llei Orgànica del Poder Judicial, per exemple). Per aquest motiu, si haguéssim de plantejar un estudi sobre l'organització judicial a Catalunya en circumstàncies normals, sempre que incloguéssim les estructures bàsiques definides per l'ordenament jurídic espanyol, podríem prescindir més o menys d'aquest i centrar-nos en les disposicions aprovades pel Govern català. No obstant, el fet que el Govern de la Generalitat decidís, servint-se de la caòtica conjuntura de guerra, prescindir de les limitacions que li imposaven la Constitució i l'Estatut i ampliar unilateralment el seu marc competencial, va provocar que la normativa que el govern republicà anava dictant durant els primers mesos de guerra no tingués força d'obligar en territori català⁶.

Com veurem, malgrat que des del 19 de juliol de 1936 Catalunya es regia per les normes que dictava el govern de la Generalitat i, en conseqüència, gaudia d'una organització judicial formada paral·lelament a la de la resta del territori republicà, la situació va canviar dràsticament des del 28 d'abril de 1937 i encara amb major profunditat a partir dels successos ocorreguts el mes de maig de 1937 a Barcelona. En realitat, per ser exactes cal dir que des de principis de l'any 1937 ja s'intuïa la voluntat del govern central de recuperar les competències perdudes, però com hem afirmat és a finals d'abril i principis de maig quan la situació va desembocar ràpidament en el despullament de les competències que la Generalitat havia consumat per la via de fet, a més d'algunes que tenia garantides per l'Estatut. Des d'aquestes dates l'ordenament jurídic català en matèria de justícia es va anar adaptant progressivament, a base de transposicions, a la normativa republicana que s'havia estat publicant i que, després de maig de 1937, seguiria publicant-se a la *Gaceta de la República*. És per aquest motiu que, malgrat que el nostre treball té Barcelona com enfocament principal, esdevé imprescindible exposar la principal normativa dictada pel gabinet central, ja que acabaria atenyent Catalunya de forma irremissible.

Com és d'imaginar, l'administració de justícia de tot el bàndol republicà no va ser aliena al col·lapse que van patir les administracions públiques immediatament després de l'aixecament militar iniciat dia 17 de juliol de 1936. Pel que fa als òrgans judicials, el govern de la República reaccionava pocs dies després del cop i el 23 de juliol va declarar la suspensió retroactiva dels terminis judicials de totes les jurisdiccions mitjançant decret del Ministre de Justícia⁷, Manuel Blasco Garzón (13 maig 1936 – 4 setembre 1936; Unión Republicana). El govern va decidir

⁶ Al respecte, veure el Decret de 28 d'agost de 1936, el qual impedia que qualsevol norma entrés en vigor en territori català si no era prèviament publicada al DOGC.

⁷ *Gaceta de Madrid*, 24 de juliol de 1936, p.802.

estendre la suspensió a partir de dia 18 de juliol per salvaguardar els drets dels usuaris de la Justícia ordinària⁸. Donada la situació de paràlisi aquesta suspensió s'aniria prorrogant fins al 9 de setembre amb els decrets de 23 i 27 de juliol i de 7 d'agost de 1936⁹, mentre que de forma paral·lela havia sorgit un clima de justícia violenta, improvisada i de carrer que en alguns casos es va traslladar a les dependències d'algunes formacions polítiques i sindicals.

El 27 de juliol de 1936¹⁰, tres dies més tard de que es publicqués l'anterior decret, el Ministre de Justícia regularitzava la incautació que s'havia fet del Col·legi d'advocats madrileny per part d'una sèrie de col·legiats "afectos a la legalidad". Així, es creava formalment una Junta directiva del col·legi composta exclusivament per advocats contraris a la sublevació.

Un dels factors que va impedir que la justícia seguís funcionant després del cop d'Estat va ser que molts funcionaris judicials es trobaven de vacances durant els dies en que es van desencadenar els fets. Que el govern central era conscient d'aquesta situació i que pretenia posar-li remei ho demostren dues mesures adoptades durant el mes de juliol. La primera d'elles, una ordre-circular de 26 de juliol¹¹, suspenia els permisos d'estiu i vacances als funcionaris públics i els obligava a reincorporar-se immediatament als seus destins. La segona, de dia 27¹², era un decret del Ministre de Justícia en el qual s'autoritzava a si mateix a nomenar interinament funcionaris de les carreres judicial i fiscal o dels cossos jurídics de l'exèrcit i l'armada per tal de que ocupessin les vacants generades als tribunals. A la pràctica, això havia de permetre una primitiva depuració de la judicatura, ja que el decret preveia que els funcionaris cessessin un cop es produís el retorn dels titulars de la plaça i, com és evident, era improbable que els funcionaris desafectes tornessin als seus llocs de treball donades les circumstàncies.

La depuració dels funcionaris judicials que poguessin ser desafectes al règim republicà va constituir una important preocupació per al Govern de la República per les òbvies repercussions que això podia tenir en el pròxim desenvolupament de la justícia. En conseqüència, el govern va dictar una sèrie de mesures al respecte de la depuració de personal judicial. La primera disposició relacionada és el Decret de 21 d'agost de 1936¹³, que substituïa el sistema d'inspecció de tribunals vigent fins aleshores¹⁴ per unes Juntes d'Inspecció de Tribunals que ja no només vetllarien pel correcte funcionament dels òrgans judicials sinó que també s'encarregarien "de investigar la actitud y la adhesión al régimen de los funcionarios de la Administración de Justicia, cualquiera que sea su

⁸ "Una de las cosas que, al parecer, no se paralizan con los trastornos es el delirio pleitante de los españoles. Porque al Palacio de Justicia acudían constantemente gentes a enterarse de cómo iban sus asuntos y los abogados no dejaban de presentar alegaciones, recursos, etc." (Alba, 1990, p.227).

⁹ *Gaceta de Madrid*, 22 d'agost de 1936, p.1404.

¹⁰ *Gaceta de Madrid*, 27 de juliol de 1936, p.911.

¹¹ *Gaceta de Madrid*, 27 de juliol de 1936, p.869.

¹² *Gaceta de Madrid*, 4 d'agost de 1936, p.1028.

¹³ *Gaceta de Madrid*, 22 d'agost de 1936, p.1404-1505.

¹⁴ *Gaceta de Madrid*, 3 de setembre de 1935, p.1772-1775.

categoria y jurisdicción” per cessar-los de la seva plaça en cas de ser necessari. No obstant, el nou Ministre de Justícia Juan García Oliver (4 novembre 1936 - 16 maig 1937; CNT)¹⁵, va considerar que el disseny de les juntes inspectores no portava aparellada una suficient càrrega ideològica i el 10 de desembre de 1936¹⁶ va reemplaçar les Juntes d’Inspecció de Tribunals per unes Comissions Judicials constituïdes a cada una de les províncies del territori republicà. Segons el preàmbul del decret, el canvi quedava justificat perquè les juntes d’inspecció “sólo en parte respondían a tales exigencias [“las exigencias que impone el nuevo régimen social”] y, por otro lado, su falta de contacto con los elementos populares hacía en gran medida ineficaz su actuación”. En conseqüència, malgrat que un magistrat del Tribunal Suprem ostentaria la presidència, la composició dels nous organismes inspectors passava a quedar formada exclusivament per vocals de les centrals sindicals. El Comitè Executiu del Front Popular de cada província havia de designar dues persones “de reconocida solvencia, pertenecientes a las Centrales sindicales y que por su profesión no se hallen en contacto con Tribunales y Juzgados”; amb el darrer afegit es volia dotar la Comissió Judicial d’un caràcter més popular. Les tasques de depuració, però, eren eminentment destinades a la regulació de la vida judicial dins la jurisdicció ordinària, ja que la justícia popular de la que parlarem seguidament es va constituir des dels seus orígens i en tot moment amb elements explícitament antagònics a tot allò que tingués relació amb el bàndol sollevat, raó per la qual la inspecció de l’activitat dels membres que la conformaven hagués estat, en principi, reiterativa.

La justícia popular regularitzada a l’Espanya republicana va començar a prendre forma a partir del mes d’agost de 1936. Es tractava d’un intent de posar fi al descontrol i la barbàrie de l’anomenada “justícia per consens”¹⁷ normativitzant la impartició de justícia en l’àmbit penal. A més de la finalitat regularitzadora mencionada, es volia dotar la justícia d’un caràcter popular amb l’objectiu de distanciar-se de la jurisdicció ordinària. Aquesta, tot i que ja estava organitzada i encara que la seva posada en pràctica hagués sigut probablement més ràpida i segurament més fiable en termes jurídics i processals, era rebutjada per jerarquitzada, rígida i conservadora. Ens dedicarem aquí a exposar les característiques essencials del recorregut de la justícia popular¹⁸ a nivell estatal (dins el territori republicà, s’entén), parant atenció en els trets bàsics dels tribunals que

¹⁵ García Oliver substituïa Mariano Ruiz Funes (4 setembre 1936 – 4 novembre 1936).

¹⁶ *Gaceta de la República*, 12 de desembre de 1936, p.961-962.

¹⁷ “En los primeros días después del 18 de julio –las primeras semanas en algunos lugares– hubo lo que, con la escéptica sinceridad indispensable al historiador, yo llamaría ‘justicia’ por consenso’: ejecuciones en el lugar de la lucha, ‘paseos’, incautaciones, requisas. No se seguían desde luego, los procedimientos judiciales, no había juicios, no se daba ocasión de defensa, no se aplicaba otra ley que la de ‘pasar cuentas’, cuentas a veces ideológicas, a veces de trato en el trabajo, a veces personales, a veces simplemente de imagen.” (Alba, 1990, p.224). El terme *consens* fa referència a l’estat d’ànim col·lectiu que va donar legitimitat i va permetre la comissió dels fets mencionats, entre d’altres.

¹⁸ Segons Sánchez Recio, la justícia popular es va caracteritzar pel seu caràcter militant (en referència als components que la formaven) i les seves funcions de repressió –eminentment política– i d’exemplaritat (per la duresa de les penes, la publicitat dels judicis i sentències i la rapidesa de la reacció (Sánchez, 1991, p.17-19).

es van anar creant i en altres disposicions governamentals que van tenir gran incidència en el desenvolupament de la justícia popular.

El decret del Ministeri de Justícia de 23 d'agost de 1936¹⁹, tot i la seva brevetat, va suposar la primera materialització de la justícia popular que tant reclamava la part de l'opinió pública més compromesa a través de la premsa (Sánchez, 1991, p.15 i p.42-53)²⁰. Aquest decret constituïa a Madrid un Tribunal especial amb competència per jutjar els autors de delictes de rebel·lió i sedició i de delictes comesos contra la seguretat de l'Estat. El tribunal es componia de tres magistrats nomenats pel ministre de justícia i d'un jurat format per dos membres de cada un dels partits de Front Popular i dels sindicats afins al mateix. Al seu torn, es facultava al tribunal per designar un fiscal. El decret s'havia dictat amb gran urgència degut a la necessitat en que es va trobar el govern de respondre als tràgics successos del 22 i 23 d'agost a la presó Model de Madrid, i ni tan sols incorporava preàmbul (Rodríguez, 1996, p.38).

Convé deixar apuntat, atès que s'anirà repetint durant les subseqüents fases de justícia popular, que la normativa governamental al respecte infringeix diversos principis generals del Dret, contemplats, a més, per la Constitució de 1931. Per exemple, en aquest cas, veiem com a infraccions: el fet mateix de que la privació de llibertat de les persones fos regulada mitjançant decret governamental i no per Llei Orgànica parlamentària²¹; la designació del tribunal pel govern, que infringia el principi de separació de poders; i l'elecció dels membres del jurat en base a raons ideològiques, vulnerant el principi d'imparcialitat del jutge²². Així mateix, el decret preestablia un procediment sumaríssim que, no obstant, no quedava regulat, cominant al propi tribunal a dictar les normes al respecte; això, a més de confondre els límits entre els poders legislatiu i judicial i de comprometre la seguretat jurídica, atemptava al dret de defensa de l'acusat en tant que preveia un procés sumaríssim. “He aquí los artículos más abiertamente violados por la creación de los tribunales populares: 2 (igualdad de los españoles ante la ley), 25 (ni la clase social ni las ideas política pueden servir de fundamento a privilegios jurídicos), 28 (nadie será juzgado sino por juez

¹⁹ *Gaceta de Madrid*, 24 d'agost de 1936, p.1451.

²⁰ Hem cregut oportú apuntar l'expressió “la part de l'opinió pública més compromesa” ja que, segons Víctor Alba, referint-se inclús a mesos més tard, afirma: “La gente casi no se había enterado ni hecho caso ninguno de las reformas de García Oliver. El hombre de la calle sabía que existían los Tribunales Populares, pero para él eran lo mismo que los tribunales de antes. [...] Si esas reformas no consiguieron cambiar su actitud de desconfianza respecto a ella, lo mismo cabe decir de las reformas que llevó a cabo Andrés Nin en la consejería de Justicia de la Generalidad” (Alba, 1990, p.229).

²¹ És clar que en temps de guerra demanar que les Corts funcionessin amb normalitat és una pretensió ingènua. No és menys clara, però, la infracció comesa. Per aquest motiu ho posem de manifest.

²² Segons escrivia l'any 1938 Niceto Alcalá-Zamora, molt crític amb la justícia de la rereguarda republicana: “Creemos soñar: en el momento más dramático y apasionado de la Historia de España, se encomienda a los representantes de los partidos políticos afectos al Gobierno, administrar justicia a sus enemigos” (Alcalá-Zamora, 1944, p.259). “Otro dato a destacar es el ambiente que existía en las salas de los juicios, motivado por la presencia de milicianos, muchos de ellos armados, excitados por las circunstancias, y que veían en los procesados a sus enemigos políticos [...]. El ambiente era tal que hasta los magistrados de los tribunales, a veces, vestían el ‘mono miliciano’ en lugar de la toga. Las declaraciones más duras en este sentido están hechas también por los abogados defensores, que eran objeto de insulto, e, incluso, de amenazas” (Sánchez, 1990, p.99)

competente y conforme a los trámites legales), 94.3 (“Los jueces son independientes en su función. Sólo estarán sometidos a la Ley”), 103 (“El pueblo – [no una fracción del mismo] – participará en la administración de justicia mediante la institución del jurado”, etc.). Pero pese a la inconstitucionalidad patente de todos esos decretos, ninguna posibilidad existía de ponerla de relieve, porque nadie se habría atrevido a hacerlo y porque la mayoría de los miembros del Tribunal de Garantías acababa de ser destituida o asesinada y no quedaban en él más que los partidarios del Gobierno” (Alcalá-Zamora, 1999, p.259-260).

Dos dies més tard, el 25 d’agost, el ministre de Justícia dictava un nou decret²³ més complet que declarava la constitució d’un Tribunal especial, a cada província²⁴, per conèixer els delictes mencionats al decret de dia 23. Les novetats que suposava ja es percebien al preàmbul i s’inserien dins dels principis que haurien de regir la nova impartició de justícia. Es fa referència a la necessitat de que la nova justícia augmenti la *celeritat* dels processos: “la organización judicial española [...] no ha podido dar todo el rendimiento de que es capaz la actividad de sus componentes por falta de normas procesales que le permitan, sin salirse de la ley, acelerar trámites y suprimir obstáculos de mera fórmula”; pretén *popularitzar la justícia*, “el gobierno desea [...] dar entrada en los Tribunales de Justicia al pueblo que defiende la República vertiendo por ella su sangre generosa, a fin de que el aliento popular sea eficaz soporte de las resoluciones de los juristas y de que el pueblo, representado por sus órganos de opinión, sienta su propia responsabilidad al imponer a los culpables pública y motivadamente la sanción adecuada”; i escometre aquesta important tasca de forma reglada: “El Estado [...] que por definición es un ente de derecho, debe prevenir, abriendo cauce jurídico a las aspiraciones populares, la posibilidad de realizar una justicia rápida y ejemplar que, canalizando la voluntad popular, no esté exenta en su ejercicio de las necesarias garantías”. Tot i que no s’inclou al preàmbul sinó a l’article primer del decret, és de destacar que el mateix incideixi sobre el caràcter de *provisionalitat* que en un principi havien de tenir els tribunals especials i, presumiblement, la justícia popular²⁵.

Com a novetats presents a l’articulat, trobem: en referència a la composició del jurat, es fixava el nombre de membres en catorze, designats pels comitès provincials dels partits del Front popular i sindicats afins (més tard, per decret del Ministeri de Justícia de 2 de novembre es reduiria a vuit²⁶); s’estenia *retroactivament* la competència del tribunal especial sobre els delictes comesos des del dia 17 de juliol de 1936; es declaraven hàbils tots els dies i hores de l’any per augmentar la

²³ *Gaceta de Madrid*, 25 d’agost de 1936, p.1470-1481.

²⁴ A Catalunya aquestes disposicions no van afectar, ja que com hem dit la guerra havia permès una major autonomia i durant els primers mesos de guerra la justícia popular va anar transcorrent per una vessant diferent.

²⁵ En efecte, l’article 1r explicita clarament que els tribunals especials tindran vigència “mientras dure el actual movimiento subversivo”. Com més endavant veurem, el futur Ministre de Justícia Juan García Oliver no tindria la mateixa pretensió de futur sobre la temporalitat de la justícia popular.

²⁶ *Gaceta de Madrid*, 4 de novembre de 1936, p.634.

rapidesa en la impartició de justícia; es rectificava la decisió sobre la designació dels fiscals presents a les causes, que serien designats pel Fiscal general de la República i no pels propis tribunals especials; finalment, es parlava per primer cop de la instrucció de les causes, preveient que es pogués atribuir a jutjats d'instrucció especials. Les restants disposicions feien referència principalment a mesures en favor d'obtenir una major celeritat.

Pel que fa al funcionament del jurat a la vista oral del judici, seguia les mateixes normes que el procediment ordinari: es determinava que al final de la vista oral el president del tribunal redactaria una sèrie de preguntes sobre els fets (la seva autoria, la seva efectiva realització, etc.) dirigides al jurat, el qual, després de retirar-se a deliberar en secret, segons el que hagués percebut a la vista hauria de contestar afirmativament o negativament a cada una de les preguntes plantejades per la secció de Dret. Després, a l'hora de resoldre, aquesta secció s'hauria d'ajustar al veredicta del jurat. Finalment, es negava la possibilitat de recórrer la sentència, encara que cabia la possibilitat de revisió: en cas de condemna el president havia de demanar al jurat si, en vistes de la pena recaiguda, aquest considerava que la causa havia de ser revisada per un nou jurat. Si la condemna era a mort, el president havia de demanar al jurat si considerava oportuna la commutació de la pena per la immediatament inferior.

Segons Vázquez (2009, p.67), “malgrat que l'ordenament jurídic de la República tenia els mecanismes legals per perseguir els revoltats, els seus seguidors i tots aquells que imposaven el terror al territori lleial, va haver de promulgar aquests òrgans judicials que no eren altra cosa que una barreja de tota la legislació republicana²⁷. El govern va permetre la instauració d'aquesta justícia popular per intentar aturar la proliferació de la justícia clandestina o dels comitès de salut pública, *la justícia del poble*, que condemnava sense cap tipus de garanties processals ni de defensa”.

Durant l'any 1936 s'ampliaria la competència dels tribunals especials en dues ocasions. La primera, el 15 de setembre de 1936²⁸, mitjançant decret del nou Ministre de Justícia Mariano Ruiz-Funes García (4 setembre 1936 - 4 novembre 1936; Izquierda Republicana) en substitució de Blasco Garzón, ampliava al seu àmbit competencial els delictes militars o comuns comesos per militars o paisans durant les operacions militars de la guerra, amb ocasió de les mateixes o comesos en el

²⁷ Segons Alcalá-Zamora això no es mencionava perquè: “A mi entender, la causa de ese silencio es la siguiente: la L.O.P. [Ley de Orden Público] había sido aplicada con intensidad a las izquierdas durante el período 1934-35, y los artículos de la LECrim [Ley de Enjuiciamiento Criminal] sobre el procedimiento en caso de flagrante delito habían sido el modelo para la Ley de explosivos de 1894, dirigida contra los anarquistas, y también para la L.O.P. Eran, pues, textos de una evocación inoportuna, aun cuando de una utilización necesaria.” (Alcalá-Zamora, 1944, p.265). José Rodríguez Olazábal, que va ser president de l'Audiència Territorial de València, afegia el Codi de Justícia Militar a aquestes normes i afirmava: “En esa combinación de normas se trató de mantener una posición intermedia entre el rigor máximo de las disposiciones del Código de Justicia Militar para el ‘procedimiento sumarísimo’ y la mayor flexibilidad aplicada en la Ley de Enjuiciamiento Criminal a los casos de ‘flagrante delito’” (Rodríguez, 1996, p.40).

²⁸ *Gaceta de Madrid*, 16 de setembre de 1936, p.1832.

territori en que les dites operacions s'havien de realitzar. La raó d'aquesta ampliació es devia a que el govern encara no havia regulat els consells de guerra. Amb la promulgació del decret de Presidència del Consell de Ministres de 7 de maig de 1937²⁹, però, la competència sobre aquestes delictes li era rellevada en favor dels Tribunals Populars de Guerra i de l'Armada, creats pel mateix decret en substitució del “rígido y autocrático Consejo de Guerra”^{30 31}. La segona ampliació competencial es produïa mitjançant el breu decret de 6 d'octubre de 1936³², que li atribuïa els delictes de traïció i espionatge regulats al Codi de Justícia Militar i que, segons Cancio Fernández, “suprimía de hecho la jurisdicción castrense” (Cancio, 2007, p.58).

Malgrat que els Tribunals Especials varen ser concebuts amb aquesta denominació, donat que es constituïen com a jurisdicció especial aliena a l'ordinària, aviat la ciutadania i la premsa van referir-se a ells com a “Tribunals Populars” per la presència dels jurats, fins al punt de que pocs mesos després de la seva constitució, el govern, influït per la denominació que els atorgava l'opinió pública, va passar a referir-se a aquests tribunals com a “Tribunals Especials Populars”³³.

El mateix dia 6 d'octubre es creava, mitjançant decret del Ministeri de Justícia³⁴, un Tribunal Especial de Responsabilitats Civils³⁵ amb seu a Madrid –no tindria jurisdicció sobre la resta del territori republicà fins a la promulgació del decret del Consell de Ministres de 7 de maig de 1937–, i competent per determinar l'exigència i efectivitat de les responsabilitats civils derivades dels delictes de rebel·lió, sedició, contra la seguretat exterior de l'Estat, traïció i espionatge. És a dir, per una banda els tribunals especials determinaven la responsabilitat penal dels presumptes autors dels delictes i, posteriorment, un cop la sentència havia adquirit fermesa, un altre tribunal s'encarregava de resoldre si de la responsabilitat penal es derivava responsabilitat civil; en altres paraules, es constituïa el tribunal especial de responsabilitats civils per tal de que decidís si s'havia d'imposar, a l'autor del delicte, l'obligació de reparar econòmicament els danys causats. Així

²⁹ *Gaceta de la República*, 13 de maig de 1937, p.658. Amb els decrets de 7 de maig es resol un conflicte competencial entre les jurisdiccions militar i especial/popular generada per les contradiccions entre els ministeris de la Guerra i de Justícia (veure Cancio, 2007, p.74-75).

³⁰ El mateix dia de la creació per decret de Presidència del Consell de Ministres, el 7 de maig de 1937, el Ministre de Guerra aprofundia en la regulació dels Tribunals Populars de Guerra mitjançant decret publicat a la *Gaceta de la República* el dia 13 de maig (p.675-679). Esdevenien competents sobre els següents delictes militars comesos per militars: sedició, insubordinació, extralimitacions en l'exercici del comandament, abandonament del servei, negligència, denegació d'auxili, delictes contra els deures del sentinella, abandonament de destí i de residència, deserció, delictes contra l'honor militar i frau. També sobre els demés delictes militars previstos en el Codi de Justícia Militar, l'espionatge i els delictes comuns comesos per militars prestant serveis efectius a l'Exèrcit en operacions de campanya o en ocasió de les mateixes (excepció: el delicte de rebel·lió militar, competència dels Tribunals Especials Populars).

³¹ “Els consells de guerra tenien ben merescut l'odi popular. Llur tasca arran dels fets del 6 d'octubre del 1935 fou tan inconscient i absurda, que realment era natural que no fruïssin de la confiança de ningú. Sobretot per a jutjar els seus propis companys.” (Rubió, 1937, p.27)

³² *Gaceta de Madrid*, 7 d'octubre de 1936, p.216.

³³ Veure el decret de 10 d'octubre de 1936 referent a la creació dels Jurats d'Urgència.

³⁴ *Gaceta de Madrid*, 7 d'octubre de 1936, p.215.

³⁵ Segons Amaro Rosal Díaz, exdirector de la Caixa de Reparacions, “El Tribunal de Responsabilidades Civiles, en realidad, no llegó a funcionar, no superó el proceso de organización, limitándose al acopio de materiales, de testimonios que, en su día, serían la base de los correspondientes procesos que se llevarían en contra de [...] [los] implicados [...] en el movimiento sedicioso”. Per contra, qualificava l'activitat de la Caixa com a ingent (Rosal 1990, p.241-242).

mateix, es contemplava la possibilitat de que nasquessin responsabilitats civils “no dimanantes de delitos que se deriven de indicios racionales de participación en el movimiento, adoptando las medidas precautorias y de garantía que estime convenientes”; és a dir, es permetia que en els casos en que el tribunal penal determinés que no existia responsabilitat criminal, sí podia un tribunal civil determinar l’existència de motius per determinar l’existència de responsabilitat civil. La composició i funcionament d’aquest tribunal es corresponien amb les dels Tribunals Especials Populars.

Algunes qüestions relatives al Tribunal Especial de Responsabilitats Civils van ser modificades per decret el 7 de maig de 1937³⁶. En primer lloc, modificava el seu nom –que passava a ser Tribunal Popular de Responsabilitats Civils– i la seva configuració; en segon lloc, estenia la seva competència territorial sobre tot l’Estat; també, facultava al Tribunal per alterar la quantia de les responsabilitats civils que haguessin fixat els Tribunals Especials Populars i per assenyalar la que fos exigible als condemnats pels Jurats d’Urgència i de Guàrdia amb independència de les multes que aquests haguessin imposat; permetia la imposició de mesures provisionals com embargaments, retencions i assegurances de béns; finalment, incorporava al Tribunal les Juntes provincials de finques urbanes confiscades –creades a partir del Decret de Presidència del Consell de Ministres de 20 d’agost de 1936³⁷– i les Juntes provincials de finques rurals confiscades.

Les quantitats recaptades en concepte de responsabilitat civil dels condemnats servien per alimentar la Caixa general de Reparacions de Danys i Perjudicis de la guerra, creada per decret del Ministeri d’Hisenda de 23 de setembre de 1936³⁸, que tenia per finalitat satisfer “los auxilios [...] para la reparación de los daños causados por la rebelión” i “aquellas necesidades perentorias de la población civil derivadas de aquella, así como otras de los combatientes que no sean atendidas directamente por el Estado, con arreglo a las disposiciones que al efecto dicte el Ministerio de Hacienda”. La justificació moral la trobem al preàmbul, quan diu: “No es verosímil que basten para enjugar el cuantioso quebranto material que ha de soportar nuestro país los bienes de los criminalmente responsables del movimiento sedicioso que ha atacado la legalidad constituída de nuestro pueblo. Pero, sin embargo, es bien justo que ellos sean los primeros en soportar el quebranto”.

L’activitat legislativa del govern republicà va ser intensa durant la primera meitat del mes d’octubre. Als decrets ja citats, se’ls afegeixen diverses disposicions importants. En primer lloc, dos decrets del Ministeri de Governació que posen de relleu la realitat quotidiana de violència que es

³⁶ *Gaceta de la República*, 13 de maig de 1937, p.658 a 661.

³⁷ *Gaceta de Madrid*, 21 d’agost de 1936, p.1379.

³⁸ *Gaceta de Madrid*, 25 de setembre de 1936, p.1967 i 1968. Com veiem, el decret que creava la Caixa general era anterior al decret constitutiu del Tribunal especial de responsabilitats civils; de fet, era on es preveia per primer cop la futura creació del tribunal de responsabilitats civils. Sobre la qüestió, veure el llibre de Sánchez Recio *La República contra rebeldes y desafectos. La represión económica durante la Guerra Civil*.

vivia en algunes zones de la rereguarda republicana: el primer dels dos, de 6 d'octubre³⁹, intentava posar fi als registres domiciliaris fets per milícies⁴⁰ i comminava a aquests grups a integrar-se dins la Secció d'Investigació de les Milícies de Vigilància de la Rereguarda, la única autoritzada, alhora que fixava algunes regles que s'havien de seguir en el moment del registre. El segon, de 9 d'octubre⁴¹, prohibia les detencions fetes per persones que no fossin autoritats militars ni governatives, excepte per als casos de delictes flagrants.

En segon lloc, amb la publicació de dos decrets més es feia una passa endavant en el recorregut de la justícia popular. En efecte, els decrets del Ministeri de Justícia de 10 d'octubre⁴² i de 17 d'octubre⁴³ creaven respectivament els Jurats d'Urgència i els Jurats de Guàrdia. Els Jurats d'Urgència es van crear amb la voluntat de complementar els Tribunals Especials Populars i, novament, amb vocació de temporalitat. La funció complementària l'havien d'exercir en tant que se'ls declarava competents dels fets que, essent per la seva naturalesa d'hostilitat o de desafecció al règim, no revestissin el caràcter de delictes, reservats als Tribunals Especials Populars: la interposició voluntària i no greu de dificultats per al compliment de les ordres de les autoritats per a la defensa o l'abastiment de consums, la difusió de falsos rumors o notícies sobre el desenvolupament de la guerra o l'actuació del govern per influir adversament a l'opinió pública al respecte, conductes que demostrassin desafecció al règim o, en general, qualsevol fet que pogués considerar-se nociu per als interessos republicans. Els Jurats d'Urgència estaven formats per un jutge de dret i dos jutges adjunts, "de fet", designats pels partits del Front Popular i els sindicats afins i que rotarien per torns. El procediment a seguir pels Jurats d'Urgència era el mateix que el judici de faltes previst per la Llei d'Enjudiciament Criminal i, en cas de condemna, es podien dictar penes de privació de llibertat d'un màxim de tres anys i multes amb un valor màxim de 100.000 pessetes. Gairebé dos mesos més tard, el 10 de desembre⁴⁴, el Ministre de Justícia dictava un decret pel qual ampliava la competència dels Jurats d'Urgència a aquells actes d'alteració injustificada del preu de productes de primera necessitat; aquesta disposició se justificava en base a que "al amparo de lo anormal de las circunstancias y con total carencia de escrúpulos, comerciantes e industriales desaprensivos [...] elevan en cuantía inmoderada el precio de los artículos de primera necesidad,

³⁹ *Gaceta de Madrid*, 7 d'octubre de 1936, p.224-225.

⁴⁰ "Con el deseo de colaborar en la labor de retaguardia, uno de cuyos principales problemas es el de descubrir a las personas desafectadas al régimen, han surgido en Madrid y provincias grupos de leales ciudadanos que, llenos de entusiasmo, colaboran en el indicado fin. Son indudables los eficaces servicios prestados a la causa republicana por la gran mayoría de estos grupos; pero también lo es que, unas veces el exceso de celo y otras posibles errores, han producido molestias totalmente innecesarias".

⁴¹ *Gaceta de Madrid*, 11 d'octubre de 1936, p.294.

⁴² *Gaceta de Madrid*, 11 d'octubre de 1936, p.289-290.

⁴³ *Gaceta de Madrid*, 19 d'octubre de 1936, p.382.

⁴⁴ *Gaceta de la República*, 12 de desembre de 1936, p.962. A partir del 10 de novembre de 1936 i fins al final de la guerra es va modificar la denominació del diari oficial encarregat de les publicacions normatives i d'altres disposicions, que va passar de ser la *Gaceta de Madrid* a la *Gaceta de la República*. Paral·lelament, la Junta de Burgos va començar a publicar el 2 d'octubre de 1936 el *Boletín Oficial del Estado*, vigent encara a dia d'avui, on es difonien les disposicions que la mateixa dictava.

amaenazando incluso con provocar crisis económicas que, en la presente situación de guerra, pudieran alcanzar especial trascendencia”. Així mateix, el decret de 10 de desembre permetia que les causes fossin incoades a instància dels responsables de partits i sindicats afins al Front Popular.

Els Jurats de Guàrdia es varen crear en primer lloc, per nombre de tres, a Madrid. En el decret de 17 d'octubre no es regulava la seva competència sinó que es postergava a la publicació futura de bans dictats pel Ministre de Governació⁴⁵. Sí es fixava la composició del tribunal, que quedaria formada per un jutge de Dret designat pel Ministre de Justícia i sis jutges de fet designats, novament, pels partits del Front Popular i els sindicats afins. Els bans al respecte que es van publicar van ser tres: el primer, de 31 d'octubre de 1936⁴⁶, que només era aplicable al territori de la població de Madrid i que posava sota el coneixement dels Jurats de Guàrdia diversos actes considerats facciosos, d'adhesió a la rebel·lió militar o d'auxili a la rebel·lió i que consistien, per exemple, en l'ús de violència que causés perturbacions en l'ordre públic, en la tinença il·lícita d'armes, en la tinença injustificada de plànols i documents sobre operacions militars de defensa de la República o en sabotatges que alteressin les condicions de treball. El segon ban⁴⁷, de 13 de maig de 1937, aplicable a tot el territori republicà, establia una classificació entre actes que es consideraven d'adhesió a la rebel·lió i d'auxili a la rebel·lió⁴⁸ en relació amb la tinença d'armes llargues, màquines de guerra, explosius, matèries incendiàries, gasos lacrimògens o asfixiants i altres artificis capaços de provocar danys greus. Finalment, un tercer ban, aprovat per mitjà d'una Ordre del Ministeri de la Governació i amb data també de 13 de maig⁴⁹, obligava als ciutadans, partits polítics, sindicats, comitès, consells municipals i qualsevol tipus d'associacions a entregar les armes llargues, vehicles militars, explosius, gasos, líquids inflamables de que disposessin en el termini de 72 hores, amb l'objectiu clar de desarmar la rereguarda dies després dels fets de maig produïts a Catalunya.

Durant les darreres setmanes de 1936 va tenir lloc la publicació d'una sèrie de decrets del Ministeri de Justícia amb una influència considerable en el funcionament de la justícia. El 21 de novembre, es decretava⁵⁰ la possibilitat de que tot ciutadà en plena possessió dels seus drets es representés i/o defensés per si mateix davant els tribunals de qualsevol ordre o grau, “tanto por razones de orden moral como por lo que respecta a facilitar el sentido de gratuidad en la administración de Justicia”; és a dir, es permetia que l'acusat prescindís de procurador i/o d'advocat en el procés.

⁴⁵ El Decret de Presidència del Consell de Ministres transferia al Ministre de la Governació les facultats per disposar bans que l'article 171 del Codi de Justícia Militar conferia a les Autoritats militars.

⁴⁶ *Gaceta de la República*, 5 de novembre de 1936, p.644-645.

⁴⁷ *Gaceta de la República*, 13 de maig de 1937, p.682.

⁴⁸ El llistat d'actes que entren dins aquestes categories és més limitat que en el cas del ban anterior perquè la competència d'alguns dels actes que censurava el primer ban va ser assumida pels Tribunals Populars.

⁴⁹ *Gaceta de la República*, 13 de maig de 1937, p.682-684.

⁵⁰ *Gaceta de la República*, 24 de novembre de 1936, p.329.

Així mateix, el 19 de desembre García Oliver decretava⁵¹ la cancel·lació de tots els antecedents penals relatius a delictes comesos anteriorment al dia 15 de juliol de 1936 al·legant: la destrucció pels bombardejos a Madrid de gran part dels documents integrats al Registre Central de Penats i Rebels i, “por otra parte, la circunstancia de que muchos delincuentes ocasionales, además de haber cumplido las penas que los Tribunales les impusieron, se han rehabilitado ante la sociedad por los servicios que con las armas vienen prestando a la causa antifascista”. Aquest decret s’ha de connectar necessàriament amb el Decret-Llei de 22 de gener de 1937⁵², el qual declarava una amnistia per als encausats i penats per fets polítics o socials amb anterioritat a la mateixa data, el 15 de gener de 1936, amb l’excepció dels presumptes responsables dels delictes comesos amb motiu de la repressió per la revolució d’octubre de 1934⁵³. Aquest decret-Llei, tot i que expressament pretén emparar-se en l’article 102 de la Constitució, l’infringia per dues vies. En primer lloc, perquè el govern concedia l’amnistia quan el precepte constitucional mencionat només li atorgava la potestat a les Corts⁵⁴ i, en segon lloc, perquè aprovava una amnistia per als ja penats quan en realitat el que aprova és en part un indult general, igualment prohibit per l’article citat. El decret-Llei integrava alhora una amnistia i un indult general en tant que amnistiava les persones que encara no havien sigut enjudiciades i al mateix temps indultava els ja condemnats⁵⁵.

Finalment, el 26 de desembre es van dictar dos decrets relatius als camps de treball. El primer dels dos⁵⁶, de la Presidència del Consell de Ministres, creava els camps de treball, els quals havien d’acollir els condemnats pels Tribunals Especials i els Jurats d’Urgència amb la següent finalitat: “para obras de utilidad pública que resuelvan problemas en las comarcas de concentración que, sin agudizar ni crear paro obrero, constituyan creación de nueva riqueza al mismo tiempo que cumplen la sanción impuesta, orientándoles, además, en hábitos de trabajo y de formación de armonía con los principios sociales en que, necesariamente, han de actuar los ciudadanos de nuestro pueblo”. Com hem dit, el mateix dia es dictava un altre decret⁵⁷, aquest cop del Ministeri de Justícia, que disposava que les condemnes de reclusió i presó del Tribunal Suprem (Sala 6a de justícia militar), dels consells de guerra, dels Tribunals Especials Populars o dels Jurats de Guàrdia, quan apliquessin les lleis penals de l’Exèrcit o l’Armada, serien substituïdes per condemnes d’igual

⁵¹ *Gaceta de la República*, 22 de desembre de 1936, p.1073.

⁵² *Gaceta de la República*, 25 de gener de 1937, p.500.

⁵³ L’amnistia va ser transposada a Catalunya el 26 de gener de 1937 (*DOGC*, 31 de gener de 1937, p.498.) Dos mesos més tard, el 26 de març de 1937, el Departament de Justícia va aprovar una ordre aclarint-ne l’abast (*DOGC*, 28 de març de 1937, p.1291).

⁵⁴ D’aquí que el govern volgués donar aparença de legalitat dictant un decret-Llei i no mitjançant decret, l’instrument normatiu que utilitzava habitualment durant la guerra.

⁵⁵ L’amnistia es diferencia de l’indult en que cancel·la la responsabilitat penal de l’afectat impossibilitant el seu enjudiciament, mentre que l’indult és només aplicable quan ja hi ha condemna i no anul·la la responsabilitat del subjecte passiu sinó que, reconeguent-la, la perdona. Hem de recordar que l’indult era una prerrogativa reservada constitucionalment al President de la República, per la qual cosa la Generalitat, legalment, no podia indultar ni commutar sentències.

⁵⁶ *Gaceta de la República*, 27 de desembre de 1936, p.1118 i 1119.

⁵⁷ *Gaceta de la República*, 30 de desembre de 1936, p.1155 i 1156.

durada d'internament als camps de treball. Això s'aplicava retroactivament per a tots els presos reclosos en aplicació de les lleis mencionades. El preàmbul signat per García Oliver aprofundia en la finalitat dels camps: “la imperiosa necesidad de introducir radicales innovaciones en nuestro viejo y deficiente sistema penitenciario, que no responde a las exigencias actuales del derecho y de la realidad nacional ni al espíritu progresivo y renovador que, a través de tantas y tan dolorosas conmociones provocadas por la agresión fascista, alienta a las masas populares que impulsan la revolución española”, de forma que les reformes “tienden a simplificar y unificar el régimen penitenciario vigente y a coordinar adecuadamente la defensa del Estado y la humanización de las penas, mediante el trabajo del reo, despertando y utilizando las energías de éste como instrumento de utilidad social y como método el más aconsejable para regenerar al delincuente”.

L'any 1937 començava amb un decret també rellevant pel que fa a la vida quotidiana a l'administració de justícia. Aquest decret, dictat el 4 de gener⁵⁸ pel Ministeri de Justícia, es situava novament en la línia fortament reformista de García Oliver i anava encaminat a l'assoliment de la gratuïtat de la justícia. En efecte, el decret eliminava els aranzels judicials i establia unes plantilles amb els salaris dels funcionaris judicials a càrrec dels pressupostos de l'Estat. La mesura es justificava així: “La supresión de los aranceles judiciales, anhelo largo tiempo sentido, no ha podido plasmarse en nuestra legislación positiva por el lastre con que navegábamos en la vida social: el de los intereses creados al amparo casi siempre de beneficiosos e ilegítimos privilegios. La revolución triunfante (consecuencia del criminal intento subversivo), entre otras cosas ha derrocado esos privilegios, y ello hace posible [...] la ansiada supresión del arancel”.

Un altre decret de García Oliver, de 3 de febrer de 1937⁵⁹, donava al govern la prerrogativa d'ordenar la revisió de sentències amb condemnes de mort als Tribunals Especials Populars i als Jurats d'Urgència. El decret disposava que la revisió devia efectuar-se davant el mateix tribunal sentenciador prèvia renovació dels jurats que havien participat en el veredicte. Curiosament, vint dies més tard de que es dictés aquest decret amb certa finalitat moderadora, el mateix ministre n'elaborava un altre en el que, després de denunciar “la lenidad con que éstos aplicaban las sanciones previstas”, refonia la normativa sobre els Jurats d'Urgència i aprofitava per realitzar algunes modificacions, algunes d'elles amb l'objectiu d'endurir les condemnes. Efectivament, en aquest decret de 23 de febrer⁶⁰ s'establia com a pena principal (amb els anteriors decrets no s'estipulaven penes principals i subsidiàries) l'internament en camps de treball per un temps mínim d'un any i màxim de cinc, de forma que d'una banda s'introduïa la condemna en camps de treball – inexistents quan es van dictar els decrets de 10 d'octubre i 10 de desembre de 1936– i d'altra banda s'imposava un temps mínim de condemna i s'augmentava el màxim de 3 a 5 anys. Quant a la pena

⁵⁸ *Gaceta de la República*, 9 de gener de 1937, p.195.

⁵⁹ *Gaceta de la República*, 4 de febrer de 1937, p.634-635.

⁶⁰ *Gaceta de la República*, 23 de febrer de 1937, p.942-943.

de multa –tot i que ara passava a ser subsidiària–, s’eliminava el màxim de 100.000 pessetes establert originalment, la qual cosa permetia als tribunals imposar penes més dures.

El mateix dia 23 de febrer es va dictar un decret transcendental en matèria de justícia popular. Si el 13 del mateix mes⁶¹ s’havia regulat amb major profunditat el delictes d’espionatge reincidint en que la competència sobre aquest pertanyia als Tribunals Especials Populars, deu dies després es dictava un decret del Ministeri de Justícia que tornava a reforçar la competència dels mateixos. També aprofitava per regular els Jurats d’Urgència i els Jurats de Guàrdia i refondre la seva normativa –pel que fa als Jurats d’Urgència ni tan sols s’introduïrien novetats.

El Decret de 23 de febrer atribuïa als Tribunals Especials Populars el coneixement dels delictes comuns, així com dels delictes de caràcter no estrictament militar comesos per paisans i definits a les lleis penals de l’exèrcit i de l’armada⁶². La decisió era, per tant, cabdal per al funcionament de l’administració de justícia perquè suprimia les competències de la jurisdicció penal ordinària provocant la limitació quasi total del seu funcionament, alhora que feia una important passa endavant en la tasca de normalització del funcionament de la justícia popular en matèria criminal. Començava a fer-se realitat la pretensió de García Oliver de fer de la justícia popular –una jurisdicció fins aleshores especial en tant que regulada a través de normes concretes que afectaven qüestions singulars–, la jurisdicció ordinària del futur a l’administració de justícia espanyola. Així mateix, el preàmbul presentava uns altres objectius com ara dotar el jutge d’un major arbitri a l’hora de fixar la pena i determinar l’establiment penitenciari on el condemnat havia de complir-la⁶³, o d’altres objectius propis de la política criminal: la humanització, reducció i transformació de les penes per afavorir “la corrección de las inclinaciones delictivas” del condemnat.

L’articulat, a més, introduïa una de les característiques definitòries dels Jurats de Guàrdia: disposava que els delictes que competien als Jurats de Guàrdia serien els inclosos als bans del Ministeri de Governació sempre que fossin *flagrants*.

El dia 7 de maig de 1937 va culminar una important activitat normativa amb l’aprovació de diversos decrets. Sobre un d’ells⁶⁴, de *Presidència del Consell de Ministres*, ja hem fet alguns

⁶¹ *Gaceta de la República*, 14 de febrer de 1937, p.816-817. Aquest decret es dictava amb una evident pretensió de permanència, la qual cosa es pot apreciar a l’hora de sancionar els delictes d’espionatge en temps de pau (art. 6).

⁶² L’atribució de delictes “de índole no estrictamente militar cometidos por paisanos, que deben ser igualmente considerados como de naturaleza común”, la justifica el decret adduint que “el fuero militar alcanzó durante la monarquía una extensión desmesurada e incompatible con las esencias del régimen republicano, que ahora se restringe”. Per contra, els delictes o faltes militars comesos –com a autors principals– per militars, marins o milicians seguien pertanyent a la jurisdicció militar.

⁶³ El decret contempla l’aplicació de mesures “de defensa social” consistents en la prevenció de noves infraccions, la reeducació del reu per mitjà del treball i el tractament d’ “anormales”, prohibint vexacions, càstigs corporals o correccions disciplinàries de tipus expiatori i vindicatiu. Aquestes mesures suposaven “la separación del reo de la convivencia social y su ingreso en alguno de los establecimientos correccionales, pedagógicos o médico-pedagógicos que se crearán al efecto”. Més endavant, el decret fa referència a “Reformatorios, Casas de corrección, Colonias de trabajo de común”.

⁶⁴ *Gaceta de la República*, 13 de maig de 1937, p.658-661.

comentaris en parlar del Tribunal de Responsabilitats Civils i dels Tribunals Populars de Guerra i de l'Armada perquè modificava el primer i creava els segons. Una altra aportació del decret és un nou canvi de denominació dels Tribunals Especials Populars. Si el 10 d'octubre s'afegia el qualificatiu "populars", el decret de 7 de maig eliminava el d'"especials", de forma que s'adoptava ja de forma definitiva la denominació "Tribunals Populars"⁶⁵. Els continus vaivens en la nomenclatura de la justícia popular no ajuden gens a l'hora d'analitzar el funcionament de l'administració de justícia, més encara quan des dels propis decrets no s'aporta llum sobre la diversitat de les denominacions. En aquest cas, però, en que els Tribunals Especials Populars esdevenen Tribunals Populars, no sembla absurd interpretar que el fet de suprimir l'atribut "especials" obeeix a la voluntat de García Oliver d'acabar normalitzant la justícia popular i abandonar el caràcter de jurisdicció especial. De fet, al preàmbul d'un altre dels decrets aprovats el 7 de maig de 1937, que seguidament analitzarem, es refereix directament a aquests tribunals com a "Tribunals Populars Ordinaris", encara que a l'articulat es manté la denominació oficial de "Tribunals Populars".

Aquest darrer decret mencionat fou dictat pel *Ministre de Justícia* i suposava "un primer intento de sistematización de las disposiciones anteriores en él refundidas y de las demás que comprende, sentando las bases del futuro Código de Justicia Popular", sobre la qual afirmava que "es gratuita y en ella no podrá establecerse privilegio ni fuero alguno". Encara que segons hem vist ja s'havien fet alguns esforços per refundre la normativa afectant alguns tribunals concrets, és veritat que aquest és la primera "compilació penal"⁶⁶ realitzada en matèria de justícia popular. El decret, no obstant, no es limitava a compilar les distintes disposicions que s'havien dictat fins aleshores i va aprofitar per aportar algunes novetats. En primer lloc establia que els Tribunals Populars, els Jurats de Guàrdia, els d'Urgència i els de Seguretat (que eren creats pel propi decret) s'integrarien a les Audiències Provincials dels territoris on actuessin⁶⁷, en un clar propòsit de reincidir en la consolidació de la justícia popular com a nova jurisdicció ordinària⁶⁸, aquest cop mitjançant l'ocupació física. Així mateix, declarava que per a les seves actuacions serien hàbils tots els dies i hores de l'any. En segon lloc, respecte dels Tribunals Populars, establia tota una sèrie de

⁶⁵A Catalunya, en canvi, van ser constituïts com a "Tribunals Populars Especials" a partir de l'homogeneïtzació de l'organització judicial. Això es deu a que fins al moment precís de l'homogeneïtzació havien estat funcionant els "Tribunals Populars" catalans creats per la Generalitat l'octubre de 1936. Resultava necessari, doncs, distingir-los.

⁶⁶L'expressió és de Glicerio Sánchez Recio (1991, p.65).

⁶⁷Aquest precepte es desenvolupa amb major profunditat al decret del Ministeri de Justícia de 6 d'agost de 1937, promulgat a la *Gaceta de la República* dia 7 d'agost (p.522 i 523). S'ha de considerar que el fet d'integrar els tribunals a l'Audiència Provincial influïa sobre l'àmbit territorial de tots aquests tribunals, que passava a ser, si no ho era ja anteriorment per a algun d'ells, d'abast provincial.

⁶⁸No obstant, precisament en el mateix decret que s'analitza es concedia "en favor" de la jurisdicció ordinària la següent tasca sobre primeres diligències –sens dubte pròpia de les funcions d'instrucció, la qual cosa resulta sorprenent–: "En los casos de muerte, lesiones o daños ocasionados por la sublevación militar en la población civil, cuando no sea posible determinar en los primeros momentos las personas responsables de tales hechos, serán los Jueces de la jurisdicción ordinaria los únicos competentes para tramitar las primeras diligencias, que deberán limitarse a identificar a las víctimas, recibir declaración a los heridos y justipreciar los daños producidos". S'ordenava que, un cop culminades les actuacions, fossin remeses als jutjats d'instrucció.

normes que fixaven amb detall el funcionament dels processos celebrats davant ells. En canvi, respecte dels Jurats d'Urgència i de Guàrdia i del Tribunal Popular de Responsabilitats Civils el decret no oferia cap novetat. Per contra, sí suposava una innovació la creació dels Jurats de Seguretat, que haurien d'aplicar les mesures de seguretat establertes a la Llei d'Ordre Públic de 28 de juliol de 1933⁶⁹ contra els subjectes que poguessin portar a terme “una conducta antisocial o perillosa para los intereses de la República” en les infraccions de l'ordre públic. Els Jurats de Seguretat, composts per un funcionari judicial com a President i dos jurats, havien de seguir el procediment establert per als judicis de faltes.

Altres novetats significatives que presentava el decret eren: es permetia absoldre els combatents fets presoners del bàndol contrari quan quedés demostrat que havien lluitat forçats contra la seva voluntat; habilitava l'opció de recórrer davant el Tribunal Suprem les sentències dictades pels Tribunals Populars en condemnes per delictes comuns o delictes no estrictament militars comesos per militars, marins o paisans, quan existís una infracció de les lleis substantives, de les formes essencials del procediment o una injustícia notòria en l'apreciació de les proves; permetia responsabilitzar penalment jutges o magistrats, fiscals i jurats en els casos d'infracció de les disposicions reguladores de la seva actuació; dotava els Presidents i les Sales de govern de les Audiències de facultats en matèria d'inspecció i d'autoritat disciplinària sobre els funcionaris judicials dels tribunals i jurats populars; dotava als Presidents dels Tribunals Populars de les mateixes facultats sobre jutges instructors, membres del jurat, secretaris i personal auxiliar; i s'ordenava el cessament dels jurats de tots els organismes de justícia popular que haguessin ocupat les seves funcions durant més de quatre mesos. Per acabar, el decret reunia la normativa –sense aportar novetats– respecte de temes tant diversos com els delictes d'espionatge, les mesures de “defensa social” i l'enjudiciament de reus en rebel·lia⁷⁰.

Finalment, el mateix dia 7 de maig de 1937 el *Ministeri de la Guerra* dictava un decret⁷¹, sobre el qual ja s'ha fet referència en pàgines anteriors, que desenvolupava i aprofundia en la regulació dels Tribunals Populars de Guerra i de l'Armada constituïts el mateix dia per decret de Presidència.

Pocs dies després de que s'aproveïssin i publiquessin els diversos decrets de 7 de maig es va produir la sortida de García Oliver com a Ministre de Justícia arrel dels successos ocorreguts el mes de maig a Barcelona⁷². A la caiguda en desgràcia de la CNT i la il·legalització del POUM la van acompanyar seriosos daltabaixos en el si dels governs central i català. D'una banda, el conflicte va

⁶⁹ *Gaceta de Madrid*, 30 de juliol de 1933, p.682-690.

⁷⁰ En absència de l'acusat. Enjudiciar reus en rebel·lia es permetia des de la promulgació del decret del Ministeri de Justícia de 28 d'agost de 1936, un dia més tard, a la *Gaceta de Madrid* (pàgina 1545).

⁷¹ *Gaceta de la República*, 13 de maig de 1937, p.675-679.

⁷² Dies després de la seva sortida del govern, García Oliver va afirmar: “La justicia [...] ha vuelto a manos del pueblo y se ha librado del profesionalismo. [...] La justicia podrá tener errores, pero nunca por atrofia del sentimiento”. (16)

provocar l'esfondrada del govern de Francisco Largo Caballero, qui va ser substituït pel de Juan Negrín; de l'altra, es van recentralitzar molt fortament les competències de la Generalitat de Catalunya. S'ha de dir, no obstant, que pel que respecta a l'administració de justícia a Catalunya la centralització ja havia començat dies abans de que esclatés el conflicte amb l'aprovació del decret del conseller de Justícia de 28 d'abril de 1937. Al pròxim apartat hi tornarem.

Una fita cabdal en el desenvolupament de la justícia popular es va produir amb la publicació del decret de 22 de maig de 1937⁷³. Aquest decret creava, amb jurisdicció sobre tot el territori de la república, un Tribunal Especial d'Espionatge i Alta Traïció. El tribunal era competent per enjudiciar els delictes d'espionatge, alta traïció i derrotisme, els quals eren definits amb el decret sobre compilació penal del 7 de maig com a guia. El tribunal havia d'integrar-se a l'Audiència Territorial del territori on es trobés la residència del govern i quedava formada per tres magistrats designats pel Ministre de Justícia i dos lletrats militars o marins també designats pel Ministre. El procediment a seguir era el que establia el Codi de Justícia Militar per als procediments sumaríssims. Respecte de la instrucció de les causes, el decret generava la possibilitat de que es creessin jutjats d'instrucció específicament adscrits al Tribunal, en cas de ser necessari. Es disposava igualment que en el cas en que el tribunal condemnés a mort, la sentència no adquiriria fermesa ni seria executable fins que el tribunal rebés l' "enterado" per part del Govern. Finalment, una disposició transitòria establia que les causes relacionades amb aquests delictes que s'estiguessin seguint als Tribunals Populars haurien de ser traslladades al Tribunal Especial d'Espionatge i Alta Traïció competent.

Com veiem, el canvi de titularitat al front del Ministeri de Justícia, que passava a estar ocupat per Manuel de Irujo Ollo (17 de maig de 1937 – 11 de desembre de 1937; PNV), no va suposar automàticament un desmantellament de les mesures de García Oliver⁷⁴. De fet, amb la creació d'aquest tribunal especial i el Tribunal Especial de Guàrdia a finals de novembre de 1937, s'originava una nova dicotomia entre la flamant i molt relativa jurisdicció "ordinària", que encarnaven els Tribunals Populars encarregats de la generalitat dels delictes del sistema normatiu penal, inclosos els comuns, i la jurisdicció especial centrada en els delictes d'espionatge. En aquesta nova dicotomia, la justícia popular raïa principalment en la nova jurisdicció "ordinària" o normalitzada que encarnaven els Tribunals Populars, ja que en els nous tribunals especials el component popular havia sigut considerablement llimat. Paral·lelament, continuava operant la jurisdicció militar mitjançant els Tribunals Populars de Guerra i de l'Armada.

⁷³ *Gaceta de la República*, 23 de juny de 1937, p.1333 i 1334.

⁷⁴ "Quiso restablecer el orden jurídico y el imperio de la ley, pero no modificó el revolucionario edificio levantado por García Oliver. Su finalidad era la de dar fin a la arbitrariedad [...], pero su buena intención chocó con una legislación que no rectificó" (Salas, 1990, p.38).

Com dèiem, el 29 de novembre de 1937 es creava el Tribunal Especial de Guàrdia mitjançant decret de Presidència del Consell de Ministres⁷⁵. Aquest tribunal era dotat de la mateixa competència que el Tribunal Especial d’Espionatge i Alta Traïció amb l’especificitat, no obstant, de que els delictes que enjudiciava devien tenir el caràcter de flagrants.

El Tribunal Especial de Guàrdia es componia d’un president proposat pel Ministre de Justícia i dos vocals, un designat pel Ministre de Defensa Nacional i l’altre pel de Governació⁷⁶ i, de la mateixa manera que el d’Alta Traïció i Espionatge, havia d’actuar tots els dies i hores de l’any. El procediment a seguir era el següent: les autoritats que havien detingut l’acusat practicaven una instrucció sumària del cas, que era entregada al Ministeri Fiscal per a que en un termini de 24 hores determinés si es tractava d’un delicte flagrant i decidís si posava la causa a disposició del Tribunal Especial de Guàrdia o, pel contrari, a disposició del Tribunal Especial d’Espionatge i Alta Traïció. Un cop rebudes pel Tribunal Especial de Guàrdia les actuacions practicades, s’entregava a l’acusat una còpia de l’escrit d’acusació del Fiscal i es convocava la celebració de la vista oral per a les següents 48 hores. En els casos de condemna a mort el Tribunal Especial de Guàrdia estava obligat a elevar la causa al Tribunal Especial d’Espionatge i Alta Traïció per a que aquest la revisés en el termini de cinc dies. Per a l’actuació d’aquests dos tribunals especials seria principal l’aportació d’uns “servicios de contraespionaje”, el famós Servicio de Investigación Militar (SIM), creat per decret del Ministeri de Defensa Nacional de 6 d’agost de 1937⁷⁷ i dependent del mateix ministeri.

La cooperació entre el SIM., caracteritzat per la tècnica i el terror en les seves pràctiques (Solé i Villarroya, 1989, p.259), i els dos tribunals especials, coneguts per la manca de garanties en els seus processos i la duresa de les seves sancions (Pagès, 2015, p.217) va permetre una nova onada repressiva ferotge, especialment dirigida contra el quintacolumnisme⁷⁸.

El mateix dia de la creació del SIM, el 6 d’agost, el Ministeri de Justícia havia aprovat una Ordre⁷⁹ incidint sobre la regulació dels Jurats d’Urgència. L’ordre reformava aspectes processals de les causes que s’haguessin de portar davant d’aquests jurats amb l’objectiu de dotar les actuacions de majors garanties, ja que amb el Decret de 23 de febrer s’havien augmentat notablement les sancions que podien imposar i això no havia anat acompanyat d’una reforma garantista del

⁷⁵ *Gaceta de la República*, 1 de desembre de 1937, p.822-823.

⁷⁶ Alguns mesos més tard, el 24 de març de 1938, donada la dificultat evitable de coordinar tres ministeris per a la designació dels vocals dels Tribunals Especials de Guàrdia, es va decretar que seria únicament el Ministre de Justícia l’en carregat del nomenament, encara que els Ministres de Governació i Defensa Nacional podien seguir proposant els vocals que consideressin més oportuns (*Gaceta de la República*, 26 de març de 1938, p.1503 i 1504).

⁷⁷ *Gaceta de la República*, 7 d’agost de 1937, p.523-524.

⁷⁸ “Los tribunales especiales de guardia, junto con el de espionaje y alta traición, fueron los que ejercieron la más amplia e intensa represión desde marzo de 1938 hasta el final de la guerra. Los delitos de rebelión y desafección, competencia de los tribunales populares, ya tenían poca importancia desde el tercer año de la guerra civil. Eran delitos que podían calificarse de pasivos; en cambio, los activos, los verdaderamente importantes, eran los de espionaje y traición y los agrupados bajo un término muy indeterminado, el ‘derrotismo’, de fatales consecuencias para los ciudadanos marcados con él.” (Sánchez, 1991, p.68-69).

⁷⁹ *Gaceta de la República*, 7 d’agost de 1937, p.519-521.

procediment, assimilable fins aleshores al del judici per faltes. El decret també reduïa el mínim de la pena principal d'internament en camps de treball d'1 any a 4 mesos i regulava amb major detall la possibilitat de revisar la sentència imposada.

Per completar el nou organigrama de justícia a nivell estatal faltava encara un tribunal. Per decret de 18 de setembre de 1937 del Ministeri de Justícia es creaven els Tribunals de Subsistències i Preus Indeguts, uns òrgans judicials integrats als Jutjats de Primera Instància i Instrucció i de caràcter unipersonal –en principi els jutges del Tribunal eren els de Primera Instància i Instrucció⁸⁰, tot i que el decret també permetia que el Ministre de Justícia designés funcionaris judicials per ocupar específicament el càrrec, de ser necessari– que havien de jutjar els actes d'especulació i alça immoderada d'articles de primera necessitat. El procediment que s'establia destacava per l'oralitat i el seu caràcter abreujadíssim. L'únic document processal escrit era la sentència, contra la qual no es podia interposar recurs d'apel·lació.

No va ser fins al mes de març de 1938 que les Audiències Provincials van recuperar les competències sobre delictes comuns. Amb Mariano Ansó Zunzarren al capdavant del Ministeri de Justícia (11 d'abril de 1937 – 5 d'abril de 1938) es va publicar un decret amb data de 24 de març⁸¹ importantíssim perquè portava a terme diverses modificacions de gran abast. En primer lloc, com hem dit, “el Gobierno legítimo de la República, en su afán de ir logrando de una manera paulatina el restablecimiento de la plena normalidad en la vida judicial española”, aprovava el retorn de la competència sobre delictes comuns i delictes no estrictament militars –ja fossin perpetrats per militars, marins o paisans– a les Audiències Provincials⁸², amb les excepcions dels delictes especialment atribuïts als tribunals de la justícia popular.

La segona modificació vital era la supressió dels Jurats de Guàrdia i els Jurats d'Urgència, les competències dels quals passaven a mans dels Tribunals Populars. Així, aquests, d'una banda, veien reduït el seu àmbit competencial pel que feia als delictes comuns, però de l'altra rebien les competències dels jurats extingits. Les actuacions que es trobessin en tràmit havien de ser

⁸⁰ Això era així per als casos en que els Tribunals de Subsistències es trobaven en pobles que eren cap de partit judicial. En cas de no ser-ho, aquests tribunals s'integraven als Jutjats Municipals. En aquests casos sí podia interposar-se recurs d'apel·lació davant la sentència.

⁸¹ *Gaceta de la República*, 26 de març de 1938, p.1504-1507.

⁸² La composició dels tribunals penals a aquestes audiències tornava a ser de tres magistrats. D'entre aquests, es requeria que al menys un d'ells procedís de la carrera judicial i que els altres dos haguessin complert serveis judicials com a interins durant un mínim de 6 mesos.

L'articulat aporta un aclariment important quan estableix que el Ple de l'Audiència Provincial es componia de les sales de lo criminal i de les seccions de Dret dels Tribunals Populars. Això no és estrany si tenim en consideració que els Tribunals Populars estaven integrats a les audiències, però sí és important l'aclariment per entendre que la normativa, tot i que traslladava la competència dels delictes comuns a la jurisdicció ordinària tradicional, encara equiparava la situació d'ambdues formacions.

traslladades directament als Tribunals Populars⁸³. D'aquesta manera terminava la vigència d'uns jurats que havien entrat en vigor l'octubre de 1936. Finalment, també desapareixien els Tribunals de Subsistències i es decretava que les seves competències serien assumides pels Tribunals Especials de Guàrdia (que eren integrats a l'Audiència Provincial pel propi decret).

L'augment competencial fixat pel decret de 24 de març de 1938 no seria el darrer en favor dels Tribunals Especials de Guàrdia. El 3 de maig de 1938 el Ministre de Justícia dictava un decret⁸⁴ que permetia als mencionats tribunals especials conèixer dels delictes d'espionatge, alta traïció, derrotisme i de les infraccions en matèria de subsistències *no només* en els casos flagrants. Quin era doncs, a partir de llavors, el rol del Tribunal Especial d'Espionatge i Alta Traïció? La solució l'aportava el mateix decret. Si el preàmbul afirmava que els Tribunals Especials d'Espionatge i Alta Traïció, que només es comptaven per nombre de dos en tot el territori republicà, es trobaven saturats per la ingent acumulació de causes que els hi eren enviades, l'articulat assignava una nova funció als Tribunals Especials d'Espionatge i Alta Traïció per tal de reduir dita saturació. I si el decret de 29 de novembre de 1937 pel qual es constituïen els Tribunals Especials de Guàrdia establia l'obligació, per a aquests tribunals, d'elevat les sentències que condemnessin a mort als Tribunals Especials d'Espionatge i Alta Traïció, el nou decret de 3 de maig de 1938 eliminava aquesta obligació genèrica per al tribunal sentenciador i establia que tan sols en els casos en que, per injustícia notòria, el Fiscal o la defensa volguessin recórrer la condemna a mort (només es permetia en aquest supòsit), aquests *podrien* interposar recurs d'alçada. Els Tribunals Especials d'Espionatge i Alta Traïció quedaven així alleujats d'una gran càrrega de procediments, encara que haurien de continuar enjudiciant les causes que ja els havien sigut tramitades abans del 6 de maig.

Pel que respecta a la instrucció de les causes portades pels Tribunals Especials de Guàrdia, el Ministeri de Justícia dictava una ordre el 22 de maig de 1938 establint que al servei de cada un dels tribunals mencionats quedaria adscrit un Jutge Especial Instructor. Per tant, la instrucció no la portava el mateix tribunal que després resoldria sobre l'assumpte.

Aquest va ser el darrer decret dictat pel govern central amb una incidència ressenyable sobre la impartició de la justícia popular. Per tant, a partir d'aquest moment en endavant, la impartició de justícia en territori republicà va seguir funcionant regint-se per les regles fins aquí exposades.

⁸³ La situació és diferent respecte de les causes iniciades davant els Tribunals Populars abans de la publicació del decret (26 de març) per a l'enjudiciament de delictes comuns, ja que aquests continuarien coneixent de la causa i en dictarien la seva resolució.

⁸⁴ *Gaceta de la República*, 6 de maig de 1938, p.726-728.

V. ACTIVITAT NORMATIVA DEL GOVERN DE LA GENERALITAT (1936-1939)

Front a la situació generada per la sublevació militar en l'àmbit de l'Administració de Justícia, la Generalitat va respondre mitjançant unes primeres mesures anàlogues a les preses pel govern de la República. Als decrets del 3, 24⁸⁵ i 31 d'agost, que declaraven inhàbils els dies des del 20 de juliol fins el dia 8 de setembre⁸⁶, s'afegien les disposicions de depuració del personal funcionari dependent de la Generalitat: el Decret del Departament de Presidència 23 de juliol⁸⁷ i una Ordre també de Presidència de 31 de juliol⁸⁸ –que transposava al Butlletí Oficial català el Decret ministerial de 21 d'agost mencionat a l'apartat anterior– declaraven el cessament de tots els funcionaris que haguessin participat en la insurrecció o que fossin declaradament desafectes a la República.

Respecte dels funcionaris judicials en concret, s'hauria d'esperar al 14 d'agost per a que es signés un Decret específicament dirigit a ells⁸⁹. El decret establia que deixarien de prestar els seus serveis *tots* els magistrats, jutges, fiscals i personal auxiliar de l'Administració de Justícia catalana, amb l'excepció dels magistrats i personal auxiliar del Tribunal de Cassació de Catalunya. Aquesta mesura tan dràstica es justificava al preàmbul del decret de la següent forma: “L'administració de justícia no pot continuar confiada a aquells que no sentin l'exaltació patriòtica del moment, ni a aquells que no tinguin l'esperit obert a les noves formes jurídiques que incideixen dels fets que contemplem” i, segons Vázquez s'explica de la forma següent: “La Generalitat va arribar a una entesa amb els anarquistes: l'administració de justícia no se suprimia, però sí que es realitzava una depuració del funcionariat que no era ben vist per alguna de les parts [...]. Els anarquistes van exigir el cessament d'aquells funcionaris que més havien reprimat la classe obrera, i la Generalitat aquells altres que més s'havien oposat a la política del Govern autònom. Per acontentar uns i altres es realitzaria una depuració general, fictícia, i pocs dies després s'admetrien els funcionaris que havien superat aquest sedàs. Tanmateix, les dues resolucions van ser publicades el mateix dia al DOGC, el 19 d'agost” (Vázquez, 2009, p.76)⁹⁰. Segons l'autor, la depuració del funcionariat judicial i fiscal va afectar el 31% de la plantilla. Sánchez Recio afegeix que paral·lelament a les depuracions governamentals, a Barcelona la justícia de carrer va assassinar 9 funcionaris judicials (extreu la

⁸⁵ Establia exepcions a la declaració de dies inhàbils per a processos que afectessin determinades matèries civils.

⁸⁶ “Gubern [Santiago Gubern Fàbregas, president del Tribunal de Cassació de Catalunya de 26 d'abril de 1934 a setembre de 1936) va reunir el 23 de juliol els magistrats, el procurador de Catalunya, el president accidental de l'Audiència Provincial de Barcelona, Ignacio de Lecea, i el secretari, Josep Barba, per valorar la situació creada per la revolta i la necessitat de prorrogar els terminis judicials, a fi que els ciutadans no perdessin llurs drets. Aquesta va ser l'única mesura extraordinària que va prendre el tribunal en aquells dies tan decisius”. (Vázquez, 2009, 72)

⁸⁷ *Butlletí Oficial de la Generalitat de Catalunya* (BOGC), 24 de juliol de 1936, p.673.

⁸⁸ *BOGC*, 1 d'agost de 1936, p.833.

⁸⁹ *BOGC*, 19 d'agost de 1936, p.1102.

⁹⁰ En realitat, la segona resolució a la que fa referència Vázquez és només un dels decrets ordenaven la reincorporació de funcionaris específics a través de llistats de noms publicats al Butlletí Oficial, als quals es fa referència en el paràgraf següent d'aquest treball.

informació de la Causa General; Sánchez, 1991, p.37), mentre que Vázquez puntualitza que van ser 6: tres jutges i tres fiscals (Vázquez, 2003, p.186).

La magistratura era vista amb molt recel per l'esquerra. Marià Rubió i Tudurí percebia, l'any 1937, el caràcter parcial i reaccionari de la magistratura com a un dels motius que allunyaven la societat catalana dels funcionaris de justícia, juntament amb la lentitud en els procediments i d'una protecció processal favorable al deutor: "La parcialitat dels magistrats en matèria de delinqüència social. Unes vegades per sentiment català; altres vegades per por d'un o altre bàndol; altres vegades, per un instint persecutori, la mateixa justícia que absolia els estafadors més coneguts condemnava els reus de delictes socials. I quan no condemnava, es sabia tan públicament el perquè de l'absolució, que el prestigi de la toga en sortia malparat" (Rubió, 1937, p.10-11).

Paral·lelament a les depuracions dels funcionaris desafectes, l'ordre de Presidència de 30 de juliol⁹¹ ordenava als funcionaris de la Generalitat que es trobessin de llicència o permís temporal – hem de recordar que la sublevació militar es va produir durant l'estiu i molts funcionaris es trobaven de vacances– a reintegrar-se als seus llocs de feina de forma immediata. En el mateix sentit, un dia més tard es transposava mitjançant una nova Ordre de Presidència⁹² l'Ordre del president del Consell de Ministres José Giral de 26 de juliol que suspenia les vacances reglamentàries i els permisos d'estiu als funcionaris públics de l'Estat. El 3 d'agost una ordre del conseller de Justícia i Dret⁹³ reincidia sobre la qüestió ordenant que es tramités una relació dels funcionaris que s'haguessin reintegrat als seus càrrecs i dels que no ho haguessin fet, mencionant el motiu en cas d'haver-hi constància. A més d'aquestes crides generals a la reincorporació, s'anava ordenant específicament la reincorporació de funcionaris a través de la publicació de diversos llistats de noms elaborats pel Ministeri de Justícia i promulgats al Butlletí Oficial de la Generalitat⁹⁴. S'ha de mencionar finalment una Ordre de 23 de desembre de 1936 que determinava que aquells funcionaris que fins aleshores no s'haguessin reincorporat i que no es presentessin en un termini de 72 hores amb una justificació de la seva absència serien destituïts.

És molt probable que durant les setmanes següents al cop existissin confusions derivades de la desorganització del moment i del fet que d'una banda se cessessin funcionaris de forma generalitzada mentre que de l'altra se'ls obligués a reintegrar-se als seus llocs de treball. Al respecte, al fons de la Causa General es pot consultar una carta de 6 de febrer de 1937 dirigida al Conseller de Justícia Rafael Vidiella i signada per quatre secretaris judicials de la província de

⁹¹ *BOGC*, 2 d'agost de 1936, p.851.

⁹² *BOGC*, 1 d'agost de 1936, p.834.

⁹³ *BOGC*, 5 d'agost de 1936, p.897.

⁹⁴ Veure, per exemple, els decrets de 17 d'agost de 1936 (*BOGC*, 19 d'agost de 1936, p.1102), de 19 d'agost de 1936 (*BOGC*, 21 d'agost de 1936, p.1127) o de 1 de setembre de 1936 (*BOGC*, 2 de setembre de 1936, p.1299).

Barcelona⁹⁵ que, “en nom propi i interpretant el sentir de tots els seus demés companys”, expliquen que van ser cessats el mes d’agost de 1936 i que, malgrat haver continuat als seus llocs de treball després del cop, no van ser reintegrats en el càrrec. Els signants demanaven la reincorporació, manifestant que “continuem, malgrat tot, cessants i en situació econòmica cada vegada més anguniosa, després de sis mesos i mig de recórrer per a subsistir a totes les relacions i amistats, sense que hi hagi motiu de cap mena que individualment ens afecti, i malgrat les nostres constants gestions portades a cap des d’un principi, per a ser reposats”.

Quant a la inspecció de funcionaris, el 31 de juliol Presidència aprovava una Ordre disposant que els Directors generals i els Caps de les dependències centrals, i els de les provincials de tots els rams de l’Administració Pública, trametessin immediatament als Sots-Secretaris dels Departaments ministerials informació referent al comportament del personal a llurs ordres. Curiosament, la tasca d’inspecció de funcionaris judicials en concret no va ser regulada fins el 12 de desembre de 1936, mitjançant una ordre del Departament de Justícia⁹⁶ que creava un Comitè d’inspeccions⁹⁷ amb seu a l’Audiència Territorial de Barcelona i jurisdicció a tot el territori de la Generalitat. Aquest Comitè s’encarregava de recollir informació sobre “la solvència moral i actuació dels funcionaris” dependents de la conselleria de Justícia, així com dels membres de registres i personal de les notaries. Es componia d’un cap (Alfonso Rodríguez Dranguet), tres membres i un representant de la CNT, un d’UGT i un altre d’ERC⁹⁸.

El mes d’agost va ser un període prolífic per a la publicació de normes relatives al funcionament de la justícia. Dia 3 d’agost el conseller de Justícia i Dret Josep Quero i Molares (31 juliol 1936 - 26 setembre 1936⁹⁹; ERC) va dictar el decret¹⁰⁰ que declarava l’ocupació del Col·legi d’Advocats de Barcelona amb la finalitat “de destinar-lo al compliment de serveis de Justícia” i considerant, a més, “la importància de la seva Biblioteca Jurídica”.

Dos dies més tard, el 5 d’agost, s’aprovaven distintes disposicions rellevants. En primer lloc, un decret del Departament de Justícia i Dret¹⁰¹ aprovava l’ocupació, per part de la Generalitat, de totes les propietats de persones que havien participat o contribuït directament a la insurrecció de dia 19 de juliol. Es decretava que aquests béns serien destinats “a obres i serveis d’utilitat social i a satisfer les necessitats dels serveis públics a càrrec de la Generalitat”. Les “persones morals” (avui

⁹⁵ AHN.FC – Causa General, 1642, Exp. 94. Pieza Quinta de Barcelona. Justicia Roja.

⁹⁶ DOGC, 15 de desembre de 1936, p.1022.

⁹⁷ Podem trobar l’expedient de constitució a la Causa General (A.H.N., FC Causa General,1635, Exp.7).

⁹⁸ La inclusió dels tres representants va ser prevista per l’Ordre del Departament de Justícia de 30 de desembre de 1936 (DOGC, 7 de gener de 1937, p.83).

⁹⁹ A partir de dia 6 d’agost el Departament de Justícia i Dret va passar a denominar-se simplement de Justícia. Aprofitem per comentar, a més, que el terme oficial per designar el que comunament s’anomena “conselleria” era, durant la Segona República i segueix sent-ho avui, “Departament”. El màxim càrrec d’aquest era i és, com és sabut, el Conseller.

¹⁰⁰ BOGC, 4 d’agost de 1936, p.883.

¹⁰¹ BOGC, 7 d’agost de 1936, p.946. Les apropiacions s’articulaven per mitjà d’un Comitè creat a tal efecte.

dia en diríem “persones jurídiques”) serien, a més, dissoltes, i els béns de l'Església i de les ordres i congregacions religioses, confiscats per la Generalitat i emprats per a usos de caràcter sindical i social i per al compliment dels serveis administratius de la Generalitat. Els ajuntaments adquiririen en plena propietat els béns comunals i les cases parroquials. Finalment, respecte de l'activitat confiscadora que el decret aprovava, es determinava que la Generalitat podria “ocupar els béns immobles de persones físiques o morals que sense haver pres part directament en el moviment sediciós, estimi necessaris, en els moments actuals, per a la realització i compliment d'actes d'obres d'utilitat social”. En segon lloc, el mateix dia, un decret i una ordre¹⁰² del mateix Departament encomanaven al Jutge de Primera Instància i Instrucció Alfons Rodríguez Dranguet les funcions d'Auditor i s'ordenava, en conseqüència, que totes les autoritats judicials catalanes li lliuressin tots els sumaris en curs per delictes sancionats pel Codi de Justícia Militar sorgits arran de la sublevació.

Amb una finalitat revolucionària semblant a l'ocupació del col·legi d'advocats, per mitjà d'un decret de Justícia de 12 d'agost¹⁰³ s'aprovava la incautació de totes les presons ubicades en territori català i es creava un Comitè de Presons que fixés un nou règim carcerari recollint “els anhels populars” i acollint representants de les organitzacions obreres. Segons el preàmbul: “Entre les institucions tradicionals que desperten en la consciència popular el viu record de sofriments i persecucions es troben, en primer terme, les presons, que han estat utilitzades no per a la regeneració dels delinqüents sinó per a coaccionar llur esperit i per a realitzar una acció política que ofegué el profund sentit de llibertat de les classes proletàries”. Les polítiques penitenciàries catalana i republicana van compartir preocupacions i propostes: “La nova política carcelària ha de fer que les presons siguin sanatoris per als delinqüents accidentals, i escoles per als reclosos mancats de cultura [...] donant a les presons el caràcter de tallers col·lectius, a fi que desperti la consciència ciutadana, que farà, en definitiva, l'adaptació el delinqüent a la nostra societat”.

Una de les qüestions més destacades i polèmiques en matèria de justícia durant l'any 1936 a la rereguarda catalana va ser i és l'activitat de l'Oficina Jurídica, presidida consecutivament per Ángel Samblancat i Eduardo Barriobero¹⁰⁴. L'existència d'aquest organisme, l'origen de la qual es remuntava als fets de l'ocupació del Palau de la Justícia l'11 d'agost (en un principi havia rebut els noms de “Comitè Superior de Justícia de Catalunya” i de “Tribunal Revolucionari”), va ser formalitzada pel decret del Departament de Justícia de 17 d'agost de 1936¹⁰⁵. El decret li conferia dues funcions principals (o, per ser més exactes, una funció i una facultat): resoldre gratuïtament les consultes que li formulessin les organitzacions obreres i els particulars interessats en relació a la interpretació i aplicació del “nou Dret” i la revisió de tots els processos penals, “de caràcter social”,

¹⁰² *BOGC*, 7 d'agost de 1936, p.946

¹⁰³ *BOGC*, 14 d'agost de 1936, p.1045.

¹⁰⁴ *BOGC*, 3 de setembre de 1936, p.1314. La marxa de Samblancat es devia a la seva designació com a vocal del Jurat Popular per a la repressió del feixisme (“tribunal de l'*Uruguay*”), que analitzarem més endavant.

¹⁰⁵ *BOGC*, 20 d'agost de 1936, p.1110.

que s'haguessin enjudiciat en territori català. L'Oficina Jurídica de Barcelona, juntament amb les demés existents en territori català (Girona, Tarragona, Mataró, Badalona, Granollers, Tortosa i Manresa)¹⁰⁶, va ser dissolta per ordre del Departament de Justícia de 18 de novembre de 1936¹⁰⁷, la qual esmentava que havia portat a terme “amb zel innegable, la segona de les missions que els foren encomanades”. Gairebé un mes després de la dissolució de l'Oficina Jurídica de Barcelona, el 12 de desembre, es va encomanar mitjançant ordre del Conseller de Justícia¹⁰⁸ que els Jutges de Primera Instància dels números 7, 8, 11 i 14 de Barcelona¹⁰⁹ ressolessin les actuacions pendents de l'Oficina Jurídica. Tot i la curta durada de l'organisme, és considerable la controvèrsia que va generar.

Un dels seus molts crítics coetanis a l'etapa de vigència de l'Oficina va ser l'advocat i diputat d'Esquerra Republicana de Catalunya Marià Rubió i Tudurí, qui l'acusava d'extralimitar-se en les seves funcions i d'apropiar-se de béns aliens, un rumor que s'havia estès amb força a Barcelona: “En la pràctica l'*Oficina Jurídica* no actuà dins del marc del Decret [que l'havia constituït], cosa fonamentalment impossible perquè el *nou Dret* a què es refereix el Decret no existia en aquell moment ni existeix ara, parlant amb propietat i en bona tècnica jurídica. Erigits els lletrats que en nom de C.N.T. ocuparen el Palau de Justícia en *Tribunal Revolucionari*, del Decret de 17 d'agost n'utilitzaren el nom d'*Oficina Jurídica*¹¹⁰ i les atribucions que se li atorgaren, refusant allò que en el Dret suposava limitació. Foren destruïts per dits lletrats tots els sumaris i revisades les sentències quan ho demanava l'interessat. No limitant-se aquestes mesures a les causes de tipus social sinó afectant-les totes. A més, l'Oficina Jurídica admeté procediments nous, acceptà denúncies i reclamacions de tota mena i en general actuà sense límits, en totes les rames de la justícia, en matèria civil i mercantil i social. En matèria penal arribà a sancionar fets amb penyores, guiant-se únicament com en les altres rames del dret, pel criteri personal del jutjador, en la qualificació del delictes i fixació de la pena” (Rubió, 1937, p.14-15). “El Sr. Barriobero i els seus col·laboradors van destruir tots els sumaris dels arxius, van retirar els resguards dels dipòsits i els van cobrar. Van liquidar alguns plets pendents, dictant sentències que les parts van acceptar a causa del pànic que regnava en aquell període, el més agut del terror. On principalment va actuar l'*Oficina* va ésser en la revisió de sentències sobre accidents de treball. Va ésser un autèntic jubileu. [...] A

¹⁰⁶ Veure la tesi doctoral de José Luis Villar Ferrero *Justicia y Revolución en 1936: Las Oficinas Jurídicas de Cataluña*. Universitat Autònoma de Barcelona, Bellaterra, 2012.

¹⁰⁷ *BOGC*, 20 de novembre de 1936, p.683-684.

¹⁰⁸ *BOGC*, 15 de desembre de 1936, p.1022-1023.

¹⁰⁹ “Els jutges encarregats de liquidar l'Oficina Jurídica presentaren al conseller de Justícia un informe pel qual li consultaven quatre punts essencials: 1) la validesa i eficàcia de les sentències dictades per l'Oficina Jurídica; 2) l'execució de les sentències; 3) l tramitació dels afers pendents de sentència, i 4) la seva pròpia naturalesa” (Bonamusa, 1974, p.198).

¹¹⁰ El Decret era una forma de regular el “Tribunal Revolucionari de Barcelona” o “Comitè Superior de Justícia de Catalunya”, distints noms que havia pres l'òrgan des que fos creat arran de l'ocupació del Palau de Justícia. Segons Rubió: “El govern de la Generalitat, impotent per a contenir el moviment, va pactar amb l'invasor. El Sr. Quero i Molares va evitar amb habilitat notable que es produïssin estralls més grans. El pacte va consistir a crear una *Oficina Jurídica*” (Rubió, 2002, p.114).

part d'aquestes activitats 'civils', n'hi havia d'altres. Agents de l'*Oficina Jurídica* practicaven escorcolls i si es trobava, com succeïa sempre, un document *comprometedor*, aleshores s'imposava una multa." (Rubió, 2002, p.115)

El propi testimoni de Barriobero reconeix les extralimitacions, quan parla de que durant la darrera desena d'agost, quan encara no era Advocat en Cap (no ho seria fins al 28 d'agost): "Llego y ayudo a mis compañeros a resolver pequeñas cuestiones: presos sociales olvidados que ponemos en libertad; denuncias que sometemos a comprobación; conflictos que declinaremos sobre los jueces, cuando los haya, porque carecemos de facultades para resolverlos; quema de causas políticas y sociales, selección de las falsedades, estafas, malversaciones, etc. En cuantía considerable para hallar cuando nos dejen constituir Tribunales; visitas de amigos y de aspirantes a destinos..." (Barriobero, 2007, p.65). Com és obvi, el propi Barriobero era conscient de les fronteres que el decret imposava i va decidir esquivar-les amb una interpretació flexible del decret, formulada com segueix: "Decidí amasar el articulado con el prólogo y deducir del conjunto las facultades que habría de tener la Oficina. He aquí la quinta esencia que extraje: 1. Debíamos reparar las injusticias cometidas por la Monarquía y las Dictaduras; 2. Revisar las causas sociales en que hubiesen intervenido Tribunales del Territorio Catalán; 3. Rectificar la normativa jurídica que no responde al sentimiento jurídico del pueblo; 4. Incorporar el espíritu del pueblo a la Administración de Justicia; 5. Abrir el cauce para una legalidad nueva nacida a compás de las exigencias del momento; 6. Arbitrar la forma en que las clases proletarias puedan obtener gratuitamente los asesoramientos indispensables; 7. Inspirarnos en los ideales de justicia y de *equidad* que puedan servir de fundamento al nuevo orden jurídico; 8. Interpretar y aplicar el nuevo Derecho. Así confeccioné nuestro programa." (Barriobero, 2007, p.74-75).

Si bé no consta que l'*Oficina Jurídica* enjudiciés ningú per comissió de delictes, sí va imposar multes i va sancionar activitats contràries a la realitat jurídica que s'estava constituint, com la repressió contra la usura¹¹¹ (Villar, 2012, p.11). I segons el testimoni¹¹² de Barriobero (2007, p.90): "Quisimos constituir Tribunales de lo criminal, esencialmente populares, para que juzgasen a los numerosos detenidos por los delitos de la subversión y sus accesorios; pero se nos advirtió que no lo hiciéramos porque el Consejero preparaba el Decreto de creación de los Tribunales Populares".

¹¹¹ Al respecte, Barriobero explica el cas d'un usurer que havia falsificat un pagaré, a qui es va multar amb cinc-centes pessetes. Com l'usurer manifestava no disposar de la quantitat, Barriobero va decidir tancar l'usurer al calabós fins que la seva filla reunís els diners. Unes hores més tard, l'usurer va ser portat a Barriobero, a qui li va mostrar uns diners que duïa amb ell mateix per valor de la quantitat de la multa. Davant la intervenció de dos milicians que el volien retornar al calabós, Barriobero va intercedir rebutjant la idea i considerant més oportú que els milicians anessin a casa seva a buscar "para un Cuartel de Milicias el mejor colchón que tenga en su cama". "Si al día siguiente la contrarrevolución no nos salía al paso, habíamos descubierto un gran campo para nuestras ansias de actuar y ser útiles. Raimundo [l'usurer] nos sirvió como conejillo de indias" (Barriobero, 2007, p.67-69).

¹¹² D'una fiabilitat relativa.

Durant els darrers anys s'ha estès el debat sobre la qüestió de l'Oficina Jurídica. Des d'un punt de vista crític destaca l'aportació de Federico Vázquez Osuna, qui afirma: “Els responsables de l'Oficina van aplicar el seu llibre arbitri en la revisió i mai no es van subjectar a cap norma escrita. La tasca de l'Oficina va sobrepassar les competències que van atorgar-li la Generalitat i la seva actuació va envair tots els àmbits del dret. La inseguretat jurídica és el qualificatiu que millor defineix la feina que va realitzar, cosa que va conduir la CNT, els partits polítics i la ciutadania a sol·licitar la seva dissolució pocs mesos després”. En parlar de l'actuació dels dirigents de l'organisme, refereix “les coaccions i les amenaces a fi d'obtenir diners immediats per saciar els ànims lucratius de Barriobero, Batlle i Devesa.” “Al principi van buidar els comptes de dipòsits dels jutjats i dels tribunals; quan va esgotar-se aquesta forma tan senzilla d'enriquir-se, van amenaçar de mort molts ciutadans si no els pagaven la multa que els havien imposat, pel sol fet de ser dretans, religiosos o acabalats. També van acordar escorcolls i van confiscar molts béns, especialment diners i joies. [...] Simultàniament, van començar a fer viatges a França amb l'objectiu de dipositar-hi els diners, les joies i l'or que havien sostret” (Vázquez, 2009, p.79).

Des d'una perspectiva oposada trobem el treball de José Luis Villar Ferrero sobre les Oficines Jurídiques de Catalunya. En defensa de l'Oficina Jurídica, Villar planteja que “la Oficina Jurídica sirvió de freno para que ciudadanos armados se tomasen la justicia por su mano”, ahora que nega que l'òrgan assumís competències en matèria penal (Villar, 2012, p.664-665). Sí considera que les competències que va assumir l'òrgan no es trobaven explícites al decret de creació i comprenien “actividades represivas, asuntos de familia, civiles, laborales y mercantiles. Entre las actividades represivas se encuentran: la persecución de los enemigos de régimen, la represión de la usura, la destrucción de expedientes judiciales y fichas policiales, la remisión de detenidos a los Tribunales Populares y la devolución de las fianzas impuestas en los procedimientos judiciales. En el ámbito de las relaciones familiares crearon una Sección de Divorcios, que además tenía competencias sobre la celebración de matrimonios, la protección de menores y de incapacitados. [...] También asumieron la competencia sobre alquileres” (Villar, 2012, p.11). Villar critica que s'acusi a l'Oficina Jurídica de tots els mals de la justícia a Catalunya durant la guerra quan només va operar durant 80 dies; tenint en compte que durant aquest període “la prensa no dejó de ensalzar su obra, con comentarios laudatorios sobre la persecución que hacía de los usureros, la rapidez en las resoluciones y la gran cantidad de asuntos tratados” (Villar, 2013, p.668). Respecte de les acusacions de robatori, l'autor afirma que “la obligación de entregar el dinero recaudado a este Departamento nació casi al mismo tiempo en que eran disueltas las Oficinas Jurídicas por lo que difícilmente hubiera sido posible hacerlo” (Villar, 2012, p.677) i que seguidament a que l'Oficina de Donatius publicqués un nota expressant que no s'havia rebut cap quantitat de l'Oficina Jurídica, per part d'aquesta es van presentar uns rebuts de quantitats entregades a les organitzacions

antifeixistes, operacions que s’haurien anat donant publicitant a la premsa barcelonesa a mesura que es produïen (Villar, 2012, p.370-376).

D’Alguns documents que hem pogut trobar, durant la nostra recerca, podem deduir les extralimitacions de les quals es parla. Per exemple: una carta de 24 d’agost de 1936 signada per Àngel Samblancat i dirigida al Jutge d’Instrucció número 16 “haciéndole ver la conveniencia de que decrete la libertad del Miliciano Francisco Plaza García [pertanyent a la CNT], por tratarse de persona de buenos antecedentes y ser precisos sus servicios en el frente”¹¹³; una carta signada el 23 d’octubre de 1936 per Eduard Barriobero i dirigida al director de la Presó Model demanant “por el presente admitirá en esa cárcel a disposición de este Comité a Valentín Agustín Mayolas”¹¹⁴, i una altra carta de 27 de setembre de 1936 demanant el mateix respecte de José Acín Palacios¹¹⁵.

Dia 24 d’agost, un dia més tard que el govern central creés els Tribunals Especials, la Generalitat va constituir els primers organismes de justícia popular a Catalunya, els Jurats Populars per a la repressió del feixisme¹¹⁶. El preàmbul del decret expressava: “s’imposa [...] castigar aquelles persones que ja d’una manera directa, ja en forma vergonyant, han servit de suport a aquest criminal moviment contra el poble [...] i és convenient, mantenint les garanties indispensables dintre d’un Estat democràtic, organitzar Jurats Populars que representant els nobles sentiments del poble, imposin les penes que escaiguin als autors de delictes que amb llur agut instint el poble ha qualificat amb una fórmula general, de delictes feixista”. No cal dir que aquesta fórmula general s’enfrontava directament a l’esperit democràtic de l’Estat al qual el propi preàmbul acabava d’alludir en tant que suposava la persecució d’una ideologia i no només d’uns actes de rebel·lió; tampoc cal dir que, en els moments de guerra, el poble del qual es parlava no era sinó una part del poble.

El Jurat Popular s’havia de compondre d’un president i dos magistrats adjunts com a *Jutges de Dret*, i dotze jurats que haurien de decidir “segons llur convicció moral lliurement formada”. Les penes que s’havien d’imposar eren les del Codi de Justícia Militar, ja que segons el preàmbul els sollevats i col·laboradors contra el règim republicà havien de ser castigats amb la màxima severitat. El procés s’incoava amb la interposició de denúncia davant el jutjat de guàrdia que per torn correspongués, el qual portaria la instrucció. Hauria de practicar totes les diligències i actuacions encaminades a preparar el judici i a constatar la realitat dels fets denunciats. Sobre el funcionament del jurat el decret es remetia a la Llei del jurat vigent. La sentència, que no podia ser recorreguda, s’executaria segons les normes del Codi de Justícia Militar, amb el que això comporta. Encara que

¹¹³ ACTSJC, núm. sumari 333/36 instruït pel Jutjat d’Instrucció núm. 13 i enjudiciat pel Tribunal Popular Especial n. 1.

¹¹⁴ ANC, fons 236: Centre Penitenciari d’homes de Barcelona (Presó Model): AFA – Ingrés: 300: Caixa 1

¹¹⁵ ANC, fons 236: Centre Penitenciari d’homes de Barcelona (Presó Model): AFA – Ingrés: 300: Caixa 1. En aquests dos casos els presos eren alliberats pocs dies després per ordre del Comissari General d’Ordre Públic.

¹¹⁶ *DOGC*, 26 d’agost de 1936, p.1195 i 1196. El mateix dia 26, el Butlletí Oficial de la Generalitat de Catalunya havia passat a anomenar-se Diari Oficial de la Generalitat de Catalunya “atès la importància i el volum que ha anat adquirint la publicació on s’insereixen les [...] disposicions que es dicten emanades de l’organisme jurídic de l’autonomia de Catalunya”, arran de la publicació del decret de Presidència del Consell del 22 d’agost.

el decret de 24 d'agost mencionava que els Jurats Populars s'integrarien a les Audiències Provincials, en el cas del de Barcelona, que popularment va rebre el nom de Tribunal Popular, les actuacions es celebraven al vaixell-presó *Uruguay*, on es trobaven presos els militars detinguts després de la sublevació i on s'havien celebrat els consells de guerra contra els mateixos (entre ells Goded i Burriel). Va presidir el Jurat Popular de Barcelona José Pérez Martínez, assistit pels magistrats Samblancat i Jesús Pinilla i Fornells (després seria president del Tribunal Popular número 2). El 8 de novembre de 1936, quan els militars presos¹¹⁷ van ser traslladats al castell de Montjuïc, els judicis van començar a celebrar-se a l'Audiència Provincial (Pagès, 2015, p.28).

Com que el decret de dia 24 no contemplava, a part de la categorització genèrica i summament vaga de “delicte feixista”, de quins delictes havien de conèixer els tribunals, quatre dies més tard es va dictar un nou decret de Presidència del Consell¹¹⁸ concretant les competències dels Jurats Populars. Aquests coneixerien de “tot el que fa referència als delictes de rebel·lió i sedició, contra la seguretat exterior de l'Estat comesos des del dia 17 de juliol darrer”. Cal destacar la previsió de provisionalitat del decret, que preveia l'existència dels tribunals mentre duràs el moment subversiu. La competència dels Jurats Populars catalans era, doncs, la mateixa de la dels Tribunals Especials creats per a la resta del territori republicà pel govern central. Més tard, el 22 de setembre de 1936¹¹⁹, ampliava les competències dels Jurats Populars incloent sota el seu coneixement els delictes militars o comuns comesos per militars o paisans des del 19 de juliol, amb ocasió de les operacions de la campanya militar o en el territori on aquestes operacions es realitzessin. Aquesta ampliació seguia les passes del decret del Ministeri de Justícia de 15 de setembre que havia ampliat la competència dels Tribunals Especials afegint els mateixos delictes que els aquí citats. Així doncs, per al moment les competències dels Jurats Populars catalans i dels Tribunals Especials republicans seguien essent les mateixes. L'activitat més intensa del tribunal es va produir entre els mesos de setembre i desembre de 1936 (Pagès, 2015, p.28).

El mateix dia de la creació dels Jurats Populars, el 24 d'agost, mitjançant Decret del Departament de Justícia¹²⁰ es va crear la Comissió Jurídica Assessora del Govern de la Generalitat i es va establir que deixarien d'actuar les Juntes de tots els Col·legis d'Advocats i de Procuradors del territori català i el Col·legi Notarial de Catalunya, les quals serien substituïdes per un Comissari nomenat pel Conseller de Justícia. Dos dies més tard, el 26 d'agost, *La Vanguardia* publicava que el Comissari designat era Antoni Vilalta Vidal¹²¹, de qui sabem que va ser advocat defensor d'acusats

¹¹⁷ Segons Bonamusa, el nombre de presos –sense diferenciar entre militars i civils–, era de 406 (Bonamusa, 1974, p.213).

¹¹⁸ *DOGC*, 28 d'agost de 1936, número extraordinari, p.1.

¹¹⁹ *DOGC*, 3 d'octubre de 1936, p.35.

¹²⁰ *DOGC*, 26 d'agost de 1936, p.1197.

¹²¹ *La Vanguardia*, 26 d'agost de 1936, p.2.

per rebel·lió militar davant el Tribunal Popular¹²². Aquesta situació va tornar a canviar amb l'aprovació del decret de Justícia de 25 de desembre de 1936 que substituïa, al capdavant dels Col·legis d'Advocats, la figura del comissari per un Comitè presidit pel propi conseller de Justícia i integrat per dos representants del Sindicat d'Advocats d'UGT, de la CNT i d'ERC¹²³. Finalment, el 16 de juliol de 1937¹²⁴, un cop considerades extingides les circumstàncies excepcionals que exigien la intervenció del Govern en la direcció del col·legi, es va dissoldre el Comitè establint la restitució d'una Junta del Col·legi d'Advocats elegida pels propis col·legiats.

El 28 d'agost, a més del ja referit decret que fixava les competències dels Jurats Populars, es publicava un Decret de Presidència del Consell d'una importància cabdal per entendre la situació d'autonomia de Catalunya des de l'esclat de la guerra. Aquest decret disposava que només tindrien força d'obligar en territori català les disposicions legals publicades al DOGC i suposava, conseqüentment, una manifestació clara del nivell d'autonomia que havia assolit Catalunya després del cop. Malgrat la recentralització d'abril-maig de 1937, aquest decret no es derogaria fins el 29 d'agost de 1938. No obstant, per a que la centralització pogués executar-se, des de maig de 1937 es va imposar que la normativa republicana publicada a la *Gaceta de la República* que hagués d'aplicar-se a Catalunya s'aniria transposant al DOGC. Probablement amb la finalitat d'evitar un major trasbals, com a mostra de punt d'honor institucional, el govern català no va derogar el decret de 28 d'agost de 1936 immediatament i va optar per la fórmula de la transposició.

El 2 de setembre de 1936 es va produir una nova fita en el desenvolupament de la justícia popular catalana amb l'aprovació d'un nou decret del Departament de Justícia¹²⁵. En aquest cas es tractava d'una novetat respecte de la normativa dictada pel govern central, ja que aquesta no havia incidit sobre els Jutjats Municipals. El decret establia que les competències dels Jutjats Municipals passaven a mans dels Jutjats Populars Locals, creats pel propi decret. Aquests jutjats es componien d'un Jutge i un Procurador del poble (a qui se li atribuïen les funcions del Ministeri Fiscal) nomenats pel Conseller de Justícia a proposta de les autoritats locals. Per ésser jutge o procurador era imprescindible ser veí de la localitat per més de dos anys i pertànyer a algun dels partits integrants del Front Popular o dels sindicats del bàndol republicà. El procediment davant aquests jutjats havia de ser verbal, amb l'excepció de les resolucions que possessin fi a la reclamació, i totes les actuacions havien de ser gratuïtes. Val la pena oferir una visió del preàmbul del decret: "la Constitució de la República i [...] l'Estatut interior de Catalunya [...] declaren que tots els Poders emanen del poble. Però, en moments revolucionaris, no solament el Poder té el seu origen en el

¹²² AHN. FC-CAUSA_GENERAL,1638,Exp.65. Pieza Quinta de Barcelona. Justicia Roja. Expedient relatiu a designacions d'advocats per acusats de rebel·lió militar i que va ser entregat a la Causa General per Miguel López del Vallado Valdés, secretari judicial de la Sala cinquena de l'Audiència Territorial de Barcelona.

¹²³ DOGC, 29 de desembre de 1936, p.1234.

¹²⁴ DOGC, 20 de juliol de 1937, p.261-262.

¹²⁵ DOGC, 2 de setembre de 1936, p.1298.

poble, sinó que és recuperat pel poble que l'exerceix directament i a través d'aquells Òrgans públics que compten amb la seva confiança. [...] S'imposa establir una justícia popular que sigui una expressió del nou ordre jurídic i revolucionari atemperada pel nostre seny tradicional”.

El 18 de setembre es va dictar un decret del Departament de Justícia¹²⁶ que ens mostra diàfanament com el moment revolucionari en que es trobava Catalunya va afectar l'administració de justícia. El decret establí que els tribunals catalans només resoldrien els assumptes atenent-se a les lleis vigents quan aquestes s'adaptessin a les exigències revolucionàries del moment. En el cas de que les lleis i les citades exigències fossin incompatibles, el jutge hauria de resoldre d'acord amb la seva consciència, “de forma que la norma [...] pugui ésser elevada a norma general que plasmí el sentiment jurídic del poble. D'aquesta manera s'obviava l'article 6 del Codi Civil espanyol¹²⁷ sobre les fonts de l'ordenament jurídic espanyol (la llei, la costum i els principis generals del Dret) en incloure-hi la “consciència” dels jutges i donar-li preferència.

En compliment d'una d'aquestes exigències revolucionàries, dotar de rapidesa la impartició de justícia, el decret també permetia al jutge ometre les normes processals que provoquessin la prolongació de l'assumpte als 30 dies de durada. No podem deixar de parlar del present decret sense afegir un fragment del seu preàmbul: “En períodes revolucionaris, que es caracteritzen precisament, per un trencament de les normes legals vigents divorciades del sentiment jurídic del poble que impulsa la revolució, no és possible reduir la tasca del Jutge a la de simple intèrpret i traductor de les normes legals. Mentre es viu una revolució i una guerra no és possible establir una nova ordenació jurídica completa, perquè aquest treball requereix una serenitat que no es pot tenir quan s'és bel·ligerant. En aquests moments només hi ha una llei que és la de vèncer, i en aquest sentit han d'apropar-se tots els esforços. Fóra traïr la revolució mantenir en vigència tot un sistema legal que ha servit de suport a una classe determinada i ha posat en perill les institucions de la República tot atacant les reivindicacions legítimes del proletariat. Davant d'aquestes consideracions s'imposa una única fórmula: elevar a llei el sentiment del poble i aplicar aquest a través dels Jutges”.

Arribem en aquest moment a un punt transcendent per al nostre treball, ja que enunciem el tema que serà posteriorment desenvolupat amb major deteniment, la creació dels *Tribunals Populars* a Catalunya. Aquests tribunals van néixer amb el Decret del Departament de Justícia de 13 d'octubre de 1936¹²⁸ —el conseller ja era Andreu Nin (26 setembre 1936 - 12 desembre 1936; POUM)— fruit de la necessitat d'enjudiciar els autors de conductes que coadjuvessin directament o indirecta a la rebel·lió militar del 19 de juliol, més enllà dels judicis pels delictes pròpiament de

¹²⁶ DOGC, 19 de setembre de 1936, p.1508.

¹²⁷ “Art. 6 CC: El Tribunal que rehúse fallar a pretexto de silencio, oscuridad o insuficiencia de las Leyes, incurrirá en responsabilidad. *Cuando no haya Ley exactamente aplicable al punto controvertido, se aplicará la costumbre del lugar y, en su defecto, los principios generales del derecho.*” La cursiva és nostra.

¹²⁸ DOGC, 15 d'octubre de 1936, p.194- 196.

rebel·lió militar que ja eren enjudiciats pels Jurats Populars. Més endavant aprofundirem sobre aquests Tribunals Populars i les seves competències, però basti deixar apuntats a títol enunciatiu alguns dels delictes dels quals havien de conèixer: d'una banda, els considerants *actes feixistes*, que directament o indirectament haguessin coadjuvat a la rebel·lió militar; de l'altra, els *actes contrarevolucionaris* com l'espionatge, els actes de “sabotatge a la nova economia” (augment de preus injustificats o l'especulació), el derrotisme o els actes “de caràcter terrorista”.

Eren creats quatre Tribunals Populars a Barcelona compost d'un President nomenat pel Conseller de Justícia i de vuit membres de partits i sindicats contraris al bàndol revoltat i enumerats al decret. La sentència era definitiva, tot i que es disposaven una sèrie de mecanismes per a la commutació de la pena. Com els Tribunals Populars també assumien competències sobre els delictes de rebel·lió militar que en un principi els decrets de 24 i 28 d'agost reservaven als Jurats Populars, el decret disposava que els Jurats Populars –a Barcelona només n'hi havia un, amb seu al vaixell *Uruguay*, que ja era conegut generalment com a Tribunal Popular– passarien a estar formats per un President i dotze jurats i tindrien competència exclusiva sobre els delictes de rebel·lió militar comesos *abans* de la publicació al DOGC del decret del 13 d'octubre (dia 15 d'octubre). A més, el decret expressava que el Jurat Popular actuaria com a Tribunal Popular i s'ajustaria en el possible a les normes processals reguladores dels mateixos. Una ordre del Conseller Andreu Nin de data 21 d'octubre de 1936 va nomenar president del Tribunal Popular de l'*Uruguay* a Àngel Samblancat i Fiscal a Ramon Chorro Llopis¹²⁹.

Els Tribunals Populars van ser modificats mitjançant un nou decret del Departament de Justícia de 5 de gener de 1937. Aquest decret modificador introduïa novetats en el tipus de sancions que podien imposar-se, ja que preveia la pena de treballs en un camp de treball així com sancions tipus “mesures de caràcter mèdic” i “mesures sanitari-pedagògiques”, que no quedaven especificades. La Generalitat seguia, en aquest cas, les passes donades per l'executiu central el 26 de desembre de 1936 amb la creació de camps de treball i la pretesa humanització de les penes.

Com passava a la resta del territori republicà, a l'àmbit de Barcelona també va sorgir el conflicte de les denominacions dels tribunals. Ja des d'abans de la creació dels quatre Tribunals Populars de Barcelona, el Jurat Popular de la ciutat era anomenat comunament “Tribunal Popular”. Amb l'aprovació del decret de 13 d'octubre aquesta denominació oficiosa es traslladava a la normativa, així que, per distingir-lo dels nous Tribunals Populars, es va començar a anomenar “Tribunal Popular Especial” de Barcelona, sense que en realitat tingués majors atributs de jurisdicció especial que els quatre Tribunals Populars. Més endavant veurem que el conflicte es

¹²⁹ Ramon Chorro Llopis era fiscal des de la constitució del Jurat Popular de Barcelona. Sobre la presa de possessió de Chorro com a fiscal, *La Vanguardia* va publicar, dia 26 d'agost: “El señor Chorro, llegó a la Audiencia vistiendo el traje de miliciano con su pistola, calzando alpargatas, y se puso sobre este uniforme la toga, recibiendo así la posesión con el ceremonial de costumbre” (p.2).

complica un cop més quan, amb la transposició de la normativa del govern central sobre justícia popular el 28 d'abril de 1937 i, per tant, creats a Catalunya els Tribunals Especials Populars¹³⁰ i dissolts els Tribunals Populars catalans, el dia 7 de maig el govern central va decidir canviar el nom dels Tribunals Especials Populars pel de Tribunals Populars. A Catalunya, segurament per evitar les confusions entre els Tribunals Populars catalans recentment dissolts i els Tribunals Populars republicans que s'acabaven de constituir, la denominació anterior al 7 de maig de "Tribunals Populars Especials" es va mantenir. Afortunadament, això no plantejava un solapament amb el nom del "Tribunal Popular Especial de Barcelona" –el creat el 24 d'agost de 1936, que va actuar a l'*Uruguay*–, ja que aquest havia sigut dissolt anteriorment.

El mes de novembre de 1936, concretament dia 13, el Departament de Justícia dictava un decret pel qual es reduïa la majoria d'edat dels 21 als 18 anys, justificant-ho de la següent manera: "si tenim en compte, d'una banda, l'enorme i voluntària contribució que [la joventut] ha portat a cap en la lluita contra el feixisme i en bé de la revolució, i, per altra, que en l'ordre purament militar se'ls ha imposat el deure de considerar-se mobilitzats a partir dels divuit anys, el que els fa pressuposar una maduresa que si se'ls atorga en ordre a la defensa de la revolució, no se'ls pot negar quan afecta a la plenitud dels seus drets polítics i jurídics." Això, com és evident, va tenir un impacte transcendental respecte de la responsabilitat penal dels joves a la rereguarda catalana.

Sabem, per documents consultables a la Causa General, que entre finals de 1936 i principis de 1937¹³¹ es va intentar portar a terme una reorganització general de la justícia a Catalunya, tot i que mai va prosperar. Els documents mencionats són diverses versions d'un mateix *avantprojecte d'organització judicial*¹³² a més d' un *contraprojecte* plantejat per CNT-FAI.

Amb l'intent de reorganització judicial es seguien una sèrie de propòsits: estendre "al camp, a les comarques catalanes" les noves mesures d'organització judicial que fins al moment havien tingut una "aplicació exclusiva a Barcelona i a les grans poblacions", segons el preàmbul de l'avantprojecte; regularitzar definitivament la situació de la justícia en aquestes zones per tenir-ne el control; diferenciar l'organització judicial catalana de la de la resta del territori republicà amb la reordenació de les instàncies; crear determinats organismes judicials com a reminiscència de la història de Catalunya; unificar les normes processals; concentrar de les facultats instructores i acusadores en la figura del Procurador del poble, que aglutinaria les funcions del Ministeri Fiscal – el qual desapareixia– i del jutge instructor; evitar el professionalisme dels jutges adjunts mitjançant

¹³⁰ Tribunals Populars Especials a Barcelona i Tribunals Especials Populars a la resta de capitals de província catalanes, segons l'ordre que els creava.

¹³¹ Coneixem les dates aproximades perquè un dels documents està datat de 30 de desembre de 1936 i perquè al preàmbul d'una de les darreres versions de l'avantprojecte es menciona la reforma dels Tribunals Populars del 5 de gener de 1937, duta a terme "darrerament".

¹³² AHN. FC-CAUSA_GENERAL,1639,Exp.2. Pieza Quinta. Justícia Roja.

el sorteig a cada judici; suprimir la gratuïtat en la instància de la justícia popular local; eliminar el Tribunal de Cassació de Catalunya com a vestigi de l'antiga administració de justícia; la centralització del Registre Civil de Barcelona. “Aitals són els punts principals de la reforma que no creiem que presenti el perill d'altres que es varen fer en el nostre país: el d'ésser incompreses pels mateixos servidors de la Justícia. Avui en tots els graus d'aquesta s'hi troba el poble que la vol fàcil, ràpida i segura; els tècnics, degudament seleccionats, no han d'ésser una rèmora sinó un impuls per a la consecució del disseny popular”.

L'avantprojecte preveia la següent organització judicial en territori català, de la base a la cúspide: els jutjats populars locals (a Barcelona serien 10), amb jurisdicció sobre el municipi i amb competències sobre faltes i execucions de resolucions; els tribunals de Vegueries¹³³ que reunirien competències en matèria penal sobre delictes comesos en la seva jurisdicció (coneixerien en primera instància) i apel·lacions a judicis de faltes, a més de competències en matèries civils i administratives; els Tribunals de Barcelona, que serien tres del criminal, cinc del civil i un del contenciós-administratiu i ostentarien la jurisdicció i competències que a la resta de Catalunya se'ls conferia a les Vegueries; el Tribunal Superior de Catalunya, que aglutinaria l'Audiència Territorial i el Tribunal de Cassació de Catalunya i que assumia les seves competències, entre les quals es trobava la resolució de les apel·lacions interposades contra les resolucions dictades pels Tribunals de Vegueries i de Barcelona. La instrucció (a concloure en el brevíssim termini de vuit dies) la portarien els Procuradors del poble, que també s'encarregarien de l'acusació pública i serien designats pel Conseller de Justícia a proposta del respectiu ajuntament (els de Barcelona serien designats lliurement pel Conseller).

Quant a la composició d'aquests òrgans l'avantprojecte preveia l'eliminació del jurat i la participació del “poble” en matèria de justícia per mitjà dels jutges adjunts al jutge o magistrat president, designat pel Conseller de Justícia. Això sí, l'avantprojecte integrava a l'Administració de Justícia un Comitè Jurídic Inspector anàleg al creat el 12 de desembre de 1936, que estava format per un cap, tres membres tècnics i tres adjunts designats per ERC, UGT i CNT.

Paradoxalment, a aquest intent del govern per obtenir una major recuperació del control sobre les funcions judicials de la que havia aconseguit fins aleshores s'afegia una disposició transitòria que establia que seguirien funcionant els Tribunals Populars creats pel decret de 13 d'octubre de 1936, de manera que seguiria vigent la dicotomia jurisdicció ordinària-jurisdicció especial. Sens dubte es tractava d'un element que hauria de permetre al govern negociar amb les

¹³³ Els tribunals de Vegueries es creaven a Barcelona província (per nombre de tres; a la ciutat no operarien, ja que la seva jurisdicció corresponia de forma excepcional als anomenats Tribunals de Barcelona), a Girona, a Tarragona, a Reus, a Tortosa, a Vic, a Manresa, a Lleida i a Tremp.

organitzacions polítiques revolucionàries, que no haurien consentit tan fàcilment una pèrdua d'influència en matèria de justícia¹³⁴.

La preparació va arribar al punt de preveure la designació del personal judicial que havia d'ocupar, com hem pogut constatar gràcies a l'existència d'uns documents apareguts en un altre expedient de la Causa General¹³⁵.

Tanmateix, el decret no es va arribar mai a publicar i, de fet, l'elaboració de les versions més consolidades de l'avantprojecte va coincidir amb el començament d'una recuperació de competències del govern central en detriment de la Generalitat a principis de 1937, raó per la qual el projecte no degué prosperar. L'inici de la recentralització és apreciable a partir de l'Ordre de Presidència de 8 de febrer de 1937¹³⁶, que transposava una ordre del Ministre de Justícia García Oliver de dos dies abans. L'ordre creava una Comissió integrada per representants de l'Administració de Justícia central i la catalana¹³⁷ i encarregada de redactar una memòria i una sèrie de propostes de normes complementàries reguladores de la justícia a Catalunya. Aquesta ordre, per molt que afirmés expressament que les dites normes complementàries no suposarien “minva ni restricció dels serveis ja traspassats que es consideren totalment subsistents i en plena vigència”, significava una clara interferència a l'activitat normativa del govern català. Quina necessitat tenia la Generalitat de començar a coordinar amb l'Estat l'adopció de mesures per obtenir una major eficiència en l'administració de justícia, quan s'havia atribuït competència plena en aquesta matèria? Per què hauria de molestar-se el govern de la República en ajudar a la Generalitat a organitzar la seva justícia? En realitat, la intenció del govern central no era altra que recuperar les competències que la Generalitat s'havia arrogat transgredint la Constitució i l'Estatut.

En un altre ordre de coses, el 9 de gener de 1937 el Departament de Finances va aprovar un Decret¹³⁸ pel qual es creava la Comissió de Responsabilitats. Aquest organisme havia de complir amb unes funcions similars a les del Tribunal de Responsabilitats Civils creat pel govern de la República el mes d'octubre de 1936. Concretament, les funcions de la Comissió consistien en: “determinar aquelles responsabilitats i [...] fer les declaracions que corresponguin sobre apropiacions definitives i embargs preventius i apropiacions provisionals. Podrà també [...] acordar la retenció provisional dels saldos de comptes corrents, de llibretes i de comptes d'estalvi, de dipòsits de diner i valors de tota mena de persones incurses en les responsabilitats de que tracta aquest Decret”. Es constituïa a Barcelona amb jurisdicció sobre tot el territori català i contra les

¹³⁴ De fet, dins l'expedient es troba un document d'al·legacions dictades per CNT-FAI, que no reproduïm per no excedir-nos en la qüestió. Recordem que l'expedient es troba a AHN. FC-CAUSA_GENERAL,1639,Exp.2. Peça Quinta. Justícia Roja, consultable a través del Portal Pares.

¹³⁵ AHN,FC-CAUSA_GENERAL,1639,Exp. 5. Peça Quinta. Justícia Roja.

¹³⁶ DOGC, 9 de febrero de 1937, p.657.

¹³⁷ Per part de l'Administració central, el Ministre, el President del Tribunal Suprem i el Fiscal General de la República. Per part de la catalana: el Conseller de Justícia, el President del Tribunal de Cassació i el Procurador de Catalunya.

¹³⁸ DOGC, 18 de gener de 1937, número extraordinari, p.7-10.

seves resolucions no cabia la interposició de recurs. Les responsabilitats que imposava la Comissió no estaven lligades pel decret que la creava a les condemnes dictades per la justícia popular, de forma que podia actuar independentment de la responsabilitat penal dels afectats¹³⁹.

L'11 de març de 1937 es publicava un Decret del Departament de Justícia¹⁴⁰ que emulava el decret del Ministeri de Justícia de 21 de novembre de 1936 a l'hora de permetre a qualsevol ciutadà en plena possessió dels seus drets representar-se processalment i defensar-se en judici per ell mateix, podent prescindir, per tant, d'advocat i procurador.

Arribem ara a una data que capgira per complet el recorregut de la justícia popular a Catalunya. L'Ordre del Departament de Justícia de 28 d'abril de 1937¹⁴¹, dictada pel nou Conseller de Justícia Joan Comorera (16 d'abril de 1937- 5 de maig de 1937), secretari general del PSUC, menys de dues setmanes després d'haver assumit la conselleria, suposava una mesura dràstica que permetia iniciar de forma efectiva l'assimilació de l'administració de justícia catalana respecte de dissenyada pel govern de la República. Durant els mesos de 1937 en que Rafael Vidiella havia actuat com a conseller de Justícia ja s'havien produït algunes passes en la mateixa direcció: l'ordre mencionada de 8 de febrer creant la comissió mixta per coordinar la normativa judicial de Catalunya, la transposició de l'"amnistia" pels fets comesos abans del 15 de juliol de 1936 o l'aprovació de la possibilitat de defensar-se i/o representar-se per un mateix davant els tribunals en són exemples.

El Decret de 28 d'abril suposava la substitució de totes les disposicions en matèria de justícia, "a excepció dels preceptes de naturalesa executiva", per les normes del Govern de la República que s'anessin publicant transposades al DOGC. Això suposa que a partir de la publicació del decret de 28 d'abril de 1937, tres dies més tard, l'1 de maig, desapareixien el Tribunal Popular creat com a Jurat Popular el 24 d'agost de 1936 i els Tribunals Populars creats el 13 d'octubre de 1936. A la vegada, s'imposaven els següents tribunals de justícia popular creats pel Govern de la República: els Tribunals Especials Populars creats el 23 i 25 d'agost de 1936, amb àmplies competències en matèria penal, inclòs el coneixement sobre els delictes comuns (la jurisdicció ordinària deixava de funcionar a Catalunya fins a finals de març de 1938); els Jurats d'Urgència creats el 10 d'octubre de 1936 i els Jurats de Guàrdia creats el 17 d'octubre de 1936.

El preàmbul exposava els motius de la mesura: "Les circumstàncies provocades per la rebel·lió militar que, per una banda imposaven la urgent creació dels Tribunals Populars, impediren,

¹³⁹ No obstant, hem trobat comunicacions de la Comissió de Responsabilitats dirigides als Tribunals Populars amb data de març de 1937 demanant si determinades persones havien sigut condemnades pels mateixos i demanant, en cas afirmatiu, que enviessin totes les dades de la condemna "que puguin ésser necessàries o d'interès als efectes de l'expedient" sobre apropiació dels béns del condemnat. (A.H.N, FC-CAUSA_GENERAL, 1643, Exps. 41 i 55)

¹⁴⁰ DOGC, 11 de març de 1937, p.1086.

¹⁴¹ DOGC, 1 de maig de 1937, p.368- 372.

per l'altra, que aquesta instauració fos sincrònica i d'identiques característiques arreu del territori de la República. El Govern de la Generalitat, que va sentir primerament la necessitat de constituir els Tribunals Populars, procedí a organitzar-los mitjançant unes disposicions [...] tàcitament [...] legitimades pel Govern de la República. Però, normalitzada la situació dintre el marc imposat per la guerra, és convenient no perllongar un dia més aquest estat de coses. Per tot això, és indispensable, d'acord amb la Constitució de la República i l'Estatut de Catalunya, adaptar aquests organismes als preceptes del Govern de la República". Conseqüentment, amb la publicació de l'ordre s'annexaven quatre decrets, tots ells del Ministeri de Justícia: el primer, de 28 d'agost de 1936, que permetia que els acusats per determinats delictes podrien ser jutjats en rebel·lia; el segon, de 10 d'octubre de 1936, que creava els Jurats d'Urgència; el tercer, de 13 de febrer de 1937, que regulava el delictes d'espionatge; el darrer, de 23 de febrer de 1937, que compilava les competències dels Tribunals Populars i els Jurats de Guàrdia i d'Urgència.

Seguidament el mateix 28 d'abril Comorera dictava una Ordre organitzant la constitució dels Tribunals Especials Populars i els Jurats d'Urgència en territori català: a Girona, Lleida i Tarragona creava un Tribunal Especial Popular per ciutat mentre que a Barcelona creava dos Jurats d'Urgència i dos Tribunals Populars Especials¹⁴². Encara que un dels decrets transposats, concretament el de 23 de febrer de 1937, contenia disposicions regulant la competència dels Jurats de Guàrdia, l'ordre no feia cap esment sobre la constitució d'aquests jurats en territori català; s'hauria d'esperar fins al 24 de maig de 1937. La composició dels Tribunals Populars Especials i dels Jurats d'Urgència a Barcelona era la següent: respecte del Tribunal Popular Especial número 1: magistrats: Jesús Pinilla i Fornells (president), Ángel Samblancat i Salanova i Ramón Palazón i Bertran ; Tribunal Popular Especial número 2: magistrats: Eduard Sanjuan i Albí (president), Josep Torredemer i Sanromà i Josep Boronat i Recasens¹⁴³; Jurat d'Urgència número 1: Marià Garcia i Vilas; Jurat d'Urgència número 2: Gabriel Mur i Castan. Pel que fa al jurat, una altra Ordre del mateix dia¹⁴⁴ disposava que el nombre de jurats dels Tribunals Populars Especials seria de vuit i la correspondrien respectivament dos jurats a ERC, CNT, UGT i Unió de Rabassaires.

Molts pocs dies després de la publicació de tots aquests decrets i ordres es van produir els fets de maig de 1937 que, a més de les repercussions en matèria política, amb la caiguda de la CNT i la il·legalització del POUM, va tenir una afectació important en matèria de justícia, en tant que va

¹⁴² Respecte de la resta de ciutats es parla de "Tribunals especials populars"; respecte de Barcelona, de "Tribunals Populars Especials". Això no té cap incidència material, però sí va determinar la denominació oficial dels tribunals. Per exemple, els segells que empraven els funcionaris d'aquests tribunals adoptaven la denominació "Tribunal Popular Especial nº ...".

¹⁴³ El 30 d'octubre de 1937 es dictaven dues ordres redefinint la composició dels Tribunals Populars Especials: Jesús Pinilla (president), Josep Torredemer i Ramón Pérez i Noriega (provinent de la presidència del Tribunal Popular Especial de Lleida) passaven a formar el tribunal número 1; Eduard Sanjuan, Josep Boronat, Apol·linar de Cáceres i Gordo i Antoni Sereix i Núñez (suplent) el tribunal número 2.

¹⁴⁴ *DOGC*, 1 de maig de 1937, p.372-373.

permetre que recentralització de la normativa en matèria judicial, iniciada de forma efectiva el 28 d'abril, es consolidés definitivament. Al capdavant del Departament de Justícia, després d'un interinatge a càrrec de Rafael Vidiella, Pere Bosch Gimpera (29 juny 1937 – 1 abril 1939; ACR) substituïa Joan Comorera¹⁴⁵, que malgrat haver estat poc temps al càrrec havia iniciat l'adequació de l'organització judicial catalana a la normativa espanyola. També va disminuir la incidència de la CNT sobre l'activitat normativa del Govern de la Generalitat, encara que la seva influència ja havia decaïgut amb força des de feia mesos. Per evitar desordres socials nefastos, tot i així, la CNT va mantenir la seva presència als organismes judicials amb presència popular.

Dels expedients dels Jurats de Guàrdia i dels Tribunals Especials de Barcelona que hem consultat (respecte d'aquests últims, tots els incoats l'any 1936 i alguns del 1937) sobta un fet que reflecteix el moment que es vivia a la rereguarda respecte de la CNT després dels fets de maig. Molts dels expedients que jutjaven aquests tribunals s'havien instruït contra membres de la CNT pel delictes de tinença d'armes. Doncs bé, un cop arribat el judici, malgrat que havia quedat provat que a l'acusat se li havien intervingut armes sense llicència –hi havia, inclús, confessions davant el jutge instructor– i així es feia constar a la vista, el jurat, preguntat sobre si se li havien intervingut armes a l'acusat, simplement responia que no, la qual cosa acabava derivant en veredictes d'innocència i en absolució. Això es devia clarament a que ni es volia prescindir d'homes per a la guerra ni reprimir la CNT al nivell de repressió que estava vivint el POUM, ja que el seu seguiment era superior i hagués produït nous aldarulls.

Per a la investigació dels fets de maig es va crear un “jutjat especial” amb jurisdicció a tota Catalunya. El jutge designat era Alfons Rodríguez Dranguet, qui va delegar les seves funcions en Pascual Galbe Loshuertos respecte dels fets ocorreguts a Tortosa i Girona. Rodríguez Dranguet ja havia sigut nomenat jutge especial en dues ocasions pocs mesos abans: primer, per a la instrucció dels esdeveniments de la Fatarella ocorreguts entre els dies 24 i 26 de gener; després, per als successos de Centelles dels dies 19, 20 i 21 de febrer. Tanmateix, no ens consta que els sumaris practicats arribessin a judici, excepte pel que feia als fets de maig a Tortosa. La principal activitat relacionada amb aquests “jutjats especials” es va produir a partir d'abril de 1937 quan el jutge Josep M. Bertran de Quintana va ser designat per a la investigació dels “cementiris clandestins” que s'havien anat formant durant la repressió dels primers mesos de guerra¹⁴⁶. En aquest cas sí hi va haver judicis, arribant-se a processar 175 persones (Pagès, 2015, p.160-165).

¹⁴⁵ En realitat, Rafael Vidiella va ocupar interinament el càrrec fins a finals de juny, quan va passar a Bosch Gimpera. “Quan Irujo va deixar [el Ministeri de Justícia], Bosch Gimpera va haver de fer enormes esforços per evitar les ingerències del Govern Negrín, sobretot a partir del moment en què el Govern republicà es va instal·lar a Barcelona, la tardor de 1937” (Pagès, 1988, p.94).

¹⁴⁶ Veure Dueñas, O.; Solé, Q., 2012. *El jutge dels cementiris clandestins. Josep M. Bertran de Quintana, 1884-1964*. Maçanet de la Selva: Editorial Gregal.

O la situació després dels fets de maig no li semblava encara del tot clara al Govern de la Generalitat, o bé intentava sortir del pas, ja que en una Ordre de 24 de maig¹⁴⁷ –que creava una Comissió tècnico-assessora dependent del Departament de Justícia– s’expressava: “La renovació jurídica iniciada a Catalunya aconsella, en aquests moments de transició i mentre es procedeix a establir les normes pròpies del nou ordre jurídic, que el Govern de la Generalitat tingui la direcció i la responsabilitat de tots els organismes que tenen relació amb la justícia”.

El mateix dia 24 es produïa una nova transposició important al DOGC de normes dictades pel Govern de la República. Mitjançant Ordre de Presidència¹⁴⁸ es ratificava l’Ordre de 28 d’abril i es transposaven una sèrie de mesures publicades a la *Gaceta de la República* posteriors a l’ordre ratificada: el Decret de 7 de maig de Presidència del Consell de Ministres, que actualitzava la competència dels diversos tribunals de la jurisdicció penal, canviava el nom dels Tribunals Especials pel de Tribunals Populars i creava els Tribunals Populars de Guerra i de l’Armada com a substituïts dels Consells de Guerra; el Decret de 7 de maig del Ministeri de la Guerra, que regulava la jurisdicció penal militar i els Tribunals Populars de Guerra; el Decret de 7 de maig del Ministeri de Marina i Aire que regulava la jurisdicció penal militar en l’àmbit de la Marina i els Tribunals Populars de l’Armada; el Decret de 7 de maig del Ministeri de Justícia que elaborava una compilació de la justícia penal popular, a més de crear els Jurats de Seguretat; el Ban del Ministeri de la Governació de 13 de maig de 1937 que establí una classificació entre els actes considerats d’adhesió a la rebel·lió i els d’auxili a la rebel·lió; finalment, el Ban publicat per mitjà de l’Ordre de 13 de maig del Ministeri de la Governació que obligava a ciutadans, partits polítics, sindicats, comitès, consells municipals i qualsevol tipus d’associacions a fer entrega de les armes llargues, vehicles militars, explosius, gasos, líquids inflamables de que disposessin, en el termini de 72 hores, amb el clar propòsit de desarmar la rereguarda dies després dels fets ocorreguts a Catalunya. A més de la transposició d’aquestes disposicions posteriors al 28 d’abril, es publicava al DOGC el Decret de Presidència del Consell de Ministres de 17 d’octubre de 1936 pel qual es preveia la creació de Jurats de Guàrdia i es transferia al Ministre de la Governació la facultat de dictar bans que eren fins aleshores competència de les autoritats militars.

Una altra ordre de 24 de maig¹⁴⁹, del Departament de Justícia, constituïa a Barcelona dos Jurats de Guàrdia (un a Tarragona, a Lleida i a Girona) composts per un President –designat pel Conseller de Justícia d’entre els funcionaris de la carrera judicial– i sis jurats.

Totes aquestes transposicions i modificacions en l’organització judicial, que implicaven la substitució d’uns tribunals per uns altres, va provocar que molts dels jurats que ja havien format

¹⁴⁷ DOGC, 29 de maig de 1937, p.697-698.

¹⁴⁸ DOGC, 30 de maig de 1937, p.713-731.

¹⁴⁹ DOGC, 31 de maig de 1937, p.745.

part dels tribunals anteriors s'integressin als nous tribunals. Per evitar que amb aquesta confusió hi hagués jurats que exercissin durant més de 4 mesos, cosa que prohibia el Decret de 7 de maig de compilació penal, amb l'aprovació d'una Ordre de Justícia de 10 de juliol de 1937¹⁵⁰ es va optar per una renovació total dels jurats dels Tribunals Populars¹⁵¹, els Jurats d'Urgència i els Jurats de Guàrdia de Catalunya, en un termini de 15 dies. S'intentava evitar així la professionalització dels mateixos, tot i que es permetia que 8 mesos més tard poguessin tornar a ésser designats.

Una nova transposició¹⁵², que promulgava l'Ordre del Ministeri de Justícia de 17 de juliol de 1937, demostrava com havia canviat la situació. Abans hem explicat que el 8 de febrer s'havia transposat una ordre ministerial creant una Comissió mixta integrada per representants de l'Administració de Justícia Central i la catalana, encarregada de la redacció d'una memòria i d'un conjunt de propostes que complimentessin les normes ja dictades per la Generalitat, i que segons la pròpia ordre afirmava, no sense cert cinisme, en cap cas havia d'afectar a les normes vigents a Catalunya. Si aquesta Ordre ja mostrava tàcitament la pretensió del govern central d'interferir en el desenvolupament de l'organització judicial catalana, ara ja no existien motius per no ser explícits. L'Ordre del Ministeri de Justícia de 17 de juliol de 1937 tornava a crear una Comissió mixta encarregada de l'elaboració d'una memòria i de diverses propostes de normes complementàries –a més de les complementàries, en aquesta ordre ja es parlava de les *noves* normes– que haguessin de regular les facultats i atribucions de la Generalitat de Catalunya en matèria de justícia. D'aquesta forma, si l'ordre de febrer pretenia, formalment, permetre “a la Regió autònoma solucionar els nous problemes que les actuals circumstàncies han plantejat” a través de la coordinació República-Generalitat, l'ordre de juliol tenia la pretensió de “dictar les normes complementàries de les de traspàs i procurar-ne llur major eficiència”, és a dir, de perfeccionar la transposició de la normativa republicana a l'ordenament jurídic català.

La disposició que acabem de comentar afecta a una de les problemàtiques principals del moment, el del repartiment de competències entre República i Generalitat. Juntament amb aquest conflicte en sorgia un altre, que com hem vist feia referència al debat entre portar o no la revolució al món del Dret i en quin grau fer-ho. En aquest debat s'ubicava, a Catalunya, una disposició cabdal per la seva eloqüència: el decret de 18 de setembre de 1936 establia que els jutjats i tribunals catalans només resoldrien els assumptes atenent-se a les lleis en vigor quan aquestes lleis s'adaptessin a les exigències revolucionàries del moment. Doncs bé, per mitjà d'un Decret de la conselleria de Justícia d'11 d'agost de 1937¹⁵³ aquest decret era derogat i, a més, “procurant [...]

¹⁵⁰ DOGC, 13 de juliol de 1937, p.159. L'ordre refermava la presència d'ACR (el partit del conseller Bosch) en la composició dels jurats dels Tribunals Populars Especials i els Jurats d'Urgència i de Guàrdia.

¹⁵¹ Per aquestes dates, de fet de manera definitiva des de el 7 de maig de 1937, els “Tribunals Populars” ja eren denominats sense l'atribució d' “especials”.

¹⁵² DOGC, 24 de juliol de 1937, p.323.

¹⁵³ DOGC, 15 d'agost de 1937, p.607-608.

l'adaptació dels preceptes semblants establertes pel Govern de la República,” s'aprovava una unificació de normes processals de jurisdicció civil molt més pròximes al Dret tradicional. Es donava d'aquesta manera una passa endavant en la normalització dels serveis jurisdiccionals.

Durant la segona quinzena d'agost de 1937 es van transposar dues normes importants pel que fa als organismes de justícia popular. El 20 d'agost es transposava mitjançant Ordre de Presidència¹⁵⁴ el Decret de Ministeri de Justícia de dia 6 del mateix mes, que suposava la reforma d'alguns aspectes relatius als Jurats d'Urgència (majors garanties processals, reducció de la pena principal d'internament en camps de treball) i regulava més profusament la possibilitat de revisar la sentència. Per altra banda, el 31 d'agost es transposava mitjançant Ordre de Presidència¹⁵⁵ el Decret del Ministeri de Justícia de 22 d'agost pel qual es creava el Tribunal Especial d'Alta Traïció. Com ja hem explicat a l'apartat sobre la normativa del govern de la República, aquest tribunal, juntament amb el Tribunal Especial de Guàrdia (creat per la República el 29 de novembre de 1937 i transposat per la Generalitat el 6 de maig de 1938) van tenir un fortíssim paper en la repressió a la rereguarda. La normalització de l'administració de justícia hauria d'esperar.

Durant l'any 1938 les transposicions van continuar. El 24 de gener Presidència constituïa els Tribunals de Subsistències i Preus Indeguts a Catalunya amb la publicació dels Decret del Ministeri de Justícia de 18 de desembre de 1936 (el que els creava) i alguns fragments dels Decrets de 10 de desembre de 1936 (sobre els augments de preus de productes de primer necessitat que havien de jutjar els Jurats d'Urgència) i de 27 d'agost de 1937 (sobre preus de productes de primera necessitat). Els Tribunals de Subsistències i Preus indeguts s'integrarien als Jutjats de Primera Instància i Instrucció i als Jutjats Populars Locals, segons una Ordre del Departament de Justícia de 18 de febrer de 1938¹⁵⁶.

El 29 de març de 1938¹⁵⁷ es reproduïa al DOGC una disposició essencial i que ja hem comentat a l'apartat sobre la normativa emesa pel govern de la República. En efecte, es promulgava a Catalunya el Decret del Ministeri de Justícia de 24 de març de 1938 que implicava, a grans trets, el següent: es retornava la competència sobre delictes comuns a la jurisdicció ordinària; es suprimien els Jurats d'Urgència i de Guàrdia, les competències dels quals s'integraven als Tribunals Populars; i es derogaven els Tribunals de Subsistències, les competències els quals eren assumides pels Tribunals Especials de Guàrdia. Respecte d'aquest darrer punt, es tornava a produir el que havia succeït amb la transposició del Decret de 28 d'abril de 1937, quan s'havien regulat

¹⁵⁴ DOGC, 22 d'agost de 1937, p.723-724.

¹⁵⁵ DOGC, 4 de setembre de 1937, p.948. Una altra Ordre de Presidència de 6 d'octubre de 1937 (DOGC, 6 d'octubre de 1937, p.162) publicava al DOGC un ordre ministerial de 24 de setembre designant Alfons Rodríguez Dranguet i Paqual Galbe Loshuertos com a magistrats Tribunal Especial d'Espionatge i Alta Traïció de Catalunya. La presidència se li atorgava, concretament, a Rodríguez Dranguet.

¹⁵⁶ DOGC, 20 de febrero de 1938, p.724.

¹⁵⁷ DOGC, 1 d'abril de 1938, p.4 i 5.

competències dels Jurats de Guàrdia sense que haguessin estat constituïts prèviament a Catalunya. Aquesta situació es resolldria el 6 de maig amb una Ordre del conseller de Justícia¹⁵⁸ creant els Tribunals Especials de Guàrdia i amb una altra Ordre del mateix dia, aquest cop de Presidència¹⁵⁹, que transposava el Decret del Ministeri de Justícia de 3 de maig de 1938 sobre el funcionament dels mencionats tribunals. Es constituïen sis Tribunals Especials de Guàrdia a Barcelona, un a Girona, un a Tarragona i un altre a Lleida. Respecte de la instrucció de les causes que havien de conèixer els tribunals mencionats, el 24 de maig¹⁶⁰ es transposava novament una Ordre del Ministre de Justícia, de 22 de maig de 1938, que dictava que la instrucció seria portada per un Jutge Especial Instructor adscrit al Tribunal Especial de Guàrdia.

Durant el mateix mes de maig van començar a circular rumors sobre la militarització dels Tribunals Especials de Guàrdia, la qual cosa evitaria que la Generalitat pogués nomenar els magistrats d'aquests tribunals. A mesura que anaven agafant força en la seva actuació a Catalunya, juntament amb el SIM, Catalunya va començar a témer perdre la facultat estatutària d'organitzar els tribunals que actuaven en territori català, de forma que es van produir fortes tensions entre els dos governs. Finalment, però, no hi va haver militarització (Pagès, 1990, p.61-62).

L'activitat dels Jurats d'Urgència i de Guàrdia que acabaven de ser dissolts s'havia caracteritzat per la gran quantitat d'absolucions que van dictar, al menys en el cas dels jurats de Barcelona. També, els Jurats d'Urgència van encarregar-se de la revisió de múltiples sentències dictades pels Tribunals Populars, rebaixant-ne ostensiblement la pena imposada (Pagès, 2015, p.150 i p.157). Així mateix, respecte dels Jurats d'Urgència, dels expedients de l'ACTSJC ens ha sobtat veure que aquests enjudiciaven delictes quan els decrets que regulaven la seva competència establien expressament que només coneixerien d'actes d'hostilitat i desafecció *no constitutius de delicte*.

Com hem dit, la competència sobre els delictes comuns tornava a recaure sobre els tribunals de la jurisdicció ordinària. En conseqüència, una Ordre de Justícia de 7 d'abril¹⁶¹ reorganitzava les dues Sales del Criminal de l'Audiència Provincial. També integrats dins l'Audiència, però amb competències distintes, es mantenien els dos Tribunals Populars, que patien alguna modificació en la seva composició: el president del tribunal número 1 seguia essent Jesús Pinilla, acompanyat dels magistrats Josep Torredemer i Josep Braquer i de Miguel; en el cas del tribunal número 2, es mantenien Eduard Sanjuán com a president i Antoni Sereix com a magistrat i s'incorporava Francesc de P. Salvà i López.

¹⁵⁸ DOGC, 7 de maig de 1938, p.494-495.

¹⁵⁹ DOGC, 7 de maig de 1938, p.489-492.

¹⁶⁰ DOGC, 26 de maig de 1938, p.722-723.

¹⁶¹ DOGC, 9 D'abril de 1938, p.137.

La darrera disposició que comentarem és el brevíssim Decret de Presidència de 16 de juny de 1938¹⁶². “Desaparegudes les circumstàncies que determinaren la promulgació del Decret [...] de 28 d’agost de 1936”, el qual impedia que qualsevol norma entrés en vigor en territori català si no era prèviament publicada al DOGC, es derogava el decret. D’aquesta manera, a partir de la publicació, un dia més tard, del decret de 16 de juny, l’ordenament jurídic català passava a dependre, sense cap mena de traves, de les publicacions contingudes a la *Gaceta de la República*. Era el punt i final d’un conflicte de competències que havia marcat profundament l’escenari polític en el bàndol republicà i que, encara que en realitat ja havia sigut resolt més d’un any abans, ara finalitzava formalment. Amb posterioritat a aquest decret l’aprovació de la normativa en matèria de justícia passava a dependre per complet del Govern de la República. Com hem vist, però, des de l’estiu de 1938 i fins al final de la guerra no es van aprovar mesures afectant l’administració de justícia que mereixin ésser destacades.

¹⁶² DOGC, 17 de juny de 1938, p.978.

VI. LA JURISDICCIO ORDINÀRIA A BARCELONA DESPRÉS DEL COP

i. Tribunal de Cassació de Catalunya i Audiència Territorial

En tant que el Tribunal de Cassació no ateny directament l'objecte del nostre treball no tractarem el seu funcionament durant la Guerra Civil. Basti en conseqüència remetre'ns a la següent afirmació de Vázquez Osuna, qui ha dedicat una monografia a l'anàlisi del funcionament del tribunal des que va ser creat el 1934 fins a la seva desaparició el 1939: "Durant la guerra, el TCC apareix com un òrgan impermeable, capficat amb el dret romà i medieval i en la interpretació de les normes administratives. El TCC va perdre de facto la preponderància i l'autoritat a l'organització judicial catalana, en benefici de l'Audiència Territorial de Barcelona, l'òrgan que va planificar, va informar i va executar la política judicial durant la guerra. Aquest òrgan s'anomenà Audiència de Catalunya a partir de la tardor de 1936. A la Generalitat no li va quedar altre remei que allunyar-se de l'únic tribunal que era de la seva plena sobirania i cercar altres òrgans capaços de comprometre's amb les noves circumstàncies" (Vázquez, 2009, p.73).

Respecte de la tasca de l'Audiència Territorial durant la guerra, efectivament, destaca per la seva funció organitzadora i de vèrtex de l'Administració de Justícia catalana. A diferència del Tribunal de Cassació sí va tenir un impacte fonamental sobre la nova organització judicial catalana, ja que com diu Vázquez "va planificar, va informar i va executar la política judicial durant la guerra". No obstant, degut a que es troba en un nivell jeràrquic i funcional superior a l'àmbit judicial en què nosaltres ens movem per realitzar aquest treball i a que la seva jurisdicció era eminentment civil, no analitzarem en detall i directament el seu funcionament sinó que ens resignarem a exposar que la Generalitat, a l'hora de dissenyar el sistema normatiu que havia de regir la nova estructura judicial, va tenir com a interlocutor immediat Josep Andreu Abelló¹⁶³, president de l'Audiència Territorial i del Tribunal de Cassació. Igualment important és tenir clar que l'organització interna dels tribunals depenia directament de l'Audiència Territorial.

ii. Audiència Provincial

Com hem explicat anteriorment, al cop d'Estat li seguí un període de paràlisi de la justícia penal ordinària. En efecte, durant les setmanes en que va regnar la "justícia per consens" i fins i tot durant algunes setmanes després de que s'aproessin els "jurats populars" del Decret de 24 d'agost, l'activitat enjudiciadora de l'Audiència Provincial de Barcelona va ser nul·la en el si de la jurisdicció penal ordinària. A l'inevitable caos dels dies següents a l'aixecament del 19 de juliol s'hi

¹⁶³ Josep Andreu Abelló, president simultàniament del Tribunal de Cassació de Catalunya i de l'Audiència Territorial durant la guerra, va ser una persona amb una gran influència política sobre la qual recauen molts llums i ombres, com s'encarrega d'assenyalar el propi Vázquez (2009).

va sumar la inactivitat total de l'Administració de Justícia a Barcelona. Ho explica Marià Rubió i Tudurí en un opuscle escrit l'any 1937: “Catalunya quedà, a conseqüència del ‘pronunciamiento’, en situació d’atuïment total. En els primers moments, el col·lapse va semblar irreparable. Lentament reprengué la vida en les activitats més indispensables. Els fets s’imposaren per sobre de consideracions dogmàtiques. La vida jurídica passà al darrer pla, i amb ella, la vida dels Tribunals” (Rubio, 1937, p.12). Per a que aquesta situació tingués els menors efectes possibles sobre els procediments en tràmit i per aportar formalitat a la inactivitat dels tribunals el Govern de la Generalitat va dictar els decrets del 3, 24 i 31 d’agost, que declaraven inhàbils els dies entre el 20 de juliol fins al 8 de setembre.

La inactivitat de l’Audiència Provincial durant els dies inhàbils –que possiblement es mantingué de facto durant uns dies més– la podem constatar a través del llibre de sentències de 1936, tom segon, que es conserva a l’ACTSJC i on es troben numerades i enquadernades les sentències dictades per l’Audiència Provincial. Així, les darreres resolucions abans del cop són tres (núms. 251, 252 i 253) i tenen data de 18 de juliol de 1936. La següent sentència de la jurisdicció penal ordinària a Barcelona va haver d’esperar més de dos mesos, fins a dia 1 d’octubre (núm. 254). Es tracta d’una sentència que condemna a 2 mesos i un dia d’arrest major, pel delictes de furt, un home acusat d’intentar apropiar-se d’unes vint pessetes del mostrador d’una lleteria.

Hem de destacar que, no obstant el fet de l’audiència reprengué el seu funcionament, aquest va ser exageradament lent i poc prolífic. La següent sentència que conté el llibre (núm. 255) és de data de 26 d’octubre i és, a més, la darrera que es troba enquadernada. El cas és significatiu per apreciar el context històric: un capellà, fugit per uns motius que no s’expressen a la sentència i refugiat a casa d’uns coneguts, va ser detingut en ser descobert per un grup de milicians; immediatament després de la detenció es va escorcollar la casa i s’hi va trobar una pistola i un revòlver, motiu pel qual es va acusar el capellà de tinença il·lícita d’armes. Finalment, es va dictar l’absolució del religiós ja que havia quedat provat que les armes eren propietat dels habitants de la casa.

Hem dit que no existeixen més sentències enquadernades de l’any 1936, però el fet és que tampoc hem pogut trobar-ne de desenquadernades per al que mancava d’any. S’obren aquí dues possibilitats factibles: la primera és que l’Audiència Provincial de Barcelona no emetés més sentències durant el que restava d’any i per això no puguin trobar-se al llibre de sentències; la segona, que al llibre de sentències només s’enquadernessin les sentències fins el mes d’octubre de 1936 i que la resta de sentències, que no haurien arribat fins avui dia, no s’haguessin enquadernat (no és descabellat, ja que les sentències de 1937 ja no es van enquadernar).

Que la jurisdicció ordinària funcionava amb comptagotes durant el temps que encara estava vigent –fins a la creació dels Tribunals Populars Especials– ho confirma Marià Rubió i Tudurí l’any

1937: “La manca d’eficiència dels ressorts de l’Ordre Públic –deguda a la sublevació dels que el custodiaven fins al 19 de juliol– produeix la deplorable conseqüència que estiguin en atur quasi total els Tribunals de la jurisdicció criminal, precisament mentre Catalunya sofreix la plaga de criminalitat, natural en temps de guerra civil” (Rubió, 1937, p.17-18), augmentada per l’assalt a les presons, l’alliberament de presos (Vázquez, 2009, p.69) i les posteriors amnisties governamentals.

Sembla, però, que el panorama va canviar lleugerament amb l’arribada de 1937, la qual cosa fa pensar que és possible que es dictessin més sentències durant els mesos de novembre i desembre de 1936 i que simplement no ens haguessin arribat, per tal com és estrany –només relativament, donades les circumstàncies– que l’activitat judicial es tornés a reiniciar el gener després de dos mesos d’inactivitat des de finals d’octubre, quan sabem que ja s’havia reiniciat un primer cop.

De gener a abril de 1937 tenim a l’abast 8 sentències dictades per l’AP de Barcelona en les següents dates: 8 de gener (delicte de resistència a l’autoritat; absolució), 18 de gener (delicte de lesions per una ganivetada al coll; condemna de 4 mesos i un dia d’arrest major, més indemnització), 3 de febrer (delicte de lesions per una agressió amb una pala que ocasionà la pèrdua total d’un dels ulls de la víctima; condemna de sis mesos d’arrest major, més indemnització), 4 de febrer (delicte de lesions per un atac amb ganivet i un tret de fusell; condemna de quatre mesos i un dia d’arrest major, més indemnització a la víctima), 22 de febrer (delicte de resistència a l’autoritat després de que l’acusat forcegés amb un guàrdia d’assalt; condemna d’un mes i un dia d’arrest major, multa i indemnització per al guàrdia), 26 de febrer (delicte de furt d’un bossa amb 125 pessetes; absolució) i 7 d’abril (tinença il·lícita d’arma de foc; multa que, per la insolvència del condemnat, es declara substituïble –i és substituïda– per 20 dies d’arrest, als quals els hi ha de ser computat el temps en presó provisional abans del judici, per la qual cosa el condemnat és posat immediatament en llibertat). Cal dir que si adjuntem els delictes i penes no és per caprici sinó per posar de manifest lo baixes que són les penes en cas de condemna.

Deixant de banda la tasca de l’Audiència Provincial a l’hora de dictar resolucions, sabem que malgrat no disposem de sentències de novembre i desembre de 1936 i que encara que les sentències de 1937 siguin poques, l’Audiència Provincial de Barcelona sí va estar funcionant per a la preparació de judicis durant tots aquests mesos. És a dir, la tasca d’un organisme enjudiciador com l’audiència no es limita a celebrar la vista oral (el que popularment es coneix com a “judici”) i a dictar sentència, sinó que les tasques de l’òrgan judicial pròpiament judicador (per diferenciar-ho de l’instructor) a efectes processals comprenen totes aquelles actuacions del jutge (o magistrat, en el cas de l’Audiència Provincial), que comencen un cop conclusa la instrucció i que tenen com a punt culminant la sentència¹⁶⁴; serien exemples d’aquestes actuacions l’adopció de mesures cautelars, la

¹⁶⁴ No tenim la intenció d’introduir aquí altres fases bàsiques de l’enjudiciament penal com són l’execució de la sentència o els recursos contra la mateixa.

recepció de les formulacions d'acusació i defensa, la recepció de proves, etc. Doncs bé, després d'analitzar els expedients judicials dels Tribunals Populars Especials número 1 i 2 incoats l'any 1936, ens hem trobat amb que alguns d'aquests expedients conserven el sumari enviat pels jutjats d'instrucció a l'Audiència Provincial un cop conclusa la instrucció (a més de comunicacions entre el jutge instructor i el de l'Audiència mentre la instrucció encara durava). Això implica que durant el període en què l'Audiència preparava els judicis per a la vista oral es va modificar la competència sobre delictes comuns, la qual cosa tingué com a un dels efectes el trasllat de les causes incompletes –amb les actuacions que s'havien estat practicant– de l'Audiència Provincial als nous Tribunals Populars Especials¹⁶⁵. Per tant, l'existència d'aquesta documentació ens permet constatar que encara que no es dictessin gaires sentències existia, en el fons, activitat processal en el si de l'Audiència Provincial, per molt que excessivament alentida. Per altra banda, malgrat que la primera sentència després de l'aixecament militar és de dia 1 d'octubre de 1936, és evident que per preparar el procediment judicial l'Audiència Provincial s'havia hagut de posar en funcionament anteriorment.

Pel que respecta a la forma i contingut de les sentències de l'Audiència Provincial barcelonesa d'abans i de després del 19 de juliol de 1936, aquestes pràcticament no difereixen. L'extensió de les sentències és la mateixa, solen tenir unes tres pàgines d'extensió, dues les més curtes i quatre o cinc les més llargues. L'estructura és idèntica: un encapçalament amb el nom dels magistrats, el número de procediment i la data de la sentència, seguit d'una petita introducció on apareix el jutjat instructor del cas, el tipus de delicte i el nom i descripció de l'acusat; els “resultandos” on apareixen els fets provats, les conclusions definitives del Ministeri Fiscal i de la defensa; els “considerandos” del tribunal i, finalment, el “fallo”. Pel que respecta al contingut, les variacions són mínimes i solen obeir a la casuística de cada sentència; amb la important excepció, això sí, de la suavitat de les condemnes a les sentències posteriors a l'aixecament militar, sobre la qual ja hem fet referència. Un element característic de les sentències dels dos períodes que crida l'atenció¹⁶⁶ és la manca de profunditat en l'argumentació jurídica (o inclús, directament, la manca de fonamentació) en les resolucions. Això és d'una importància cabdal, ja que la tònica regnant en els òrgans de justícia popular és la d'una manca d'argumentació equivalent i, en conseqüència, s'ha

¹⁶⁵ El recorregut que transcorrien les causes per delictes comuns era el següent: un cop incoada la causa el Jutjat de Primera Instància i Instrucció s' encarregava de la instrucció. Després, en el moment en que es declarava instruí el sumari, aquest passava a mans de l'Audiència Provincial, que preparava el judici fins al moment de la vista oral i la posterior sentència.

Durant els mesos de constants canvis i caos que van ocasionar els anys 1936-1939 per a l'organització judicial, sovint ocorria que es modificava la competència dels tribunals quan el procés es trobava, un cop conclòs el sumari, en la fase preparatòria de la vista oral, és a dir, incomplet. En aquestes ocasions, el tribunal enjudiciador que havia perdut la competència havia de remetre el sumari i totes les actuacions practicades al nou tribunal enjudiciador. Això és el que va passar amb molts expedients en mans de l'Audiència Provincial la qual, un cop creats els Tribunals Populars Especials, els va haver de remetre els expedients.

¹⁶⁶ Sobretot si ens fixem en l'abundància i fins i tot extralimitació de l'argumentació jurídica en la documentació processal del present.

d'assenyalar que aquesta no es deu únicament al fet de l'existència d'un jurat en el moment sentenciador, ni de la pretensió revolucionària de convertir la justícia en un instrument basat en la celeritat, sinó que la tendència ja provenia de temps anteriors en què la situació no revestia circumstàncies excepcionals. De la mateixa manera, aquestes formes tan breus no eren exclusives de les sentències i poden apreciar-se en les conclusions de l'acusació i la defensa que es conserven als expedients dels Tribunals Populars Especials.

Amb l'adequació del sistema judicial català al sistema espanyol, iniciada amb l'Ordre del conseller de Justícia Joan Comorera de 28 d'abril de 1937, la competència de la jurisdicció penal ordinària sobre delictes comuns va passar als recentment creats Tribunals Populars Especials i, en conseqüència, l'activitat de la jurisdicció ordinària va quedar definitivament capada. Un fet que il·lustra molt bé aquesta realitat és que al trasllat de competències de l'Audiència Provincial als Tribunals Populars Especials el va seguir el trasllat de magistrats d'un organisme a l'altre: molts dels magistrats que van passar a formar part dels Tribunals Populars Especials a Barcelona no eren uns altres que els magistrats de l'Audiència Provincial. Aquest trasllat era totalment lògic, ja que els nous tribunals de justícia popular haurien d'enjudiciar sobre delictes comuns i sobre aquests eren perfectament coneixedors els magistrats de l'audiència. La competència sobre delictes comuns no els fou retornada als òrgans judicials ordinaris fins al mes de març de 1938.

El que podem concloure en definitiva del funcionament de l'Audiència Provincial és que aquesta, si bé va continuar funcionant des de setembre-octubre de 1936 fins a finals d'abril de 1937, va emetre una quantitat molt reduïda de resolucions, funcionant tan sols la Sala Primera, així com que les condemnes dictades van ser particularment suaus. També cal dir les sentències dels dos períodes –d'abans i després de la sublevació– són assimilables quant a la seva forma i contingut.

Quan el 29 de març de 1938¹⁶⁷ es va retornar la competència sobre delictes comuns a l'Audiència Provincial va esdevenir necessari reorganitzar les dues Sales del Criminal que la constituïen. Amb aquesta finalitat el Departament de Justícia va dictar una ordre el 7 d'abril de 1938¹⁶⁸ fixant-ne la nova composició: la primera Sala seria presidida per Sebastià Trullol i Pons, acompanyat pels magistrats Josep Landeta i Villamil i Víctor Galiana i Uriarte; la segona, presidida per Rafael Bonmatí i Valero, acompanyat pels magistrats Apolinar de Cáceres i Gordo i Manuel Miró i Esplugues.

iii. Jutjats municipals

Abans del cop d'Estat, els jutjats municipals tenien competència sobre les següents matèries penals: diversos tipus de faltes, transgressions de la llei de Vagues, execució de sancions imposades

¹⁶⁷ DOGC, 1 d'abril de 1938, p.4 i 5.

¹⁶⁸ DOGC, 9 d'abril de 1938, p.137.

per les autoritats municipals, execució de les sancions per infraccions del Codi de la Circulació, judicis de conciliació previs a les accions penals per delictes d'injúria i calúmia contra particulars, aplicació d'indults i amnisties que concernissin a faltes penals (Menéndez, 1935, p.256-257).

Segons ja hem explicat a l'apartat sobre la normativa aprovada pel govern de la Generalitat durant la guerra, les competències dels jutjats municipals van ser assumides pels jutjats populars locals, els quals es regien de forma innovadora pels principis d'oralitat i gratuïtat. Sobre la composició i funcionament d'aquests nous jutjats ens remetem al que hem comentat prèviament.

iv. Jutjats d'Instrucció

Un comentari apart el mereixen els jutjats d'instrucció, que van continuar actuant, a partir de mitjan setembre, durant tota la guerra, sense que la nova organització de la justícia afectés les seves regles de funcionament. Els jutjats d'instrucció eren els encarregats d'elaborar els sumaris que serien posteriorment traslladats, per a l'enjudiciament de la causa, tant a l'Audiència Provincial durant els períodes en que aquesta va poder actuar (d'octubre de 1936 a maig de 1937 i a partir de l'abril de 1938) com als diversos òrgans de justícia. Durant els dies posteriors al 19 de juliol "només funcionava el jutjat de guàrdia", que actuava bàsicament "per l'aixecament de cadàvers i per practicar diligències d'urgència" (Vázquez, 2009, p.66 i p.69). Fins i tot, és possible que succeís com a València, on, segons el testimoni del President de l'Audiència Territorial valenciana, José Rodríguez Olazábal (1996, 36), "los jueces de instrucción no se atrevían ni a levantar e identificar los cadáveres que se encontraban en las afueras de la ciudad todas las mañanas. Y no había ni que pensar en que se instruyeran sumarios y procesara a los presuntos autores de aquellos crímenes porque al que lo hubiera hecho seguramente le hubiera costado la vida."

Els sumaris existents en les caixes relatives als jutjats d'instrucció que trobem a l'ACTSJC poden suposar una font d'informació valuosa, tot i que aquesta informació probablement no ens és donada de forma expressa pels propis documents, sinó que s'ha d'extreure necessàriament d'una interpretació de conjunt. Aquests sumaris no van superar la fase d'instrucció¹⁶⁹, van ser sobreseguts quasi en la seva totalitat i la informació que aporten, a primera vista, és escassa. Conseqüentment, la clau no es troba en els documents en si, sinó en el fet que durant els anys en que va durar la guerra els 16 jutjats d'instrucció de Barcelona dictessin una quantitat tan ingent de sobreseïments – estaríem parlant de molts centenars—. La necessària interpretació sobre aquest fenomen requeriria un esforç que supera l'abast d'aquest treball, ja que precisa d'un estudi comparatiu profund i detingut sobre el nombre i motiu dels sobreseïments produïts en el període anterior a l'esclat de la rebel·lió militar en contrast amb el període de la guerra civil. Tot i així podem apuntar el següent:

¹⁶⁹ Raó per la qual es troben en carpetes dels jutjats d'instrucció, ja que contràriament estarien integrats en els expedients de l'organisme enjudiciador. Simplement no podien ser conclusos per falta d'indícis o de proves i quedaven sobreseguts i desats al jutjat d'instrucció en espera d'obtenir més informació i poder reprendre la instrucció.

mentre que sembla que la majoria de causes en que la instrucció és sobreseguda són relatives a delictes els autors dels quals poden evitar ser descoberts amb certa facilitat fins i tot en temps de pau (delictes com furts, mort, lesions, lesions per atropellament –amb posterior fuga del conductor–, etc.), també és evident que el context d'instabilitat social i institucional en que es trobava la rereguarda¹⁷⁰ va afavorir un augment de la quantitat de causes sobre les quals era impossible continuar amb la instrucció. No obstant, tal i com hem advertit abans, l'estudi que requereix aquesta anàlisi no pot correspondre al present treball i d'aquesta manera ens limitem a extreure únicament les conjectures més manifestes.

D'entre dels jutjats d'instrucció, és necessari destacar l'existència d'un jutjat certament enigmàtic. Es tracta del Jutjat d'instrucció 14 especial, sobre el qual no consta cap disposició governamental decretant la seva creació, ni cap comunicació emesa pels alts funcionaris de l'Administració de Justícia catalana constituïnt-lo. Respecte d'aquest jutjat tan sols sabem que va començar a operar el mes de setembre de 1937¹⁷¹ i que operava paral·lelament al Jutjat d'Instrucció 14 ordinari; és a dir, que a Barcelona operaven amb normalitat 16 jutjats d'instrucció ordinaris (inclòs el número 14, presidit per Xavier Chaparro) més el d'Instrucció número 14 especial.

Des que es va crear aquest jutjat d'instrucció va començar a nodrir de sumaris els dos Jurats d'Urgència de Barcelona, que fins aleshores rebien les actuacions instructores per part dels jutjats d'instrucció ordinaris. El fet que es destinés un jutjat d'instrucció especial per instruir les causes de les quals havien de conèixer els Jurats d'Urgència és estrany, ja que si comparem aquests jurats amb altres òrgans de justícia popular no tenien una importància preponderant, ni per matèria ni per funcions repressives. De fet, s'encarregaven –teòricament– de jutjar actes no delictius i en un gran percentatge sobreseïen la causa o absolien els acusats. La única explicació possible tindria la causa en el volum de feina a la qual estaven sotmesos, que de totes maneres va ser inferior a la dels Tribunals Populars Especials. Al respecte, el testimoni de Rodríguez Olazábal ens aportaria alguna pista: “En Valencia se establecieron dos Jurados de Urgencia, sobre los que recayó una labor abrumadora. En la mayoría de los casos que se les sometieron las acusaciones eran tan nimias –e incluso tan absurdas– y la carencia de pruebas era tal que se multiplicaron los fallos absolutorios” (Rodríguez, 1996, p.62-63).

S'ha de dir, però, que encara que aquest jutjat actuava principalment amb els Jurats d'Urgència no ho feia amb exclusivitat. Puntualment practicava la instrucció d'altres tribunals, com ara els Tribunals Populars Especials, les causes dels quals eren instruïdes generalment pels jutjats

¹⁷⁰ Després del 19 de juliol de 1936, “l'absència d'un poder públic fort va permetre la irrupció de la criminalitat, que va plasmar-se en l'assassinat, el robatori i el saqueig. Molts ciutadans van ser víctimes, perquè segons els seus repressors eren seguidors dels rebels o simpatitzaven amb ells, en uns altres casos ni una cosa ni l'altra, simplement van aflorar les rancúnies personals, la criminalitat nua. Molts republicans també la van patir”. (Vázquez, 2009, p.66)

¹⁷¹ Ho sabem a partir de la consulta dels sumaris inconclusos del jutjat, que es troben a l'ACTSJC.

d'instrucció ordinaris. No tenim constància de que abastís els Tribunals Especials d'Alta Traïció i Espionatge i el de Guàrdia, ja que la documentació processal que d'ells emanava va desaparèixer quasi totalment, però no podem descartar que aquests Tribunals Especials rebessin puntualment sumaris del Jutjat d'Instrucció número 14 especial com ocorria amb els Tribunals Populars Especials. També sabem, per la consulta de l'inventari que indexa les causes seguides pels Jurats de Guàrdia (afortunadament, aquestes causes es conserven a l'ACTSJC, juntament amb les dels Jurats d'Urgència) que cap dels dos Jurats de Guàrdia va rebre mai sumaris instruïts pel jutjat en qüestió. Finalment, també sabem que no instruïa les causes dels Jurat Popular de Barcelona (el de *l'Uruguay*) ni dels posteriors Tribunal Popular Especial i Tribunals Populars números 1-4 de Barcelona perquè, segons hem assenyalat, el Jutjat d'Instrucció número 14 especial va començar a operar a partir del mes de setembre de 1937, mesos després de que aquests tribunals haguessin desaparegut. Així doncs, la raó de la creació d'aquest jutjat d'instrucció especial resta, a dia d'avui, com una vertadera incògnita.

VII. ELS TRIBUNALS POPULARS 1-4 DE BARCELONA

i. Regulació

El 13 d'octubre de 1936 Andreu Nin, conseller de Justícia de la Generalitat (26 setembre 1936 - 12 desembre 1936; POUM), dictava un decret que col·locava la justícia popular en un estadi de desenvolupament considerable.

Segons afirma Pelai Pagès, “quan Nin va assumir la Conselleria de Justícia i Dret tenia [...] una tasca feixuga per endavant: posar ordre a l'Administració de justícia passava per enfrontar-se amb l'Oficina Jurídica i amb el sector més radical de la FAI. Al mateix temps, calia donar respostes legislatives per cobrir buits jurídics generats des de l'inici de la guerra i per adequar la pràctica judicial a la situació de revolució que estava vivint la societat catalana”. (Pagès, 1998, p.81). El panorama judicial a Catalunya, en data 13 d'octubre, es caracteritzava per la travada reactivació de la jurisdicció ordinària després del seu quasi esfondrament, la gosada activitat de l'Oficina Jurídica i l'existència d'uns Jurats Populars dedicats a l'enjudiciament d'individus involucrats en la rebel·lió militar. Pel que feia a la resta del territori republicà, el govern central havia pres la davantera quant a regulació d'un nou organigrama judicial. En efecte, als Tribunals Especials Populars, cada cop més carregats de competències, se sumaven els Jurats d'Urgència i es preparava, durant aquells dies de mitjans d'octubre, la creació dels Jurats de Guàrdia. A més, acabava de crear-se a Madrid un Tribunal de Responsabilitats Civils.

La situació judicial a Catalunya no era ni molt menys era idíl·lica. Encoratjada amb la formació d'un nou govern de concentració –CNT-FAI inclosa–, després de la dissolució del Comitè de Milícies Antifeixistes l'1 d'octubre¹⁷² i de l'aprovació d'un decret que intentava normalitzar la composició dels ajuntaments, ocupats per les organitzacions revolucionàries, de vuit dies més tard, la Generalitat es disposava a recuperar part del seu control en l'àmbit de la justícia¹⁷³. Aquest control, però, no es podia desentendre del context social en què havia d'exercir-se, ni tampoc, com és evident, de la resta de forces socials. Per això, conforme al decret, “el sistema jurídic que s'implanta es basa en el *principi de la consciència pública* i de la necessitat d'una *legalitat revolucionària* que inexorablement, però justament, sancioni els que vulguin transgredir-la”.

Les competències dels Tribunals Populars que creava el Decret de 13 d'octubre eren les següents: d'una banda, coneixien sobre la comissió de tot *acte feixista*, consistent en aquell “acte que directament o indirectament coadjuvés a la rebel·lió militar i al moviment feixista del 19 de juliol del 1936”. La definició no és gaire aclaridora ni delimitada, però a primera vista podem

¹⁷² DOGC, 3 d'octubre de 1936, p.34.

¹⁷³La dissolució del Comitè anava acompanyada de la creació de la Junta de Seguretat Interior. La recuperació per part del govern esdevindria més ferma un cop dissolta l'Oficina Jurídica mitjançant decret el 18 de novembre de 1936.

entendre que descrivia els delictes comesos tant per militars com per civils que es van rebel·lar contra la legitimitat republicana amb el cop d'Estat o que van donar suport als rebel·lats. Així es donava pas a l'enjudiciament dels civils que havien cooperat amb els militars revoltats, després de que el propi preàmbul del decret considerés, respecte dels Jurats Populars creats el 24 d'agost, que: “la realitat demostra que llur eficàcia es redueix únicament i exclusivament a judicar els delictes de rebel·lió militar activa realitzats pels comandaments de l'Exèrcit que s'aixecaren el 19 de juliol de 1936”. Com hem mencionat anteriorment en el treball, a partir de la creació dels Tribunals Populars els Jurats Populars –el de Barcelona ja rebia el nom de Tribunal Popular–, passaven a funcionar segons les regles dels nous Tribunals Populars i a dedicar-se exclusivament a enjudiciar els delictes de rebel·lió militar comesos abans de la publicació d'aquest decret, el 15 d'octubre de 1936.

No obstant, sembla que la indefinició del precepte era pretesa pel legislador o, com a mínim, que els Tribunals Populars es van aprofitar descaradament de la situació. Ho veurem amb major detall a l'hora d'analitzar les sentències dictades pel Tribunal Popular número 2, però no podem avançar sense deixar-ho apuntat. Els tribunals, o al menys el tribunal número 2, a l'hora d'aplicar el precepte interpretaven l'expressió “acte que directament o indirectament coadjuvés a la rebel·lió militar” retroactivament, com si hagués estat redactada en subjuntiu plusquamperfet. És a dir, el tribunal considerava que fets repressius de les reivindicacions obreres ocorreguts durant la dictadura de Primo de Rivera o durant els fets d'octubre de 1934 havien contribuït a incitar i donar força als militars per a que escometessin una sublevació militar el juliol de 1936.

D'altra banda, a més dels *actes feixistes*, els Tribunals Populars havien de conèixer dels *actes contrarevolucionaris*, és a dir, d'aquell tipus de delictes dirigits “contra la nova estructuració político-social, o que intenti[n] destruir o pertorbar l'ordre jurídic creat a la seva empara”. Els actes contrarevolucionaris, com el propi terme indica, no feien referència a la sublevació militar en si, sinó als comportaments que anessin contra la situació político-social instaurada com a reacció al cop i encapçalada per les organitzacions revolucionàries. La definició d' “acte contrarevolucionari” que aportava el decret actuava alhora com una mena de calaix de sastre per a les conductes que no quedessin reflectides en el llistat que el decret oferia “com a exemple”: “a) la rebel·lió armada contra els organismes político-administratius *creats per la revolució* (la cursiva és nostra); b) el manteniment de relacions amb finalitats contrarevolucionàries amb països estrangers; c) l'espionatge, transmissió, captació o compilació de notícies de caràcter polític o econòmic amb la finalitat de trametre-les als facciosos, governs estrangers, organitzacions o persones contrarevolucionàries; d) el sabotatge a la nova economia; e) l'activitat terrorista en qualsevol dels

seus aspectes; f) la propaganda, agitació o persuasió contrarevolucionàries; g) l'activitat derrotista"; i h) denúncies falses¹⁷⁴.

El preàmbul definia els delictes *de caràcter terrorista* com aquells “amb els quals, certs, irresponsables, obeint a típiques formes de ressentiment, i aixoplugant-se en una franca impunitat, es prenen justícia en forma que repugna a la consciència justa de les masses treballadores i constitueix una deshonra per a la revolució. [...] S'estimen delictius, com a terroristes, els escorcolls domiciliaris sense obeir ordres de les autoritats legítimes; les denúncies sense altre fonament que satisfer venjances personals, i tots aquells altres que, com augments de preus injustificats, especulació, acaparament, etcètera, poden considerar-se com a actes contrarevolucionaris dirigits a sabotejar la nova estructura econòmica.” Deixant de banda el difús significat del concepte “terrorisme”¹⁷⁵ que empra el decret, ens interessa remarcar el fet que a més de perseguir els partidaris del bàndol sollevat i els contraris a la nova organització socio-econòmica, el decret perseguia els actes dels qui sovint s'han anomenat “incontrolats”. Segons Josep Maria Solé i Sabaté i Joan Villarroya (1989, p.66), “La formació dels tribunals populars, l'octubre de 1936, va fer disminuir molt les accions dels ‘incontrolats’, però mai no acabaren de desaparèixer del tot com a fenomen més o menys esporàdic. La remissió de la violència a partir de l'octubre de 1936 destacaria encara més aquesta mena d'actes quan es produïssin”.

El decret creava quatre Tribunals Populars a Barcelona i un, respectivament, a Girona, Lleida i Tarragona¹⁷⁶. Tenien jurisdicció provincial i s'havien de constituir a la capital; per a les seves actuacions eren hàbils tots els dies i hores. Els tribunals es componien d'un President designat pel Conseller de Justícia, i de vuit membres, cada un d'ells elegit per l'organització política a la qual pertanyia. Les vuit organitzacions que podien designar un dels integrants del tribunal eren les següents: el PSUC, la FAI, el POUM, ERC, la CNT, la UGT, ACR i la Unió de Rabassaires. Per a aquesta designació, els partits i sindicats havien de fixar una llista única composta per setze membres que després havia de ser remesa als Presidents dels Tribunals respectius. D'entre els membres de cada llista se n'escolliria un per sorteig; posteriorment s'aniria rotant per a que tots els membres acabessin formant part del tribunal amb la clara finalitat d'evitar la professionalització de la tasca, la qual cosa comportaria una pèrdua del caràcter popular que tant es buscava.

¹⁷⁴ Per als casos de les denúncies falses el decret establia que el denunciador incorreria en la mateixa responsabilitat i pena que hauria correspost a l'autor del delictes imputat falsament. Aquesta mesura tan fulminant ens mostra la preocupació que existia, ja en aquell moment, en relació amb el fenomen de les denúncies falses. Segons Alcalá-Zamora: “Los ajustes de cuentas, los rencores sociales, las envidias profesionales, las rivalidades pueblerinas, etc., todo ese montón de malas pasiones ha nutrido la justicia privada, y ello bajo dos formas; o bien la venganza personal o bien la denuncia venenosa del enemigo ante la justicia oficial y, mejor todavía ante la justicia oficiosa. Para asegurarse la impunidad en el primer caso y asegurar la condena del adversario en el segundo, bastaba con presentar a la víctima como partidario resuelto de la facción rival” (Alcalá-Zamora, 1944, p.254).

¹⁷⁵ El *Diccionario Usual* de 1936 la Real Academia de la Lengua definia *terrorismo* com a “Dominación por el terror” i “Sucesión de actos de violencia para infundir terror”. Al seu torn, *terror* era definit com a “Miedo, espanto, pavor de un mal que amenaza o de un peligro que se teme”.

¹⁷⁶ Encara que es facultava al Conseller de Justícia per a la creació de nous tribunals, aquesta opció mai es va exercir.

Els requisits per ser President del tribunal eren els següents: ésser espanyol, llicenciat en Dret, major de 30 anys i amb un mínim de 10 anys de residència a Catalunya. No s'exigia, per tant, ser jutge o magistrat, ni tan sols funcionari judicial. Per a ser membre del Tribunal per designació del partit o sindicat corresponent: ésser espanyol, major de 25 anys i amb un mínim de tres anys de residència a Catalunya, saber llegir i escriure i tenir una experiència política o sindical d'un mínim de dos anys dins del partit que el designés¹⁷⁷. El règim d'incompatibilitats era el següent: no es podia ser membre del Tribunal si s'exercia un càrrec en el govern o de comandament de cossos armats o si s'era funcionari en qualsevol de les branques de l'Administració. Tampoc es permetia que entre el Tribunal es trobessin el denunciant, els parents de l'acusat (en qualsevol dels seus graus) o persones amb una amistat o enemistat manifesta amb l'acusat.

Encara que es diferenciava la figura del President de la resta d'integrants del tribunal, és important assenyalar que els Tribunals Populars, a diferència d'altres organismes judicials de justícia popular com els Jurats Populars precedents o els posteriors Tribunals Populars Especials, no estaven formats per dues seccions, una de dret i una altra de fet, sinó que el Tribunal actuava de forma unitària. Els membres designats per les organitzacions polítiques no eren constituïdes en jurat¹⁷⁸, ni existien atribucions diferenciades entre President i la resta de membres a l'hora d'enjudiciar; tot el Tribunal decidia conjuntament. Al President únicament li corresponien de manera exclusiva la tasca de guiar el procediment i la facultat de realitzar algunes propostes als demés membres, com per exemple la sol·licitud de revisió de la condemna. Simbòlicament, a les sentències el President i la resta de components apareixien enunciat sota l'atribut de "camaradas".

El procés s'iniciava mitjançant denúncia¹⁷⁹ escrita o verbal davant el Secretari del Tribunal Popular del lloc on s'haguessin produït els fets¹⁸⁰. Un cop formalitzada la denúncia, el mateix Tribunal s'havia d'encarregar de la instrucció: ordenar la pràctica de les diligències i actuacions destinades a la preparació del judici, constatar els fets exposats a la denúncia i verificar qualsevol circumstància que pogués influir en la qualificació dels fets i la culpabilitat del denunciat. Entre d'altres actuacions, el tribunal podia ordenar la detenció del denunciat, el registre del seu domicili o l'assegurament dels béns escaients per a l'oportuna satisfacció de la responsabilitat civil. Un cop finalitzada la instrucció, el Tribunal havia d'acordar les proves pertinents i assenyalar el moment de la celebració de la vista, que seria pública excepte per a causes "molt justificades".

¹⁷⁷ S'entén que per als casos del POUM y el PSUC, que encara no comptaven amb dos anys d'existència, es devia exigir que l'afiliat inclòs a la llista ho hagués estat prèviament d'una de les formacions fundadores del respectiu partit, amb l'antiguitat de 2 anys exigida. Això, només si realment es complien els requisits amb rigorositat.

¹⁷⁸ "La característica essencial del seu funcionament [dels Tribunals Populars], digué Andreu Nin, 'és que serà un Tribunal de classe que farà la justícia de la classe obrera. Un Tribunal veritablement revolucionari i de classe és un Tribunal que jutja i no un jurat que dóna la seva opinió'" (Bonamusa, 1974,p.204).

¹⁷⁹ Art. 12: "Tota persona que tingui coneixement d'un fet relacionat amb el moviment militar i feixista o que estimi contrarevolucionari està obligat a posar-ho en coneixement de les Autoritats". Aquest precepte havia de permetre acusar de complicitat algunes persones que no denunciessin els fets dels quals es parla.

¹⁸⁰ Actuaven com a secretaris dels Tribunals Populars de Barcelona els de Sala de l'Audiència Territorial (art. 13).

Si observem les sentències que han arribat a les nostres mans, se'ns generen dubtes respecte de qui era efectivament la persona o l'òrgan instructor. Com dèiem, en principi, segons el decret, la instrucció requeia sobre el propi Tribunal Popular. És a dir, encara que a Espanya ja feia dècades que s'havia separat l'instructor de l'enjudiciador amb la finalitat de que el desenvolupament de la instrucció no contaminés la percepció del jutge respecte de la causa, el decret tornava a reunir les dues funcions en el mateix òrgan. Tampoc especificava la creació d'una secció instructora dins l'organització del Tribunals Populars ni la possibilitat de crear jutjats d'instrucció específicament adscrits als mateixos, com sí es va fer amb altres tribunals de justícia popular (Tribunal Especial d'Espionatge i Alta Traïció), simplement s'atribuïen les funcions instructores al Tribunal Popular en general. Doncs bé, consultant les sentències de què disposem, ens trobem amb la següent situació: des del naixement dels Tribunals Populars (entren en vigor dia 15 d'octubre i les primeres sentències són de dia 30 del mateix mes) les causes que enjudiciaven provenien alternativament dels jutjats d'instrucció ordinari i d'un "juzgado de instrucción especial" o "juzgado especial", del qual ens manca tota referència. Addicionalment ens trobem amb dues sentències de 24 de desembre i de 8 de febrer de casos seguits contra militars i instruïts respectivament pel Jutjat d'Instrucció Militar i la "Jefatura de Talleres de la Aviación Naval". Sobta, però, que altres processos contra militars no fossin instruïts per instruccions militars. Analitzant conjuntament les sentències de l'ACTSJC i de l'ANC veiem que les primeres sentències provenien de jutjats d'instrucció ordinaris, però que a partir de mitjans de novembre comencen a proliferar les causes instruïdes pel "juzgado especial". Les sentències provinents dels jutjats ordinaris i de l'especial es van anar alternant durant els següents mesos. A partir del 26 de febrer i ja fins al final de l'existència dels Tribunals Populars no es feia constar a les sentències quin havia sigut l'òrgan instructor. Aquesta darrera circumstància, sumada a la inexistència d'expedients que aportin llum a la qüestió i a la manca de disposicions normatives regulant el presumpte caos, ens dificulta poder entendre com funcionava la fase d'instrucció.

L'acusació era portada pel Ministeri Fiscal, que devia encarregar-se de qualificar els fets i fixar les responsabilitats oportunes. El Fiscal actuant devia ser espanyol, major de 25 anys i amb plena capacitat civil; per contra, no es requeria que fos lletrat. A més de l'acusació pública portada pel Fiscal, es permetia la presència d'una acusació particular complementària que es reservava als partits i sindicats en lluita contra el feixisme. En aquest cas l'organització interessada nomenaria, com a representant en el procés, una persona que ostentés responsabilitats dins la mateixa, major de 25 anys i amb més de 3 d'experiència política o sindical en el partit o sindicat acusador.

Respecte de la defensa, s'establí que en l'acte de la primera declaració de l'acusat davant l'instructor se l'havia d'invitar a nomenar un defensor amb el dret d'assistir personalment a totes les diligències practicades. Aquest, que podia no ser lletrat, havia de ser espanyol i posseir plena capacitat civil. El decret, a l'hora de regular la defensa, incorporava algunes particularitats. En

primer lloc, es conferia *implícitament* a l'acusat ("denunciat", segons el decret) la possibilitat de defensar-se a si mateix¹⁸¹; en segon lloc, el President podia ajornar la comunicació o ordenar que es produís sota la seva presència quan considerés "en perill els interessos de la guerra, de la revolució i de la justícia proletària" (aquest incís, tant difós, era clarament perjudicial per al dret de defensa de l'acusat); en tercer lloc, perquè es permetia a qualsevol persona amb plena capacitat civil sol·licitar al tribunal, en el moment de la vista, portar la defensa de l'acusat quan aquest no volgués nomenar defensor ni defensar-se a si mateix¹⁸². Curiosament, no es disposava res al respecte de la defensa en els casos, excepcionals però permesos, en que es condemnés a l'acusat en rebel·lia. Sí es decretava que en cas de ser *detingut el condemnat*, el Tribunal l'escoltaria i podria acordar la pràctica de les actuacions que considerés oportunes. No es contemplava la possibilitat de que comparegués per pròpia voluntat, ni que fos detingut abans de concloure el procés.

Lamentablement, no existeixen expedients judicials complets relatius a les causes dels Tribunals Populars 1-4 de Barcelona. Si ens guiéssim pels processos d'altres tribunals de justícia popular dels quals es conserven els expedients, com és el cas dels Tribunals Populars Especials 1 i 2 de Barcelona, on el procés complia amb les disposicions de la normativa que els regulava, podríem concloure que el funcionament dels Tribunals Populars complia amb el procés establert pel Decret de 13 d'octubre. En tot cas, com seria irresponsable aplicar aquesta analogia sense disposar de proves, ens limitarem a exposar la regulació del procediment que conté el decret. La vista s'iniciava amb l'expressió del fet denunciat, seguida de les preguntes del President a les parts sobre si havien d'aportar proves. En cas de que s'aportessin proves, el Tribunal decidiria si aquestes devien ser admeses i, després, en cas d'admissió, es procediria a la seva pràctica davant els presents. Un cop practicades les proves, l'acusació i la defensa devien formular les seves conclusions definitives. La tradició de l'època, ja abans del cop militar i de la posterior entrada de la revolució a l'administració de justícia, i que es va mantenir durant aquesta, era la de formular unes conclusions –tant les provisionals com les finals– breus i poc argumentades, sobretot si ho comparem amb la manera de fer actual, que es troba a l'altre extrem.

El Tribunal decidiria *segons la seva convicció moral, lliurement formada*, sobre si els fets perseguits podien ser considerats feixistes o contrarevolucionaris. Consideraria, també, l'existència de circumstàncies modificatives de la responsabilitat, la transcendència del fet i els antecedents de l'acusat. Un cop fetes aquestes apreciacions, aplicaria "en dret els preceptes legals vigents en forma que s'adaptin a les exigències del moment actual"; és a dir, el decret no regulava les penes sinó que es remetia a la normativa vigent, *que havia de ser interpretada en atenció al context polític-social*

¹⁸¹ Art. 18: "Si el denunciat no volgués nomenar defensor ni tampoc defensar-se per si mateix, en l'acte de la vista del judici, qualsevol ciutadà amb plena capacitat civil podrà sol·licitar del Tribunal defensar l'acusat. El Tribunal acordarà en el mateix acte el que estimi convenient". El decret de la Generalitat permetent representar-se i/o defensar-se a un mateix davant els organismes judicials en general no es va aprovar fins a l'11 de març de l'any següent.

¹⁸² No es preveia, al menys expressament, la suspensió de la vista per permetre la preparació de la defensa.

que regnava. Quant a aquesta remissió a la normativa vigent, no s'especificava si els tribunals s'havien de remetre al Codi Penal, al Codi de Justícia Militar (com havia sigut el cas dels Jurats Populars) o a altres lleis especials. Finalment, el decret afegia que el Tribunal Popular també decidiria sobre la responsabilitat civil del condemnat.

La sentència era definitiva, encara que en cas de que el President considerés excessiva la pena imposada (era l'únic membre del tribunal amb coneixements justificats de Dret), proposaria al Tribunal la revisió del judici en una nova vista, en la qual, de ser acordada pel Tribunal, actuarien nous membres i un nou fiscal. En cas de que la sentència fos de condemna a mort, el President, a més, devia preguntar al Tribunal si procedia sol·licitar al Consell de la Generalitat la commutació de la pena per la immediata inferior. En cas de que el tribunal ho acordés en tal sentit, s'enviaria un resum de les actuacions al Consell esmentat per a que decidís de forma definitiva.

De totes les actuacions que es practiquessin durant el procediment devia aixecar-se acta succincta que seria signada pels presents. A més, el decret disposava que les actuacions s'havien d'acordar i practicar de manera que entre l'inici del processament i la celebració de la vista no transcorregués un termini de més de 48 hores. Aquesta disposició encaixava perfectament amb la idea de la màxima celeritat present en les tesis revolucionàries sobre la impartició de justícia però era d'impossible compliment i, per descomptat, d'haver-se complit hagués estat incompatible amb les garanties que ha de reunir qualsevol procediment judicial en un Estat de Dret.

El 23 d'octubre, deu dies més tard de que s'aprovés el decret, aquest era complementat amb dues noves ordres dictades pel conseller de Justícia¹⁸³. La primera corresponia a la designació dels Presidents i Fiscals titulars i suplents dels quatre Tribunals Populars de Barcelona, a més dels de Lleida i Girona. Pel que feia al tribunal número 1, els Presidents designats eren Josep Pérez (titular) i Jacint Durant i Gispert (suplent) i els Fiscals Sergi Balada i Gual i Antoni Guàrdia (suplent); per al número 2 es designava com a Presidents a Jesús Pinilla i a Josep Boronat i Recasens (suplent), mentre que els Fiscals eren Gabriel Mur i Castan i Marià Garcia i Villas (suplent); al número 3, els Presidents designats eren Ramon Palazón i Bertran i Miquel Tolosa i Martret (suplent) i els Fiscals Adolf Bueso i García i Joan Ferrer i Salleres (suplent); finalment, el número 4 es componia d'Eduard Sanjuán i Segimon Pérez i Verdà (suplent) com a Presidents i a Marià Viñuelas i Fariñas i Agustí Martín i Malus (suplent) com a Fiscals.

La segona ordre determinava les competències que, *preferentment*, havien d'assumir els Tribunals Populars 1, 2, 3 i 4 de Barcelona. Sempre considerant que l'ordre de 23 d'octubre no era preceptiva, els distints tribunals havien de conèixer: el número 1, de la coadjuvació directa o indirecta a la sublevació militar (acte feixista) i dels actes de rebel·lió armada contra els organismes

¹⁸³ DOGC, 24 d'octubre de 1936, p.323.

político-administratiu creats per la revolució; el número 2, del manteniment de relacions amb països estrangers, espionatge, transmissió, captació o compilació de notícies de caràcter econòmic amb la intenció de trametre-les a governs estrangers, persones o organitzacions contrarevolucionàries, i de l'activitat derrotista; el número 3, dels actes contrarevolucionaris d'activitat terrorista i la propaganda, agitació i persuasió contrarevolucionàries; finalment, el número quatre, dels actes de sabotatge a la nova economia. Els casos de denúncia falsa s'haurien de seguir al tribunal on aquesta s'hagués interposat. A la pràctica, però, aquesta distribució no es complia, probablement perquè d'haver-se fet, la càrrega entre els distints tribunals hagués sigut desproporcionada. De fet, la pròpia ordre de 23 d'octubre ja contemplava aquesta possibilitat. Nosaltres ens hem trobat, per exemple, que el Tribunal Popular número 2 va enjudiciar un gran nombre de casos d'acte feixista que li deurien haver pertocat al número 1 (en realitat, per raó del moment de comissió dels fets, alguns d'ells eren inclús competència del Tribunal Popular Especial) i diversos casos de sabotatge que hauria d'haver jutjat el Tribunal Popular número 4.

Finalment, la segona ordre complementava el decret de 13 d'octubre en un aspecte concret de la interposició de la denúncia. Disposava que totes les denúncies de les que haguessin d'entendre els Tribunals Populars de Barcelona havien de presentar-se davant el Secretari judicial del Tribunal Popular número 1, el President del qual s'encarregaria de l'oportuna distribució dels assumptes en atenció al que s'ha assenyalat al paràgraf anterior.

Un dia més tard de que es dictessin les dues ordres trobem al *DOGC* un dels preàmbuls més citats per la bibliografia sobre la justícia popular a Catalunya. És el del Decret de 24 d'octubre de 1936¹⁸⁴, que creava un organisme per a l'examen de les sentències amb condemnes a mort dictades pels Tribunals Populars¹⁸⁵. El preàmbul mencionat afirmava: “Un dels problemes d'interès més palpitant en els moments actuals és el referent a les penes a què són condemnats els responsables d'actes que han transgredit o transgredeixen les normes de la revolució. *És innegable que aquestes penes, quan revesteixen la màxima gravetat, tenen un gran ressò no sols dins l'àmbit nacional, sinó, àdhuc, en l'internacional*” (la cursiva és nostra). L'organisme, que es componia dels presidents dels Tribunals Populars de Barcelona i de dos dels fiscals dels actuants també a Barcelona, s'encarregava de rebre les sentències que continguessin condemnes amb pena de mort. Un cop les havia examinat, havia d'elevat un informe en un termini de 24 hores dirigit al Conseller de Justícia, qui al seu torn havia de comunicar-ho seguidament al Govern de la Generalitat el qual, vist l'informe, decidia sobre la sort del condemnat. No obstant, aquest mecanisme dissenyat per la Generalitat per intentar limitar el nombre d'execucions que dictava la justícia popular institucionalitzada va durar poc més de dos mesos. El Decret de 5 de gener de 1937, que després

¹⁸⁴ *DOGC*, 5 de noviembre de 1936, p.490.

¹⁸⁵ S'entén que es refereix tant als antics Jurats Populars (ara també Tribunals Populars; en el cas de Barcelona, el de l'*Uruguay*) com als Tribunals Populars creats pel decret de 13 d'octubre (en el cas de Barcelona, els tribunals 1-4).

comentarem, eliminava l'organisme amb la següent justificació: “imposa reforçar la seva autoritat [la dels Tribunals Populars] suprimint l'Organisme informador, veritable Tribunal de revisió de les sentències condemnant a mort que dicten els Tribunals Populars”. Es va considerar, doncs, que un excés de benevolència a l'hora de redactar els informes sobre la commutació de les penes de mort acabava influint el govern, que massa sovint dictava commutacions i això acabava per reduir el caràcter amenaçador dels Tribunals Populars. En conseqüència, es va decidir substituir el mecanisme pel següent: “les sentències condemnant a mort es comunicaran immediatament al Govern de la Generalitat i s'executaran, sense ulterior tràmit, entre les dotze i vint-i-quatre hores següents a la notificació a l'interessat, les de Barcelona, i entre les vint-i-quatre i quaranta-vuit hores, les de fora”. Aquesta disposició es complementava amb una Ordre de Justícia de 18 de gener de 1937¹⁸⁶ que establia que la comunicació al Govern s'havia de fer a través del Conseller de Justícia, qui hauria de lliurar justificant de recepció i notificar la sentència al condemnat als efectes de que s'iniciés el termini per al seu afusellament.

El canvi de sistema només el podem entendre si va ser una conseqüència de pressions exercides per grups externs al govern exigint l'eliminació de l'organisme informador i una major duresa en l'aplicació de les condemnes dels Tribunals Populars. Bàsicament, perquè el govern català, competent en última instància per a la commutació de les penes de mort un cop rebut l'informe de l'organisme, hagués pogut aplicar un criteri de major duresa en la decisió sobre les commutacions abans de modificar la seva pròpia norma. Encara que per poder comparar el volum de commutacions produïdes abans i després del canvi de mecanisme allò interessant seria conèixer els percentatges de les penes que es van commutar d'entre totes les condemnes a mort dictades, informació que no podem contrastar amb fiabilitat, sí podem saber que posteriorment al canvi les commutacions es van seguir produint: apareixen al *DOGC* 34 commutacions de condemnes a mort pels Tribunals Populars de tota Catalunya (inclòs el Tribunal Popular Especial de Barcelona) des de la publicació del decret de 5 de gener (8 de gener) fins a finals de març de 1937. Durant la vigència del primer mecanisme, del 5 de novembre de 1936 fins al 8 de gener de 1937, el govern havia commutat 51 condemnes a mort.

Retornant a la nostra línia cronològica trobem dues noves ordres el 23 de novembre signades per Andreu Nin¹⁸⁷. A la primera d'elles s'estableixen les remuneracions dels Presidents i Fiscals, tant dels titulars com dels suplents, i dels demés membres del Tribunal. Als Presidents titulars els corresponia un sou anual de 16.500 pessetes, mentre que al President suplent, als Fiscals titulars i suplents i als membres del tribunal designats per les organitzacions polítiques els pertocava una assignació per cada dia d'actuació i en concepte de dietes, independentment del nombre de sessions

¹⁸⁶ *DOGC*, 28 de gener de 1937, p.422.

¹⁸⁷ *DOGC*, 23 de novembre de 1936, pàg.718.

en que actuessin durant el dia: als Presidents suplents i als Fiscals els pertocaven 50 pessetes, mentre que a la resta de membres del tribunal 25 pessetes. En el cas de que els Presidents o els Fiscals fossin funcionaris judicials, no percebrien dietes extra i cobrarien únicament del seu salari anual.

La segona ordre de dia 23 de novembre simplement reorganitzava la composició dels tribunals número 1 i número 3. Quant al número 1, es designaven Josep Torredemer i Sanromà com a president suplent i Antoni Juan i Bravo com a Fiscal. El Fiscal del número 3 també era substituït i es nomenava Joan Solé.

La darrera disposició sobre Tribunals Populars de l'any 1936, i també la darrera que va dictar Andreu Nin com a conseller de Justícia¹⁸⁸ en relació a aquests tribunals, va ser una Ordre de 12 de desembre que determinava que els condemnats pels Tribunals Populars o per delictes de caire polític s'haurien de recloure al castell de Figueres. La justificació la trobem al preàmbul i al·ludeix a la necessitat de separar els reus condemnats dels que encara no havien sigut jutjats. "Les actuals orientacions dels serveis correccionals de Catalunya i les realitats que planteja la guerra feixista, impulsen a destinar exclusivament aquest establiment a condemnats pels Tribunals Populars, o a conseqüència de delictes de tipus polític o que tinguin alguna connexió amb la lluita actual". No obstant aquesta ordre "i de futurs intents que es van portar a terme, el castell de Sant Ferran de Figueres mai no va poder utilitzar-se com a gran correccional de Catalunya a causa de les necessitats militars. En el decurs de la guerra, a mesura que vagi creixent la població penada, es crearà a les presons de Catalunya, i especialment a la Model barcelonina, una situació de superpoblació irreversible" (Pagès, 1998, p.92).

El 1937, ja amb Rafael Vidiella al capdavant del Departament de Justícia (17 desembre 1936 - 16 abril 1937, 5 maig 1937 - 29 juny 1937; PSUC), començava amb novetats pel que fa a la regulació dels Tribunals Populars. Concretament, dia 5 de gener Vidiella signava un decret que modificava i introduïa algunes qüestions respecte del Decret de 13 d'octubre de 1936.

Quant a les novetats, la més destacada és la introducció de les sancions que podien imposar els tribunals, aspecte que no apareixia regulat al decret que els configurava originalment. Les sancions que el tribunal podia imposar eren de quatre tipus: a) sancions judicials correccionals, b) sancions de caràcter pecuniari, c) mesures de caràcter mèdic i d) mesures sanitari-pedagògiques. Les sancions de caràcter pecuniari podien ser confiscacions, multes o pagament pels danys ocasionats, mentre que sobre les sancions mitjançant mesures de caràcter mèdic i sanitari-pedagògiques no s'oferia cap més detall. Les sancions judicials correccionals podien consistir en:

¹⁸⁸ Precisament, dia 12 de desembre va ser el darrer dia de Nin com a conseller de Justícia. Anteriorment, com a tal, ja havia dictat altres normes amb l'objectiu de reformar el sistema penitenciari català (veure Pagès, 1998, p.91-92).

- a. la *pena de mort* per afusellament (“mida suprema de defensa social”)
- b. la *privació de llibertat* en camps de treball (absoluta novetat a Catalunya; a la resta del territori republicà la seva existència s’havia aprovat el 26 de desembre de 1936) o en presons comunes
- c. els *treballs en profit de la col·lectivitat* en camps de treball,
- d. la *privació de drets*,
- e. *l’exili*,
- f. la *prohibició d’exercir determinades activitats professionals*.

Després s’establien les penes que devien imposar-se en funció del delicte comès. Respecte dels actes considerats *feixistes*¹⁸⁹ es preveia la imposició de qualsevol de les sancions correccionals o pecuniàries o de les mesures mèdiques o sanitari-pedagògiques. Per determinar la que havia d’imposar-se el tribunal s’havia d’atendre als antecedents de l’acusat, a la transcendència del fet i, en el seu cas, a les circumstàncies modificatives de la responsabilitat. Respecte dels delictes per *actes contrarevolucionaris* s’havia d’imposar la pena de mort o la de privació de llibertat. No obstant, si en l’acte concorreguessin circumstàncies molt qualificades que haguessin atenuat la perillositat de delicte, podria imposar-se la pena d’un mínim de tres anys de treballs en camps de treball, juntament amb una confiscació parcial o total dels béns del condemnat. L’acte contrarevolucionari de sabotatge a l’economia suposava l’única excepció¹⁹⁰ a aquestes dues possibilitats, ja que s’establia com a pena un mínim d’un any de privació de llibertat i la confiscació total o parcial dels béns de l’acusat; i només en el cas de que existissin circumstàncies molt qualificades que agreugessin la perillositat del delicte podria aplicar-se la pena de mort o la de treballs forçats als camps de treball.

Una altra novetat destacada consistia en que s’aportava major delimitació en el marc competencial dels Tribunals Populars que el previst en el Decret de 13 d’octubre: concretament, el nou precepte establia que quan algun acte perillós no estigués expressament inclòs entre les competències dels Tribunals Populars (els actes feixistes i els actes contrarevolucionaris), el fonament i l’extensió de la perillositat del delicte s’hauria de determinar en base a les normes que reguessin l’aplicació de l’analogia en Dret Penal. Altres novetats eren: s’establia un termini de 72 hores que s’iniciava un cop el detingut havia sigut posat a disposició del tribunal competent i que, un cop finalitzat, havia de suposar la fi de la detenció o l’elevació de la detenció a empresonament; s’obligava als defensors i als Fiscals a complir uns requisits formals en l’elaboració de les

¹⁸⁹ Tant els actes feixistes com els contrarevolucionaris compresos al Decret de 5 de gener eren els mateixos que els previstos al Decret de 13 d’octubre i que s’han exposat prèviament.

¹⁹⁰ En realitat, el Decret de 5 de gener preveia una altra excepció, però no era una novetat sinó que s’importava del Decret del 13 d’octubre. Es tracta de la pena en cas de denúncia falsa, que segons ja hem comentat havia de ser la mateixa que la que s’hagués imposat al denunciat en cas d’haver prosperat.

conclusions provisionals¹⁹¹; es declarava l'embriaguesa com a circumstància *no* eximent de la responsabilitat penal i es decretava que, quan el tribunal decidís commutar la pena de mort a proposta del President, la sentència resultant adquiriria fermesa en el moment. També s'establia, quant a la composició del tribunal, que no era permesa la designació de persones que haguessin estat afiliades en algun moment de la seva vida a qualsevol de les organitzacions que hagués donat suport al cop o que fos contrària a la revolució.

Quant a les modificacions de disposicions del Decret de 13 d'octubre: s'eliminava l'expressió establint que el Tribunal decidiria "segons la seva convicció moral, lliurement formada"¹⁹²; i el conseller de Justícia perdia la facultat de nomenar lliurement els Presidents dels Tribunals i només podria proposar-los davant el govern de la Generalitat, que era qui decidiria.

S'ha de mencionar així mateix que es mantenia en vigor el Tribunal Popular Especial presidit per Samblancat, que passaria a regir-se igualment pel Decret de dia 5 de gener.

Tres dies més tard, el 8 de gener¹⁹³, es dictava un nou decret que establia que fins que no es constituïssin els Tribunals en base a les normes fixades pel decret de 5 de gener, és a dir, segons el precepte que obligava a la reelaboració de les llistes per part de les vuit organitzacions polítiques (expulsant els que en algun moment haguessin estat afiliats a organitzacions que, després de la rebel·lió, s'haguessin posicionat en contra de la República o de la revolució), els Tribunals Populars continuarien funcionant amb la mateixa composició però regint-se per les noves normes processals i penals que establia el decret de dia 5.

Per altra banda, una ordre de Justícia de dia 16 de gener¹⁹⁴ realitzava alguns canvis a les places de Fiscal dels Tribunals Populars: en el tribunal número 1, els fiscals passarien a ser Llibert Estartús i Vilas i Marià Jover i Ferrando (suplent); en el tribunal número 2, Gabriel Mur i Castán i Josep Bravo i Martín (suplent); en el tribunal número 3, Jovià Soler i Guasch i Antoni Juan i Bravo (suplent); per acabar, en el tribunal número 4, Marià Vinyuales i Farinyas i Josep Soler i Sánchez.

La darrera disposició publicada al DOGC que afectava els Tribunals Populars de Barcelona era l'Ordre de 28 d'abril de 1937 que, com sabem, els derogava per tal d'assimilar l'organització judicial catalana al model dissenyat pel govern central.

¹⁹¹ Els escrits s'havien de redactar exposant de forma precisa: 1- els fets, 2- la qualificació legal dels mateixos, 3- la participació de l'acusat, 4- la pena aplicable i 5- la responsabilitat penal, si esqueia.

¹⁹² Aquesta és una de les crítiques que planteja el 1937 Juan de Castilla (pseudònim), des del bàndol contrari, a *La justicia revolucionaria en España*. El problema jurídic que generava era en realitat relatiu, ja que la *consciència* era un dels fonaments en que havia de basar-se un jurat segons la normativa anterior a la guerra (Menéndez, 1925, p.169). Ara bé, el Tribunal Popular es constituïa com a tribunal col·legiat i no com a jurat i, conseqüentment, jutjar segons la consciència plantejava dubtes jurídics.

¹⁹³ DOGC, 10 de gener de 1937, p.129.

¹⁹⁴ DOGC, 17 de gener de 1937, p.261.

La transició dels expedients judicials en tràmit dins els Tribunals Populars números 1-4 de Barcelona, en favor dels nous Tribunals Populars Especials números 1 i 2 de la capital catalana, s'havia de produir seguint les instruccions d'una circular dictada pel President de l'Audiència Territorial, Josep Andreu Abelló, de data 8 de maig de 1937¹⁹⁵. La circular determinava que totes les causes pendents als Tribunals Populars de Barcelona, que havien sigut entregades a la Secretaria de Govern de l'Audiència Territorial (el secretari era Agustí Juandó Royo), hauria de passar a un Fiscal per a que, en el termini de 48 hores, dictaminés quines causes tenien la instrucció concludida i quines no. En el primer supòsit, els expedients serien traslladats directament als Tribunals Populars Especials o als Jurats d'Urgència per a la seva resolució; en el segon, serien reenviades als Jutjats d'Instrucció per a que continuessin amb la tasca instructora.

Un cop explicat el funcionament dels Tribunals Populars, i abans d'entrar a analitzar l'activitat del Tribunal Popular número 2, escau presentar les conclusions sobre l'activitat dels quatre tribunals a les quals va arribar Pelai Pagès en la seva investigació (Pagès, 2015, p.82-83):

	Mort	Reclusió (correccionals i camps de treball)	Treballs a profit de la col·lectivitat i al front	Presó atenuada	Expulsió	Sancions pecuniàries	Absolució
TP 1	17	24	3	-	-	-	34
TP 2	7	24	-	3	1	1	42
TP 3	1	22	3	-	1	1	35
TP 4	23	12	-	1	-	1	50

ii. *Activitat del Tribunals Populars: Sentències inèdites del Tribunal Popular número 2*

Com havíem avançat a la introducció del treball, la nostra recerca ha estat completament condicionada per la desaparició –i més que probable destrucció– de pràcticament tota la documentació processal referent als Tribunals Populars números 1-4 de Barcelona. Molts dels expedients judicials dels òrgans de justícia popular van ser cremats pocs dies abans de l'arribada de les tropes franquistes a Barcelona per la por a represàlies¹⁹⁶. Aquesta por no era infundada. A la

¹⁹⁵ Archivo Histórico Nacional,FC-CAUSA_GENERAL,1637,Exp.21

¹⁹⁶ Archivo Histórico Nacional,FC-CAUSA_GENERAL,1635,Exp.1, p. 3-5. Declaració de l'arxiver del Palau de Justícia Félix Duran Cañameras el 14 d'octubre de 1940 davant el Fiscal delegat per a la instrucció de la Causa General de Barcelona. “El lunes anterior a la entrada del Ejército Nacional en Barcelona, al ir a las nueve de la mañana el declarante a su despacho, encontró el Alguacil del Tribunal de Casación, Sendra, que le dijo que el día antes los tribunales rojos se habían marchado, llevando unos papeles y quemando otros”. Més endavant, diu: “y en cuanto a la documentación procedente de los llamados Tribunales Populares, que actuaron en el *Uruguay* y en el Palacio de Justicia, no sabe donde se halla la documentación, recordando que una vez reclamó las sentencias para archivarlas a la Relatoría Opett, y el entonces Secretario Sr. Vallado, le manifestó que las había entregado a la Inspección de Tribunales roja que le había reclamado las causas y que actualmente del archivo de la Audiencia de Barcelona cuida el Alguacil Joaquín Corbín”. Això coincideix amb la declaració davant el Fiscal de la Causa General, el 14 de novembre de 1940, de Miguel López del Vallado y Valdés (p.13-16), el Secretari de Sala de l'Audiència de Barcelona, però aquest

documentació processal havien quedat reflectits tots els noms dels funcionaris i els ciutadans que havien accedit a càrrecs creats per la justícia popular. Així, a més dels denunciants, els vencedors en el conflicte i futurs repressors podien descobrir amb total facilitat les identitats de jutges, magistrats, adjunts, secretaris, auxiliars judicials, advocats, defensors, jurats, fiscals, etc. Molts dels cops, a més, amb les signatures d'aquestes persones estampades en els documents. Aquesta documentació els hauria portat la feina ja feta, sense necessitat gairebé de destriar la informació que aquesta aportava per registrar totes les identitats aparegudes. Els repressors simplement haurien de llegir els documents per saber qui eren els implicats i ni tan sols els caldria minuciositat, només paciència.

A les dificultats per trobar material salvat de la destrucció hem de sumar-li la complexitat per entendre el recorregut de cada un dels òrgans de justícia popular que es van crear durant la guerra. Encara que sembli mentida, a més de la cronologia, una de les principals dificultats d'aquesta recerca rau en la diversitat i alhora similitud de les denominacions que van adoptar els distints tribunals. Això que sembla tan bàsic complica en gran mesura la tasca de l'investigador per crear-se un esquema de la vigència i funcionament dels distints organismes i, alhora, obstaculitza la valuosa comesa dels arxiviers per poder conèixer i organitzar el material que es va conservar.

Molts cops, els documents arriben a les nostres mans per vies indirectes i difícils de preveure. En el nostre cas, va ser a partir de la troballa en un lloc inesperat dels testimonis (còpies) de trenta sentències dictades pel Tribunal Popular 2 de Barcelona –vint-i-dues d'elles inèdites– que el treball va poder prendre l'embranchida definitiva. Les còpies de les sentències es trobaven en una carpeta que custodiava sentències emeses per la jurisdicció ordinària durant la guerra a l'ACTSJC. És impossible esbrinar com van arribar allà les còpies, ja que sembla que haurien d'estar adjuntes a algun expedient, dins el qual el testimoniatge que presenten tindria algun sentit. Pot ser té alguna relació amb el tema el fet que algunes de les sentències inclouen testimoni de la seva posterior revisió pels Tribunals Populars Especials o els Jurats d'Urgència.

En el cas de que aquests testimonis no anessin adjunts a cap expedient, sinó que simplement fossin còpies arxivades sistemàticament a l'època, per què no s'hi troben totes les sentències dictades pel tribunal número 2? I per què els republicans catalans, que havien cremat els originals,

només es refereix a les causes jutjades a l'*Uruguay* i al posterior Tribunal Popular Especial presidit per Samblancat: “en el mes de mayo de 1938, el Secretario de Gobierno de la Audiencia, José Esteve, le pidió las causas que había en su Secretaría seguidas contra los militares que participaron en el G.M.N. [Glorioso Movimiento Nacional] y procedentes todas ellas del Tribunal Popular del *Uruguay* y del Tribunal Popular Especial, [...] y entonces fueron entregadas a su vez por el declarante debidamente relacionadas las causas que se le pedían y cuando fue liberada Barcelona en la Secretaría nº5 del Sr. Oppelt, estaban aún el oficio relacionado y el recibí de que antes se hace mérito”.

Per la seva banda, el mencionat Sendra, agutzil del Tribunal de Cassació, va manifestar en la seva declaració davant el Fiscal el 14 de noviembre de 1940 (p.11-12): “que dos días antes de ser liberada Barcelona, el Secretario del que actuaba de Presidente y de la Audiencia [...] José María Poblet y el Presidente José Andreu Abelló, junto con el entonces Secretario de Gobierno José Esteve, ordenaron al declarante que bajase una gran cantidad de papeles a la caldera de la calefacción para ser quemados”.

no van tenir la cura suficient de cremar les còpies? Sabem que n'hi ha més perquè algunes d'elles, que no es troben a la carpeta que hem consultat, sí es troben al fons de la presó Model a l'ANC (les estudiades per Pelai Pagès). A més, sembla que les sentències trobades a l'ACTSJC estan numerades amb numeració de l'època. Però se'ns segueixen plantejant preguntes: per què dins la carpeta no en podem trobar d'altres tribunals? Per què es conservaven còpies de les originals desaparegudes? I també, per què no havien acabat aquestes sentències a la Causa General? Ens és impossible aportar respostes fiables a aquestes qüestions.

Tristament, a cap dels arxius consultats hi ha constància de que es conservi cap expedient judicial complet de cap causa enjudiciada davant els Tribunals Populars barcelonesos. Els expedients contenen tota la informació processal: el sumari de la instrucció, les proves, les consideracions de les parts, les vicissituds del procés, l'acta de la vista oral, la sentència, etc., que ens haurien de permetre obtenir una visió de la causa aproximada a la que rebia el jutge o magistrat. Les sentències per si soles només ens permeten atansar un coneixement concís i resumit sobre la realitat del judici i, a manca dels expedients, en algunes ocasions no ofereixen gran fiabilitat. Amb tot, sí ens serveixen per mostrar el funcionament dels tribunals i el context històric del qual es trobaven envoltats –materialitzat per exemple en els propis delictes que enjudiciaven–, elements que en absolut hem de menystenir ja que ens aporten una font d'informació innegablement enriquidora per comprendre la conjuntura política i social de la rereguarda a Barcelona.

Les sentències dels Tribunals Populars obeïen a la següent estructura: un encapçalament, on apareixien els components (“camaradas”) del Tribunal, la ciutat on es constituïa el tribunal, la data de la sentència; una breu introducció on s'exposaven, en línies generals, la causa que es resolvia, el tipus de procediment, l'òrgan instructor, la identitat del processat, el delicte que s'enjudiciava, etc.; un primer “resultando” amb els fets que el tribunal considerava provats; un segon “resultando” on apareixien les conclusions definitives del Fiscal; un tercer “resultando” amb les conclusions definitives de la defensa; un primer “considerando”, en el que el tribunal exposava que de totes les actuacions es deduïa l'existència o inexistència d'un delicte¹⁹⁷; un segon “considerando” referent a l'autoria dels fets; un tercer “considerando” on declarava l'existència o inexistència de circumstàncies modificadores de la responsabilitat penal; un quart i darrer “considerando” protocol·lari, que incloïa la següent fórmula: “Que todo responsable criminalmente de un delito o acto criminal, lo es también del pago de las costas.- Vistas las disposiciones legales citadas de aplicación general del Código Penal y Ley Procesal: [...]”; tot seguit, i finalment, apareixia el “fallo” o resolució de la sentència, declarant la absolució o la condemna pertinent. Rubricaven la sentència les signatures dels integrants del Tribunal.

¹⁹⁷ Fins a l'entrada en vigor del Decret de 5 de gener els tribunals manifestaven que havia “formado libremente su convicción” sobre l'existència o inexistència del delicte.

A la Causa General es conserva una acta de constitució del Tribunal Popular número 2¹⁹⁸ que probablement sigui la primera, ja que data de 28 d'octubre de 1936 i les primeres sentències de què disposem són de dia 30. A aquesta acta se li adjunta un document anterior, que havia de permetre la constitució del tribunal, i que no era altre que una llista amb els membres dels tribunals proposats per les organitzacions polítiques (malgrat que decret disposava que havien de ser 16 per organització, cada una n'aportava 4). Com hem explicat, aquests membres proposats pels partits i sindicats ocupaven el seu càrrec, en primer lloc, per sorteig i, després, per rotació.

Procedim, ara, a resumir i analitzar el contingut de les sentències que hem trobat a l'Arxiu Central del Tribunal Superior de Justícia de Catalunya. Advertim de que algunes de les sentències que hem trobat (concretament, un total de vuit sobre trenta) es corresponen amb les tractades per Pelai Pagès al capítol III de *Justícia i Guerra Civil. Els tribunals de justícia a Catalunya (1936-1939)*, obtingudes a partir dels expedients personals dels reclusos de la Presó Model¹⁹⁹ que es troben a un fons de l'Arxiu Nacional de Catalunya destinat a l'antic arxiu d'aquesta presó²⁰⁰. Per tant, no les tractarem per no reiterar una feina ja realitzada.

La primera sentència que trobem és de 30 d'octubre. No s'ha trobat cap sentència de data anterior, però sí dues més del mateix dia dictades pel tribunal número 2 (Pagès, 2015, p.74) i una altra dictada pel tribunal 4 (Pagès, 2015, p.79), per la qual cosa podem presumir que es tracta de la data en que els Tribunals Populars de Barcelona van iniciar la seva activitat. La sentència resol l'enjudiciament de Constancio Rodríguez Gutiérrez, brigada d'Infanteria de 36 anys, causa que havia sigut instruïda pel Jutjat d'instrucció número 16. Els fets considerats provats pel tribunal són els següents: el senyor Rodríguez “alquiló un bote al barquero Rafael López, a fin de navegar en tal embarcación por el puerto de esta ciudad y tomar unas fotografías del mismo y barcos de guerra sitios en él; y consecuente en sus propósitos, obtuvo cuatro fotografías, una de un barco de guerra, de nacionalidad inglesa, otra de otro barco de guerra, una tercera de un sector del puerto, y otra del muelle de la Paz, pretendiendo del barquero le acercara a un barco de guerra de nacionalidad alemán, para obtener fotografías del mismo, a lo que el López se negó, ofreciéndole entonces el procesado, cincuenta pesetas si accedía a ello, pero como el barquero insistiera en su negativa, lo arrojó al agua, a la que cayó también el procesado, de donde fueron ambos extraídos por unos milicianos y un marinero de la Aeronáutica: y en un registro que a raíz de estos hechos se practicó en el domicilio del procesado, fueron encontrados un mapa de España, un atlas, un plano de Barcelona, una relación personal de Jefes y Oficiales de la plantilla del Centro de Movilización y Reserva nº 7 y una clave con letras escritas a mano en lápiz”. El Fiscal apreciava l'existència d'un

¹⁹⁸ Archivo Histórico Nacional,FC-CAUSA_GENERAL,1637,Exp.20

¹⁹⁹ Generalment, en el moment en que el condemnat entrava a la presó, se li obria un expedient personal on s'adjuntava la sentència que el condemnava.

²⁰⁰ Vàries de les sentències incloses en aquest fons també es poden trobar a la Causa General (Archivo Histórico Nacional,FC-CAUSA_GENERAL,1637,Exp.22).

delicte d'espionatge i sol·licitava la pena de mort. Curiosament, aquesta primera sentència és de les poques en que hi ha exposades part de les conclusions finals de la defensa: no negava els fets, però no els qualificava de delicte, alhora que al·legava que l'acusat no havia actuat en plena disposició de facultats i que la clau trobada no era més que una tècnica per estudiar la gramàtica de l'alemany. L'argument de la defensa no va convèncer el tribunal, que va condemnar a mort el processat.

El 9 de novembre es dictava una sentència contra Ismael Gálvez-Rojas Elgueta, aleshores un oficial de Correus de 43 anys d'edat, que després els fets d'octubre de 1934 havia col·laborat en la repressió de la “gloriosa revolució proletaria” des del càrrec de Delegat Governatiu del poble de Menasalbas (Toledo). La causa havia sigut instruïda pel Jutjat d'Instrucció especial. Se l'acusava d'estar en contacte amb els militars revoltats el 19 de juliol i, a més, se l'incriminava perquè “en la documentación encontrada al capitán López Valera, organizador de todo el movimiento, figuraba designado para el cargo de Jefe de Correos”. El Fiscal l'acusava d'un delicte d'acte feixista per coadjuvar a la rebel·lió militar i demanava la pena de mort i una indemnització de 50.000 pessetes (entenem que el que es demanava era una multa), mentre que la defensa simplement negava l'existència de fets delictius i demanava l'absolució. El tribunal es va atènyer a les conclusions del Fiscal i va imposar la condemna a mort i la indemnització demanades. Al respecte d'aquesta sentència s'ha de comentar una peculiaritat: al final del document trobem una inscripció enigmàtica que diu: “Madrid, para Barcelona, a 5 de mayo de 1942”. Això podria aportar alguna pista sobre l'existència i la utilitat que es va donar a aquests testimonis, però la realitat és que no trobem inscripcions anàlogues en les altres sentències.

Una altra sentència, de 18 de novembre de 1936, afectava Fernando Llobera Puigsech, de 34 anys, superior de la comunitat de Carmelites d'Olot. Havia instruït el sumari de la causa el Jutjat d'instrucció número 4. El processat havia sigut detingut en intentar fugir d'Espanya cap a Veneçuela amb una identitat falsa i se l'acusava, a més de per aquesta falsedat, de sabotatge a la nova economia perquè no es podien trobar els tresors de la seva comunitat a Olot, i d'activitat derrotista per intentar fugir d'Espanya. El tribunal el condemnava a mort i a una indemnització de 50.000 pessetes, les penes demanades pel fiscal; subsidiàriament, per al cas en que es commutés la pena, la sentència fixava una pena de quatre mesos i vint dies d'arrest major i 250 pessetes de multa pel delicte de falsedat, més tres mesos d'arrest major i 250 pessetes per utilitzar nom fictici.

El 20 de novembre es dictava una sentència absolutòria contra cinc persones acusades d'haver format part d'Acción Obrerista, el sindicat vinculat a la CEDA, i d'haver fet propaganda entre els demás afiliats per a que el sindicat prengué part en una política d'extrema dreta, la qual cosa hauria provocat la seva expulsió de l'organització. La instrucció havia sigut portada pel Jutjat d'instrucció número 12 i presidia el tribunal Josep Boronat, President suplent, a diferència dels

judicis anteriors, on el President havia sigut Jesús Pinilla²⁰¹. Els acusats eren dos agents comercials, Joaquín Callejón Berreco (46 anys) i Eduardo García Segura (45 anys), un militar retirat, Fernando García Fernández (59 anys), un empleat de banca, Manuel Foz Pérez (33 anys) i un processat en rebel·lia, de qui no consten més dates, Santiago Solanillas Izuar. El fiscal els acusava d'haver comès *activitats feixistes* i demanava la pena de treballs a les fortificacions del bàndol republicà durant el temps que durés la guerra, a més del pagament d'una multa de 15.000 pessetes per hom. El tribunal, considerant que els fets atribuïts als processats no havien quedat suficientment provats, va decretar l'absolució de tots ells.

El 24 de novembre es resolva el procés contra Jesús Navarro Martínez, un guàrdia urbà de 37 anys destinat a la brigada de trànsit de Barcelona, que havia sigut acusat per sumar-se als militars sollevats el 19 de juliol i, concretament, de posar-se a les ordres “de un teniente sedicioso del arma de caballería actuando junto al mismo y disparando una pistola que empuñaba contra el pueblo y las fuerzas leales”. El Fiscal qualificava els fets d'acte feixista de coadjuvació directa a la sublevació i demanava la pena de mort i una indemnització de 30.000 pessetes, mentre que la defensa argumentava que el processat en cap cas havia disparat contra el poble “y que únicamente podía ser responsable de no haberse puesto francamente al servicio de los leales”. Finalment, el tribunal accedia a les peticions de l'acusador. En aquest cas, el Tribunal Popular número 2 hauria d'haver-se inhibit en favor del Tribunal Popular Especial presidit per Samblancat, que era a qui li corresponia la competència degut a que els fets s'havien produït el 19 de juliol, abans de la promulgació del Decret de 13 d'octubre. La causa havia sigut instruïda per l'impenetrable “Juzgado de instrucción especial” i la presidència del tribunal tornava a estar ocupada per Jesús Pinilla.

El 4 de desembre el tribunal dictava una nova sentència. L'acusat era Casimiro Sala Girbau, de 66 anys, porter de l'edifici dels Escolapis de la Ronda de Sant Antoni, qui el dia 19 de juliol havia disparat des del terrat de l'edifici “contra el pueblo y las fuerzas leales” i, més tard, quan les milícies van intentar entrar a l'edifici, “el procesado tardó en franquearles la puerta, para dar tiempo a la huida a los demás que hostilizaban a los leales”. Novament, s'acusava d'un delicte d'acte feixista per coadjuvació a la rebel·lió militar comès el 19 de juliol, del qual el Tribunal Popular s'hauria d'haver inhibit. El tribunal va condemnar a mort el processat, seguint les demandes de l'acusació pública. Quant a la instrucció de la causa, aquesta havia sigut instruïda pel “Juzgado especial” i la causa procedia del sumari número 52/1936, que va generar múltiples rams separats a l'hora de ser enjudiciat. Aquests rams separats es referien a fets inconnexos entre sí però relacionats

²⁰¹ Des de principis de 1937 i fins la seva jubilació anticipada el desembre de 1938, Pinilla va patir seriosos problemes de salut que eren atribuïts a una grip mal curada i al volum de feina que havia hagut d'afrontar durant les seves tasques com a magistrat al Tribunal Popular de l'Uruguay i com a president al Tribunal Popular número 2 i al Tribunal Popular Especial número 1, que li provocaven problemes nerviosos. Hem trobat aquesta informació al fons de Justícia Roja de Barcelona de la Causa General (AHC,FC-CAUSA_GENERAL,1640,Exp.13). De totes maneres, de les trenta sentències que hem trobat, només en tres ocasions actuava el President suplent Boronat.

tots ells amb actes de rebel·lió militar. Aquesta inconnexió, encara que estranya, podria tenir com a causa una decisió d'economia processal, instruïnt-se tots els casos alhora per estalviar temps i esforços i després jutjant-se els processats per separat i, inclús, en tribunals diferents. L'obtenció de més informació sobre aquest sumari ens podria aportar llum respecte del jutjat d'instrucció especial.

Com també havíem comentat a la introducció del treball, hem trobat quatre sentències a la Causa General²⁰² (CG) del mes de desembre de 1936, sobre les quals no tenim constància de la seva inclusió en cap publicació. Les quatre sentències, que exposem seguides, són absolutòries, encara que la darrera de les quatre, de data 16 de desembre, té una peculiaritat notòria.

L'11 de desembre es va resoldre una causa instruïda pel Jutjat d'Instrucció de Sabadell contra Ana Rovirola Roura, una telegrafista de 55 anys denunciada per haver pronunciat en diverses ocasions i en públic expressions com les que segueixen: “el gobierno es un ladrón”, “todos los individuos que se marchan al frente son unos canallas”, “cuando ganen los militares yo hablaré” o “antes de servir a las izquierdas comeré hierba de la carretera”. El fiscal, basant-se en informes mèdics, entenia que l'acusada “aqueja una mentalidad muy retrasada”, per la qual cosa sol·licitava que el tribunal considerés aquesta circumstància com a eximent de la responsabilitat penal i que, si de cas, se li apliqués una mesura protectora. Finalment, el tribunal l'absolia lliurement del delictes feixista del qual se l'acusava.

Tres dies més tard, dia 14, es jutjava a dos germans, Enrique del Rey Maza, estudiant de medicina de 20 anys, i Adolfo del Rey Maza, mestre de 19 anys, acusats el primer d'haver estat afiliat a Falange Española i el segon d'haver escrit unes anotacions contràries a la República en uns fulletons difosos pel POUM. El sumari havia sigut instruït pel jutjat d'instrucció número 12. El fiscal, no obstant les seves conclusions provisionals, en que acusava els processats de delictes feixista, va decidir a la vista oral retirar l'acusació –sense que consti cap motiu a la sentència– i el tribunal va procedir a l'absolució dels encausats.

El mateix dia s'absolia Ricardo Pous Carrió, de 25 anys i agent auxiliar del Cos d'Investigació i Vigilància de Catalunya. Segons el tribunal, havien quedat provats els següents fets: “que últimamente había estado afiliado a Esquerra Republicana, fue alta en Acción Popular en 22 de mayo de 1935 sin que de dicha ficha aparezca la baja y que habiéndosele practicado por la policía un registro en su domicilio fueron ocupadas una insignia de Acción Ciudadana y medallas e imágenes religiosas que no aparece acreditado fueran de pertenencia del procesado, [...] y que el día 18 de julio se presentó a las autoridades legítimas ofreciéndoles sus servicios”. El fiscal va retirar l'acusació de delictes feixista que havia sol·licitat en les conclusions provisionals i va demanar l'absolució per a l'acusat, encara que en atenció al seu càrrec d'agent de vigilància i als fets que es

²⁰² Archivo Histórico Nacional, FC-CAUSA_GENERAL, 1637, Exp.22.

consideraven provats va sol·licitar que aquests fossin posats en coneixement del Consell d'Obrers i Soldats i demés Cossos similars. El tribunal va accedir a seves les demandes.

El 16 de desembre es va resoldre una altra de les causes provinents del sumari 52/1936. Aquesta afectava Francisco de Prado Molina, un brigada d'artilleria de 43 anys que durant els fets de 19 de juliol s'havia mantingut fidel al règim republicà però que, tot i així, era acusat de ser de dretes i d'haver mantingut anteriorment relacions amb el capità revoltat Luis López Varela. El fiscal, malgrat que l'acusava de col·laboració indirecta amb la rebel·lió militar, considerava que s'havia d'apreciar com a circumstància atenuant molt qualificada el fet que dia 19 de juliol no sortís al carrer amb la resta de sollevats. En conseqüència, "tan sols" sol·licitava al tribunal que enviés l'acusat a lluitar al front sota el control d'una organització sindical. Finalment, el tribunal va decidir absoldre l'acusat però, contradictòriament, accedint a la petició del fiscal va manar al cap de les milícies del castell de Montjuic que ordenés el desplaçament del condemnat al front de batalla sota la supervisió d'una milícia sindical.

Un altre cas derivat del sumari 52/1936 instruït pel "juzgado especial" va ser resolt per sentència de 25 de desembre. El processat era Luis Amaya Carbajo, xocolater de 43 anys que era acusat dels següents fets: "había disparado contra el pueblo y fuerzas leales, ocasionando en una barricada de la barriada de Sans la muerte de un compañero, cuyas circunstancias se ignoran, se introdujo en el Sindicato Único del ramo de la construcción de la calle de Mercaders, y sin que mediara provocación alguna, disparó contra el camarada José Ramos Clemente, significado militante de aquel Sindicato, produciéndole una herida que le ocasionó la muerte, habiéndose ocupado posteriormente, en un registro efectuado en su domicilio, documentación acreditativa de la concomitancia del procesado con diferentes elementos militares de la zona de Marruecos, y un carnet confederal en el que aparece raspado el nombre del verdadero militante y superpuesto el de Amaya". El Fiscal qualificava aquests fets d'acte feixista per la intervenció directa a la rebel·lió i d'un delictes homicidi, i demanava la pena de mort i una indemnització de 20.000 pessetes en favor dels hereus del sindicalista mort. Sobre l'altre milicià assassinat, de qui es desconeixia la identitat, el Fiscal no es pronunciava, segurament per falta de proves. Finalment, el tribunal accedia a les sol·licituds del Fiscal i imposava les penes demanades.

Del mes de gener només hem trobat una sentència que ja ha sigut tractada per Pelai Pagès al seu llibre, així que no hi reincidirem. Hem de recordar que és a partir d'aquest moment, concretament de dia 8 de gener, quan es publica el decret de dia 5 i es produeixen alguns canvis en la regulació dels Tribunals Populars.

La següent sentència que vam trobar és de data 8 de febrer de 1937 i resolvia la causa seguida contra Vicente Isern Aguilera, un escriptor de 20 anys d'edat. La instrucció l'havia portada, segons la sentència, la Jefatura de los Talleres de la Aviación Naval. Els fets referits com a provats eren els

següents: l'acusat, que havia estat prestant serveis com a mariner als tallers d'Aeronàutica Naval de Cartagena des de principis de juliol de 1936, havia mantingut íntima amistat durant aquell període amb un tinent de vaixell anomenat José Tapia, que es trobava entre els revoltats de juliol. A més de per aquesta amistat, s'acusava a Isern d'haver proferit manifestacions de caràcter feixista i d'espionatge. El Fiscal demanava, en conseqüència, la pena de 10 anys de treballs en camps de treball (novetat inserida en el Decret de 5 de gener) i dues mil pessetes d'indemnització. El tribunal, per la seva banda, va resoldre condemnar Isern a una pena de sis mesos de privació de llibertat i de treballs en benefici de la col·lectivitat per les manifestacions profeixistes que li eren atribuïdes. Per contra, no quedava provada l'acusació del Fiscal sobre espionatge derivada del decomís al processat d'una relació de dades sobre la situació de diverses forces militars i navals, ja que es referien a “época bastante lejana, desde luego muy anterior al movimiento rebelde” i que segons va concloure el tribunal obeïa a l'afició de l'acusat per “las cosas militares”.

Una altra sentència, de 15 de febrer, resolvia la causa provinent del Jutjat d'instrucció número 7 seguida contra Santiago Udira Martorell, President de la Congregació Mariana i de l'entitat Tres Estrellas. Els fets que se li atribuïen eren la realització de maniobres polític-socials contràries a la República camuflades sota actes de motivació religiosa, i que eren considerats pel Fiscal com a constitutives del delictes d'acte feixista per cooperar amb la rebel·lió militar, demanant la privació de drets de l'acusat (a la sentència no s'especificava quins drets) i una multa de 100.000 pessetes. El tribunal va condemnar l'acusat a 10 anys de treballs a benefici de la col·lectivitat i al pagament d'una multa per la quantitat que el fiscal havia sol·licitat.

El 26 de febrer es va resoldre un procés contra tres acusats, Jaime Girbau Arnaus, practicant de Sanitat Militar, de 28 anys, Ramón Santiveri Graje, de 21 anys, i Félix Huerta García, mecànic de 27 anys. A partir d'aquesta sentència ja no n'apareix cap altra fent constar quin era el jutjat que havia instruït el sumari. Els fets atribuïts als encausats eren els següents: “actos delictivos con anterioridad al 19 de julio del año último, que contribuyeron al movimiento fascista, destacándose su actuación francamente contraria al régimen en el mes de octubre de 1934, distinguiéndose como confidentes de la Policía y Guardia Civil extremando su crueldad para con los obreros; y durante su permanencia en filas como milicianos, fueron merecedores por su conducta de sanciones o disposiciones que los calificaron como de indeseables.” El Fiscal va interpretar de manera molt flexible l'article que definia els actes feixistes²⁰³, de forma que entenia que l'ajuda dels acusats a la repressió dels fets d'octubre de 1934 havia coadjuvat a la rebel·lió militar i al moviment feixista del 19 de juliol de 1936, i en conseqüència demanava una pena de 8 anys privació de llibertat en camps de treball als acusats Girbau i Huertas, i de 4 anys a Santiveri. El tribunal va reduir les pretensions

²⁰³ Recordem l'article 1 dels Decrets de 13 d'octubre i de 5 de gener: “És considerat feixista tot acte que coadjuvés a la rebel·lió militar i al moviment feixista del 19 de juliol de 1936.”

del Fiscal a la meitat i va imposar 4 anys de privació de llibertat als acusats Girbau i Huertas i 2 anys a Santiveri, també de privació de llibertat (en cap cas s'especificava si la privació de llibertat s'hauria de complir en camps de treball o en presons ordinàries). A la vegada, però, commutava la pena per la de prestació dels serveis que acordés l'autoritat militar, "en lugar procedente", durant el mateix temps de la durada de la condemna inicial. En cas de que no complissin amb la prestació d'aquests serveis en la forma indicada, s'anul·laria la commutació.

El dia 1 de març es va dictar sentència contra Mariano Oriente Carratalá, un agent del Cos d'Investigació i Vigilància de Catalunya, de 46 anys, que va abandonar el seu càrrec durant els dies 19, 20 i 21 de juliol arran del cop militar. Se l'acusava a més de mantenir converses amb els seus companys on mostrava la seva simpatia pels revoltats i censurava el règim republicà. En conseqüència, l'acusació pública qualificava el fet d'acte feixista i sol·licitava la imposició d'una pena de deu anys de treballs en benefici de la col·lectivitat i la privació de drets a perpetuïtat. El tribunal va decidir condemnar l'acusat a sis anys de privació de llibertat en treballs en benefici de la col·lectivitat, a sis anys de privació de drets i polítics i socials i a la separació del seu càrrec laboral de per vida.

Quinze dies més tard, el 16 de març, es dictava una sentència afectant a un gran nombre de persones. Els acusats eren Mariano Llobet Jove, escriptor; Francisco Llovet Vila, xofer de 48 anys; Joaquim Climent Claudet, dibuixant de 43 anys; Pedro Sureda Ramis; Concepción Sureda Sastre, de 26 anys; Vicente Marcos Alfonso, de 30 anys; Dolors Climent Montserrat, de 44 anys; Modesto Pou Alonso, de 29 anys; José Pou Alonso, dependent d'oficina, de 33 anys; Fernando Viejo Sánchez, guàrdia d'assalt, de 22 anys i Vicenta Sánchez, Maria Teresa Lacalle Iriondo i Juan Colom, en rebel·lia. El Fiscal acusava aquestes persones d'haver concorregut a diverses reunions, posteriors al dia 19 de juliol, amb la intenció d'acordar una forma amb la qual poder prestar el seu ajut als militars sollevats, i qualificava els fets d'un delictes d'agitació contrarevolucionària. Malgrat tot, considerava que els fets no eren greus i que la perillositat dels acusats era baixa; inclús, en la vista oral el Fiscal va arribar a retirar l'acusació sobre els germans Modesto i José Pou, així com sobre Fernando Viejo, Mariano Llovet, Francisco Llovet i Vicente Marcos. Per a la resta d'acusats demanava les següents penes: tres anys de privació de llibertat i mil pessetes de multa a Dolors Climent; dos anys de privació de llibertat i mil pessetes de multa a Concepción Sureda Sastre i Vicenta Sánchez; un any de privació de llibertat i 500 pessetes de multa a María Teresa Lacalle; un any de treballs en benefici de la col·lectivitat i 5.000 pessetes de multa a Juan Colom i Joaquín Climent i, finalment, la reclusió en un sanatori mental i 5.000 pessetes de multa a Pedro Sureda Ramis, respecte de qui un dictamen pericial demostrava que "aquejaba perturbación mental de época anterior a los hechos de autos". Finalment, la sentència absolia a Concepción Sureda i als processats sobre els quals el fiscal havia retirat l'acusació, i condemnava a Dolores Climent a un any de treballs en profit de la col·lectivitat, a Joaquín Climent a la pena de multa de 2.000 pessetes i

a Vicenta Sánchez, María Teresa Lacalle i Juan Colom a una multa de 200 pessetes. Respecte de Pedro Sureda, el tribunal dictava la seva absolució però disposava que seria reclòs en un sanatori fins a la seva curació.

El 17 de març es condemnava a Evaristo Sierra Alonso, un acomodador de cine de 29 anys, que “perteneció durante la época de Martínez Anido al Sindicato Libre, estando en contacto con los elementos del mismo Ramón Sales [fundador de la Unió de Sindicats Lliures], Blanco y Montull, siendo por tanto azote de la clase trabajadora”. El Fiscal tornava qualificar els fets com a acte feixista per la coadjuvació a la rebel·lió militar del 19 de juliol de 1936 per uns actes comesos amb anterioritat al cop, aquesta vegada anteriors fins i tot al període de la II República, i demanava la pena de 10 anys de presó per a l'acusat. El tribunal, finalment, el condemnava a 10 anys de treballs en presó a profit de la col·lectivitat.

Un dia més tard, el 18 de març, el tribunal resolva la causa que afectava Félix Canadell Ullastre, un fuster de 26 anys acusat de fer propaganda, el dia 19 de juliol, “de las derechas fascistas, contribuyendo así a formar el ánimo que llegó a las derechas reaccionarias a secundar el movimiento militar”. El Fiscal va qualificar els fets de coadjuvació a la rebel·lió (acte feixista) i va demanar la imposició de la pena de 2 anys de treballs en benefici de la col·lectivitat, privació de drets polítics durant 5 anys i multa de 5.000 pessetes. El tribunal va accedir a la seva petició.

El 22 de març es va dictar una sentència contra un tècnic tintorer de 65 anys, Salvador Suñol Francás, de qui s'afirma que “militó siempre políticamente en partidos de extrema derecha y que sus actividades se desarrollaron de una manera voluntaria en contra de las organizaciones obreras, causando con ello graves perjuicios al régimen actual”. El Fiscal, en conseqüència, qualificava novament els fets de delictes feixista coadjuvador de la rebel·lió militar del 19 de juliol baldament s'haguessin produït amb molta anterioritat al cop d'Estat, i sol·licitava la imposició de la pena de 5 anys de treballs en presó i 10.000 pessetes de multa. El tribunal va condemnar al processat per la pena sol·licitada pel Fiscal.

La darrera sentència de març és de dia 25 i resol el procés seguit contra Rafael García Aroca, un comerciant de 56 anys acusat de militar en partits d'extrema dreta, haver format part del Somatén i ser tinent d'alcalde durant la dictadura de Primo de Rivera. Com ja ens podíem imaginar, el Fiscal tornava atribuir a l'acusat el delictes d'acte feixista per coadjuvar la rebel·lió militar per fets ocorreguts molts anys abans. En conseqüència demanava 2 anys de presó i una multa de 10.000 pessetes. Finalment, el tribunal només li imposaria una multa de 2.000 pessetes.

Com hem dit nombrosos cops, el mes d'abril va ser el darrer mes d'existència dels Tribunals Populars. La primera sentència que hem trobat d'aquest període afecta Jesús Castellón Castellón, un escultor de 45 anys. Se l'acusava de rebre caritat pública a pesar de rebre assistència de les autoritats, “desacreditando a la revolución”, segons redactava el tribunal, el qual referia com a fet

provat “que además en el tiempo en que reside en esta ciudad, no acredita haber trabajado en parte alguna, ni tiene domicilio conocido, y en estas circunstancias, a pesar de ser joven, no ha hecho nada por favorecer la causa del pueblo”. El Fiscal, atenent-se a aquestes circumstàncies, qualificava el fet d’activitat derrotista i demanava la imposició de la pena d’un any de treballs en benefici de la col·lectivitat. El tribunal hi va accedir.

El 6 d’abril es dictava sentència en contra de Vicente Garriga Canet, un pintor de 42 anys acusat de ser un element actiu de la política de dretes i d’haver format part del Somatén. “A raíz el movimiento de octubre de 1934, manifestó públicamente que en el caso de ganar los rojos, él estaba preparado para recibirles con una bomba que había construido y que sería el primero en formar en caso de reacción fascista; y en las vigilias del 19 de julio último, continuó frecuentando los centros derechistas locales, y con posterioridad a esta fecha, escuchaba las radios facciosas mostrando su contento al conocer la noticia de la toma de Málaga; y habiéndosele practicado un registro en su domicilio, le fueron ocupados un bote de pólvora y unos cartuchos, unos perdigones y otros con bala”. Resulta curiós, si ens atenem als fets dels quals se l’acusava i als antecedents de sentències que hem vist, que el Fiscal només l’acusés d’activitat derrotista. La pena que demanava en conseqüència era de deu anys de treball en benefici de la col·lectivitat, deu anys de privació de drets polítics i socials i una multa de 1.000 pessetes. Aquestes penes proposades pel Fiscal van ser les que finalment va imposar el Tribunal Popular.

El 7 d’abril es va dictar sentència contra Domingo Alier Bonet, metal·lúrgic de 50 anys acusat pel Fiscal de sabotatge a la nova economia. Segons els fets provats que considerava el tribunal: “con propósito de sabotear el nuevo régimen de trabajo adoptado en la fundición Alier, de la que había sido patronado, confeccionando los presupuestos de venta a precios exagerados y enviando los pedidos que se le habían [falta una paraula, probablement un sinònim d’“encargado”] a otros talleres de la misma clase, para que en el de su propiedad escaseara el trabajo; el propio procesado, después del mes de julio último amenazó a los obreros de la citada fundición, de palabra y de presencia, con vengarse de ellos tan pronto los facciosos tomaran esta capital”. El Tribunal va acabar imposant una pena de 4 anys de treball en benefici de la col·lectivitat, 10 anys de privació de drets polítics i socials i la confiscació de tres quartes parts dels seus béns, la qual coincidia amb les demandes del Fiscal.

Dos dies més tard, el 9 d’abril, es dictava sentència contra Carmen Ràfols Riera, vídua, de 50 anys i propietària d’una fonda. La processada “no se presentó cuando fue convocada por el Comité ejecutivo de la R.O.S.I.G. al objeto de tratar asuntos de carácter económico resultantes del Decreto de Coletivizaciones y Control Obrero, y al constituirse tal control en el establecimiento de referencias [la fonda regentada per l’acusada], notó a faltar del capital del negocio la cantidad de setenta y cinco mil pesetas, que la procesada dijo haber gastado, sin justificar su inversión,

agregando frases y conceptos injuriosos para el Gobierno de la Generalidad y los Agentes de la Autoridad”. El fiscal l’acusava d’acte de sabotatge a la nova economia i reclamava la imposició de la pena d’un any de treballs en benefici de la col·lectivitat, 10 anys de privació dels seus drets polítics i socials i la confiscació de les tres quartes parts dels seus béns. Un cop més, el tribunal va imposar la condemna proposada pel fiscal.

Una sentència de 17 d’abril resolva el procés contra Pedro Ràfols Puig, un pagès de 46 anys que, segons concloïen les actuacions practicades, havia actuat com a confident de les autoritats i com a denunciador de les conductes d’altres habitants del seu poble arran dels fets d’octubre de 1934. A més, amb motiu de les eleccions celebrades el 16 de febrer de 1936 hauria coaccionat diversos obrers per a que votessin una candidatura de dretes, “contribuyendo con estos actos a formar el ambiente que determinó a los elementos militares a levantarse en armas contra el gobierno legítimo”, segons el tribunal. Aquesta afirmació era la justificació expressa de per què el fiscal i el tribunal estaven considerant fets molt anteriors al cop militar com a actes feixistes de coadjuvació a la sublevació militar de dia 19 de juliol, adoptant una interpretació extremadament extensiva dels Decrets de 13 d’octubre i 5 de gener. La pena sol·licitada pel fiscal com a sanció per aquest delictes feixista era de 6 anys de treballs en benefici de la col·lectivitat amb privació de llibertat i 6 anys de suspensió de drets polítics i social, mentre que la condemna que el tribunal va imposar era de 3 anys per a ambdós casos.

La darrera sentència dictada pel Tribunal Popular número 2 que ha arribat a les nostres mans és de data 21 d’abril de 1937, una setmana abans de que s’aprovés el decret de 28 d’abril (publicat l’1 de maig) que suprimia els Tribunals Populars en benefici de l’assimilació dels òrgans judicials de la resta del territori republicà. La sentència resolva la causa oberta contra Francisco Abadía Martín, un pagès de 41 anys que a ulls del tribunal “es un sujeto indeseable, que hizo granjería de la revolución y, entre otros defectos, es borracho, pendenciero y deshonesto y grosero con las mujeres”. La sentència és, a més de la darrera de la que tenim constància, la que menor argumentació jurídica aporta ja que, a part d’aquests fets que els tribunals exposa com a fets provats, no se’n mencionen d’altres. Això no obstant, el Fiscal va demanar la imposició d’una pena de dos anys de presó complint treballs en benefici de la col·lectivitat per un delictes de derrotisme. El tribunal finalment condemnava l’acusat a la pena de treballs en benefici de la col·lectivitat que “bien podrían ser [...] los de fortificaciones y trincheras” durant el temps que durés la guerra, fixant un màxim de dos anys.

iii. Conclusiones sobre el funcionamiento del tribunal

A partir de l’anàlisi d’aquestes sentències podem extreure una sèrie de conclusions que molt probablement siguin aplicables al funcionament dels demés Tribunals Populars de Barcelona.

En primer lloc, cal destacar l'incompliment de les competències atribuïdes als Tribunals Populars números 1-4 i el Tribunal Popular Especial pels Decrets de 13 d'octubre de 1936 i 5 de gener de 1937. Efectivament, en múltiples ocasions es franquejava la frontera temporal que establia l'article 22 del Decret de 13 d'octubre –i reafirmava l'article 26 del Decret del 5 de gener– a l'hora d'atribuir els delictes de rebel·lió militar comesos abans del 15 d'octubre (data de publicació del decret al *DOGC*) al Tribunal Popular Especial.

En relació amb les competències dels Tribunals Populars tampoc es complia l'Ordre que fixava de quins assumptes coneixerien, preferentment, cadascun dels Tribunals Populars de Barcelona. Com hem dit abans, l'explicació segurament rau en la impossibilitat per al President del Tribunal Popular número 1, l'encarregat de practicar la distribució de les causes entre els quatre tribunals, de mantenir la proporcionalitat en el volum de càrrega entre aquests. Que no es complia amb la aquesta distribució de competències es veu perfectament al següent quadre on es mostren el nombre de condemnes imposades pel tribunal número 2, distingint entre aquelles que condemnaven per acte feixista i aquelles altres que ho feien per acte contrarevolucionari (només es contempen les condemnes, no s'inclouen les absolucions). Es consideren tant les consultades a l'Arxiu Central del Tribunal Superior de Justícia de Catalunya i a la Causa General com les tractades per Pelai Pagès i contingudes al fons de la Presó Model a l'Arxiu Nacional de Catalunya. Veiem com, mentre que el Tribunal Popular 2 havia de conèixer preferentment sobre delictes de caràcter contrarevolucionari (manteniment de relacions amb països estrangers, espionatge, transmissió, captació o compilació de notícies de caràcter econòmic amb la intenció de trametre-les a governs estrangers, persones o organitzacions contrarevolucionàries; activitat derrotista), una gran quantitat de les *condemnes* que va imposar eren per raó de delicte feixista:

	ACTSJC i CG		PRESÓ MODEL		TOTAL	
	Acte feixista	Acte contrarev.	Acte feixista	Acte contrarev.	Acte feixista	Acte contrarev.
Octubre	-	1	-	-	-	1
Novembre	2	1	8	1	10	2
Desembre	3	-	7	2	10	2
Gener	-	-	-	12	-	12
Febrer	2	1	-	5	2	6
Març	5	1	-	-	5	1
Abril	1	5	-	-	1	5

En segon lloc, sobta la interpretació extensiva que apliquen Fiscal i Tribunal del tenor literal de l'article 1 d'ambdós decrets sobre el significat d' "acte feixista". Aquesta exegesis tenia una clara voluntat repressiva i permetia condemnar fets produïts anys abans de la sublevació militar del 19 de juliol justificant que aquells fets havien contribuït a mobilitzar els sectors de dreta per donar suport al moviment militar. Alguns dels principals principis jurídics afectats per l'aplicació que se li donava al precepte eren el de legalitat, d'irretroactivitat de la norma penal i el de seguretat jurídica.

Així mateix, una de les circumstàncies que ha de ser destacada és la nul·la presència de la dona d'entre els més de vint membres que en total van aportar les organitzacions polítiques per compondre el Tribunal Popular número 2. Respecte de la documentació sobre la composició de jurats en altres òrgans de justícia popular que hem pogut consultar durant la recerca, hem trobat tan sols els noms de tres dones (Adela Fernández Díaz, Dominica Bravo Nogales i Rosa Silvestre Pujol), pertanyents a la CNT i designades pel sindicat per a que formessin part dels Tribunals Populars Especials i dels Jurats d'Urgència²⁰⁴. Un fenomen similar, que podem constatar a través dels expedients governatius de l'Audiència Territorial que es troben a la Causa General i als nomenaments publicats al DOGC, es produeix entre la funcionariat judicial, ja que els càrrecs ocupats principalment per dones eren els d'auxiliar judicial i, sobretot, com a auxiliars segones. Durant la II República, en clar incompliment de la Constitució de 1931, les dones no tenien permès l'accés ni a la judicatura ni al secretariat ni a la fiscalia; tristament, es va haver d'esperar a l'esclat de la guerra per a què es comencessin a nomenar les primeres fiscals, jutgesses i magistrades (Julia Álvarez Resano, Ana María Sasteban Ramos i Maria Lluïsa Algarra Coma)(Vázquez, 2003, p.251-252).

Un altre element a tenir en compte és, com hem vist, que a les sentències no queda reflectida pràcticament en cap ocasió l'argumentació de la defensa, ja que en la gran majoria dels casos no consten ni les conclusions provisionals ni les definitives. Això s'ha de tenir en compte ja que, malgrat les mancances en termes de garanties processals que derivaven de l'extrema convulsió del context de guerra i revolució, molts advocats van portar a terme esforços lloables per preservar el dret de defensa dels acusats, havent de superar fins i tot les dificultats i riscos que el mencionat context els comportava. De totes maneres, que la tasca dels advocats fos posada en dubte en aquells moments no ens ha de fer malpensar que en aquestes sentències s'intentés amagar els afanys de la defensa. Simplement, la tradició jurídica imperant ja abans del cop militar optava per redactar la documentació processal de forma molt concisa i, fins i tot, poc fonamentada, de manera que les formes que determinaven els documents processals generats per la justícia popular durant el període de la Guerra Civil no diferien gaire dels que generava la justícia ordinària en temps de pau, tenint

²⁰⁴ Archivo Histórico Nacional,FC-CAUSA_GENERAL,1637,Exp.21, doc. 42.

inclús en compte la voluntat d'algunes forces polítiques per fer del sistema judicial un mecanisme ràpid i abreujat que prescindís dels formalismes.

Finalment, és necessari remarcar que amb el pas dels mesos les condemnes es van anar suavitzant. Després d'unes primeres setmanes on abundaven les penes de mort, aquestes van anar essent substituïdes per les de privació de llibertat i, al seu torn, les condemnes de presó es van veure reemplaçades per les de camps de treballs o treballs en benefici de la col·lectivitat. Aquesta tendència és permesa arran de les modificacions introduïdes pel Decret de 5 de gener respecte de mesures com els internaments en camps de treball o els treballs en profit de la col·lectivitat, que com hem vist tenien per al legislador una finalitat resocialitzadora. S'ha de dir, també, que és possible que la moderació tingui com a causa una suavització en les penes sol·licitades per l'acusació pública ja que, com hem anat veient, durant els darrers mesos de vida del Tribunal Popular aquest generalment imposava les condemnes demanades pel Fiscal.

Tenim una relació d'absolucions del TP 2 datada de 3 de maig de 1937 amb segell del tribunal. Apareixen sentències des del 30 d'octubre fins al 30 d'abril, probables dates d'inici i final de la seva activitat: *30 d'octubre*: 2 sentències absolutòries afectant 2 persones; *novembre*: 5 sentències absolutòries afectant 11 persones; *desembre*: 7 sentències absolutòries afectant 13 persones; *gener*: 3 sentències absolutòries afectant 7 persones; *febrer*: 2 sentències afectant 2 persones; *març*: 9 sentències absolutòries afectant 20 persones; *abril*: 7 sentències absolutòries afectant 8 persones (A.H.N. FC-CAUSA_GENERAL, 1639, Exp.72). Cap tendència és apreciable.

L'evolució cap a la suavització comença a veure's al següent quadre²⁰⁵ amb les penes de les sentències de l'ACTSJC i la CG, tot i que on millor es reflecteix és al tercer dels que ara adjuntem:

²⁰⁵ El quadre reflecteix les penes imposades, no les persones condemnades, ja que el que ens interessa remarcar és l'evolució de les sancions dictades pel tribunal. És a dir, si a un condemnat se l'imposaven tres penes distintes s'haurà sumat +1 als tres quadres corresponents.

	Pena de mort	Privació de llibertat en camps de treball	Reclusió i privació de llibertat en presons correccionals	Reintegració al lloc de treball o condemna de lluita al front (casos de militars)	Treballs a profit de la col·lectivitat sense privació de llibertat	Privació de drets i prohibició d'activitats professionals	Mesures de caràcter pecuniari	Absolucions
Octubre	1	-	-	-	-	-	-	-
Novembre	3	-	-	-	-	-	3	6
Desembre	2	-	-	1	-	-	1	3
Gener	-	-	-	-	-	-	-	-
Febrer	-	1	-	-	3	-	1	-
Març	-	4	-	-	2	3	7	8 ²⁰⁶
Abril	-	1	-	-	4	3	-	-

Si incorporem un quadre amb les resolucions de les sentències tractades per Pelai Pagès:

	Pena de mort	Privació de llibertat en camps de treball	Reclusió o privació de llibertat en presons correccionals	Reintegració al lloc de treball o condemna de lluita al front (casos de militars)	Treballs a profit de la col·lectivitat sense privació de llibertat	Privació de drets i prohibició d'activitats professionals	Mesures de caràcter pecuniari	Absolucions
Octubre	-	-	-	-	-	-	-	2
Novembre	-	-	6	-	-	-	5	10
Desembre	-	-	9	-	-	-	-	11
Gener	3	5	2 ²⁰⁷	-	3	-	-	3
Febrer	-	-	-	5	-	-	-	-
Març	-	-	-	-	-	-	-	-
Abril	-	-	-	-	-	-	-	-

²⁰⁶Una de les absolucions dictades portava incorporada la reclusió en un sanatori mental fins a la curació del pacient.

²⁰⁷ En realitat, una d'aquestes dues condemnes es tractava d'una de reclusió domiciliar.

I si sumem els dos quadres:

	Penal de mort	Privació de llibertat en camps de treball	Reclusió o privació de llibertat en presons correccionals	Reintegració al lloc de treball o condemna de lluita al front (casos de militars)	Treballs a profit de la col·lectivitat sense privació de llibertat	Privació de drets i prohibició d'activitats professionals	Mesures de caràcter pecuniari	Absolucions
Octubre	1	-	-	-	-	-	-	2
Novembre	3	-	6	-	-	-	8	16
Desembre	2	-	9	1	-	-	1	14
Gener	3	5	2 ²⁰⁸	-	3	-	-	3
Febrer	-	1	-	5	3	-	1	-
Març	-	4	-	-	2	3	7	8 ²⁰⁹
Abril	-	1	-	-	4	3	-	-

No obstant, s'ha d'advertir de que el tercer quadre no és plenament representatiu de l'evolució de la qual parlem, ja que desafortunadament al fons de la presó Model no consten sentències del Tribunal Popular número 2 a partir de mitjan febrer. No obstant, tampoc permet desmentir-la.

Per descomptat, la progressiva moderació en les resolucions del tribunal no eliminava la rigidesa i severitat amb que havien actuat. Com diu Pelai Pagès: “La duresa, en general, fou la tònica de tots aquests tribunals inicials, que varen haver de desenvolupar la seva acció en unes circumstàncies excepcionals: la situació de Guerra Civil i l'existència de represàlies polítiques de, com a mínim, la mateixa duresa a la zona que va quedar sota el control de l'exèrcit sollevant expliquen l'apassionament amb què sovint varen desenvolupar la seva activitat aquests tribunals” (Pagès, 2015, p.83). Molt sovint es van aplicar càstigs desproporcionats per delictes d'ideologia, per fets comesos durant la dècada anterior quan no eren penables, amb seriosos tons de repressió venjativa, i per diverses desobediències que no deixaven de ser comprensibles per les imposicions del moment. En definitiva, no pot negar-se que una de les notes que caracteritzaven els Tribunals

²⁰⁸ En realitat, una d'aquestes dues condemnes es tractava d'una de reclusió domiciliar (opció no contemplada pels decrets de 13 d'octubre i 5 de gener.

²⁰⁹ Una de les absolucions dictades portava incorporada la reclusió en un sanatori mental fins a la curació del pacient.

Populars era la cruesa amb que jutjaven; cruesa que, per altra banda, és del tot inseparable de la que es vivia en temps de guerra tant al front com a la rereguarda.

VIII. CONCLUSIONS FINALS

Encara que la institucionalització de la justícia popular a la rereguarda republicana va viure moltes i diverses fases, condicionades pel desenvolupament de la guerra, el moviment revolucionari intern i els diferents propòsits dels governs que es van anar succeint, ens és possible elaborar unes consideracions generals que reuneixin les idees principals que s'extreuen del funcionament de la justícia durant el període de Guerra Civil.

Abans de res, és necessari reconèixer la importància que va tenir la decisió dels governs republicans –tant del central com del català– de regular la impartició de justícia en un moment en que el poder havia quedat fragmentat i en que en l'àmbit de la justícia regnaven els consells de guerra sumaríssims i una repressió ferotge a la rereguarda portada a terme per la via de fet. Encara que no és cert que existissin buits legals que impedissin l'enjudiciament dels implicats a la sublevació militar i en la repressió revolucionària, sí ho és que l'ordenament jurídic vigent estava essent rebutjat per amplis sectors de la societat, ja fos de forma conscient i raonada amb arguments ideològics o no. La situació resultant era que durant els primers mesos de guerra havia quedat impedita l'aplicació de la llei i paralitzat el funcionament de l'administració de justícia ordinària. Conseqüentment, esdevenia essencial trobar una sortida per escapar d'aquesta conjuntura.

La solució que els governs van escollir va ser la de consensuar el disseny, amb diverses forces polítiques que ostentaven grans parcel·les del poder fàctic, d'una nova organització judicial que incorporés elements populars en l'enjudiciament penal, prescindís de formalitats i ritualismes i dotés els processos judicials de celeritat. És important reiterar que l'aportació dels tribunals de justícia popular i tota la regulació que els creava no va ser la de cobrir un buit jurídic, perquè aquest no existia formalment, sinó possibilitar que existís una norma que pogués ser acceptada i acatada per aquelles persones que no es sotmetien a l'ordenament jurídic anterior. La realitat és que amb la creació dels Tribunals Populars el mes d'octubre de 1936 l'activitat dels denominats “incontrolats” es va veure considerablement reduïda, encara que no desaparegués per complet.

Ara bé, en la substitució de la repressió de la “justícia per consens” i els consells de guerra per la repressió institucionalitzada que oferia la justícia popular no tot és motiu d'elogi. I el motiu principal d'això el trobem en la pròpia regulació de la nova justícia que, malgrat que en molts casos s'inspirava silenciosament en normes aprovades amb dècades d'anterioritat, havia sigut dotada pel legislador d'atributs revolucionaris que convertien la justícia en un instrument exclusiu de la classe treballadora i que atemptaven contra principis jurídics bàsics ja vigents durant l'època. En són exemples les infraccions contra els principis de separació de poders, de legalitat i tipicitat, d'irretroactivitat de la llei penal, de seguretat jurídica, de proporcionalitat en la imposició de la pena, d'independència i imparcialitat del jutge, la prohibició de l'analogia penal, etc. Aquests i altres principis, vulnerats com ho havia sigut la pròpia democràcia per part dels dos bàndols

enfrentats, havien perdut tota raó de ser en un conflicte bèl·lic com el que s'estava vivint. Donades aquestes circumstàncies, sobresurt com a blanc de crítiques l'argument de que la República durant la guerra actuava com a defensora de la legalitat democràtica.

El testimoni d'Alcalá-Zamora ho critica molt durament: “La Constitución había tenido el propósito de proteger el poder judicial frente al Ejecutivo, y he aquí que los mismos que ante el extranjero se proclaman sus únicos y celosos defensores, la violan, al instituirse un jurisdicción excepcional, sin garantía alguna de imparcialidad ni de preparación, y cuya existencia es la más flagrante negación del espíritu liberal, democrático y humano que, en compensación de defectos evidentes, impregnaba la Ley Fundamental de 1931” (Alcalá, 1944, p.259-260). La contundència d'aquesta afirmació, coetània als fets que s'estaven succeint, ens fa reflexionar sobre si hagués resultat possible un altre tipus d'actuació en l'àmbit de la justícia. Com ja hem dit, l'estructura normativa i judicial que ho podia haver permès ja existia. Tanmateix, això no sembla tan senzill quan pensem en que del delicat equilibri de forces entre el govern i les milícies dels partits i sindicats revolucionaris havia de sorgir quasi forçosament com a conseqüència la dificultat del govern per imposar el seu ordre. Ara bé, que la situació s'expliqui pel context històric no ens ha de permetre una legitimació del fenomen de la justícia popular en els termes de la seva actuació, i si es criminalitza les organitzacions revolucionàries per impulsar-la no seria just no tenir al menys en compte, en aquesta reprovació, els governs que van institucionalitzar-la.

Altrament, tot i que per manca d'espai no li hem pogut destinar un apartat al respecte, per valorar l'actuació dels mateixos governs és imprescindible tenir en consideració l'activitat commutadora de penes de mort que van dur a terme²¹⁰. En efecte, moltes de les sentències condemnant a mort no van ser executades. Un cop ferma la sentència la decisió final no requeria sobre els tribunals sinó sobre el govern; és per aquest motiu que, considerant que la qüestió de les commutacions transcendia de la regulació, funcionament i activitat estrictes dels tribunals, hem decidit renunciar a ella a fi de no condicionar l'extensió de la resta de continguts.

Encara que no hem prescindit de fer algunes crítiques que considerem justificades, segons enuncïàvem en la introducció del treball el nostre propòsit durant la seva elaboració no ha estat el de descontextualitzar la impartició de la justícia durant la guerra civil del moment en que s'ubicava. Tot al contrari, el que hem pretès ha estat il·lustrar a través del funcionament i l'activitat dels òrgans de justícia la realitat que es desenvolupava al seu voltant, que no era altra que la d'un període de temps extremadament penós i dramàtic per a la societat en el seu conjunt.

Conscients de que per portar a terme aquesta tasca no disposem de tota la informació de que ens agradaria disposar, no hem dubtat a deixar algunes vies obertes que puguin ser resseguides en

²¹⁰ Al respecte, veure l'apartat “La commutació de les penes de mort” (p.121-127) del llibre citat de Pelai Pagès.

futures investigacions i que alhora permetin al lector involucrar-se en algunes de les qüestions plantejades. En un dels aspectes en què ens reafirmem, un cop acabat aquest treball, és en que el tema de la justícia popular és una de les matèries de la Guerra Civil espanyola sobre la qual encara queda terreny per recórrer. A més de que cal dirigir la recerca cap a estudis de conjunt respecte documentació de l'època per poder assolir tot el coneixement possible, esdevé imprescindible estudiar en detall algunes altres qüestions. Per poder entendre la gènesi i recorregut de la justícia popular és indispensable analitzar en detall la legislació penal anterior al cop d'Estat, la qual cosa ens permetria apreciar en quin grau va quedar reflectida en el sistema jurisdiccional creat, així com incidir en les inspiracions i aspiracions dels dirigents polítics que van idear la nova organització judicial. Per altra banda, és important incidir en les opinions de les persones coetànies als fets i disconformes en com s'estava manejant la situació en la impartició de justícia, ja que això ens haurà de facilitar entendre fins a quin punt els resultats generats van ser o no evitables.

També, en tant que ho permeti la documentació disponible, necessitem estudiar el recorregut de cada un dels organismes creats o afectats per la normativa de l'època, no només dels òrgans estrictament d'enjudiciament penal, sinó també d'altres com els d'inspecció de tribunals, els col·legis d'advocats, els de responsabilitats civils, etc. Entre moltes altres qüestions, seria igualment oportú detallar quins van ser els resultats obtinguts per la Causa General a l'hora d'efectuar la persecució i repressió de les persones involucrades en la justícia popular republicana.

En definitiva, encara resten espais on la investigació històrica pot incidir. El present treball no és més que una petitíssima aportació en tal sentit, que procura contribuir des d'una perspectiva personal en la comesa d'entendre la funció dels tribunals populars dins el context de la rereguarda de Barcelona durant la Guerra Civil.

BIBLIOGRAFIA

Monografíes

- Agúndez Fernández, A. “El poder judicial y los jueces en la guerra civil: aproximación histórica”, a: *Justicia en guerra. Jornadas sobre la administración de justicia durante la guerra civil española: instituciones y fuentes documentales*. Madrid: Ministerio de Cultura. Dirección General de Bellas Artes y Archivos, Dirección de Archivos Estatales.
- Alba, V., 1990. “De los Tribunales Populares al Tribunal Especial”, a: *Justicia en guerra. Jornadas sobre la administración de justicia durante la guerra civil española: instituciones y fuentes documentales*. Madrid: Ministerio de Cultura. Dirección General de Bellas Artes y Archivos, Dirección de Archivos Estatales.
- Alcalá-Zamora y Castillo, N., 1944. *Ensayos de Derecho procesal, civil, penal y constitucional*. Buenos Aires: Edición de la Revista de Jurisprudencia argentina.
- Alejandro García, J. A., 1981. “La última etapa: del Jurado como garantía de justicia al Jurado como instrumento de represión, 1931-1939”, a: *La justicia popular en España. Análisis de una experiencia histórica: los tribunales de jurados*. Madrid: Editorial de la Universidad Complutense.
- Barriobero y Herrán, E., 2007. *El Tribunal Revolucionario de Barcelona, 1936-1937*. Sevilla: Ediciones Espuela de Plata.
- Caminal i Badia, M., 1984. *Joan Comorera. Guerra i revolució (1936-1939)*, Volum II. Barcelona: Editorial Empúries.
- Cancio Fernández, R. F., 2007. *Guerra civil y tribunales: de los jurados populares a la justicia franquista (1936-1939)*. Cáceres: Universidad de Extremadura.
- Godicheau, F., 2004. *La Guerre d’Espagne. République et révolution en Catalogne (1936-1939)*. Paris: Odile Jacob.
- González, Quintana, A.: “Justicia militar en la España republicana”, a: *Justicia en guerra. Jornadas sobre la administración de justicia durante la guerra civil española: instituciones y fuentes documentales*. Madrid: Ministerio de Cultura. Dirección General de Bellas Artes y Archivos, Dirección de Archivos Estatales.
- Gracia Alonso, F., 2011. “Un político en la derrota. La Consejería de Justicia de la Generalitat (1937-1939)” a: *Pere Bosch Gimpera. Universidad, política, exilio*. Madrid: Marcial Pons, Ediciones de Historia.
- Larrucea, C., Zuleta, F.: “Fondos documentales custodiados en el Archivo de la Audiencia Territorial de Barcelona”, a: *Justicia en guerra. Jornadas sobre la administración de justicia durante la guerra civil española: instituciones y fuentes documentales*. Madrid: Ministerio de Cultura. Dirección General de Bellas Artes y Archivos, Dirección de Archivos Estatales.
- Menéndez-Pidal, F., 1935. *Derecho judicial español (organización de los tribunales)*. Madrid, Editorial Reus
- Ortiz Heras, M., 1996. “Justicia republicana: los tribunales populares. La represión legal”, a: *Violencia política en la II República y el primer franquismo. Albacete, 1936-1950*. Madrid: Siglo XXI de España Editores.

- Pagès i Blanch, P., 1990. “La Administración de Justicia en Catalunya durante la guerra civil española”, a: *Justicia en guerra. Jornadas sobre la administración de justicia durante la guerra civil española: instituciones y fuentes documentales*. Madrid: Ministerio de Cultura. Dirección General de Bellas Artes y Archivos, Dirección de Archivos Estatales.
- Pagès i Blanch, P., 1998. “Andreu Nin, conseller de justícia de la Generalitat de Catalunya”, a: *Andreu Nin i el Socialisme*. Barcelona: Universitat de Barcelona
- Pagès i Blanch, P., 2015. *Justícia i guerra civil. Els tribunals de justícia a Catalunya (1936-1939)*. Barcelona: Editorial Base.
- Preston, P., 2016. *La Guerra Civil española*. Barcelona: Penguin Random House Grupo Editorial.
- Rodríguez Olazábal, J., 1996. *La administración de justicia en la guerra civil*. València: Edicions Allfons el Magnànim, 1996.
- Roig Fransitorra, M., 1976. *Rafael Vidiella, l'aventura de la Revolució*. Barcelona: Editorial Laia.
- Rosal Díaz, A. “El Tribunal de Responsabilidades Civiles y la Caja de Reparaciones”, a: *Justicia en guerra. Jornadas sobre la administración de justicia durante la guerra civil española: instituciones y fuentes documentales*. Madrid: Ministerio de Cultura. Dirección General de Bellas Artes y Archivos, Dirección de Archivos Estatales.
- Rubió i Tudurí, M., 2002. *Barcelona 1936-1939*. Barcelona: Publicacions de l'Abadia de Montserrat.
- Salas Larrazábal, R., 1990. “El Ministerio de Justicia en la España Republicana”, a: *Justicia en guerra. Jornadas sobre la administración de justicia durante la guerra civil española: instituciones y fuentes documentales*. Madrid: Ministerio de Cultura. Dirección General de Bellas Artes y Archivos, Dirección de Archivos Estatales.
- Sánchez Recio, G., 1990. “Justicia ordinaria y Justicia popular durante la guerra civil”, a: *Justicia en guerra. Jornadas sobre la administración de justicia durante la guerra civil española: instituciones y fuentes documentales*. Madrid: Ministerio de Cultura. Dirección General de Bellas Artes y Archivos, Dirección de Archivos Estatales.
- Sánchez Recio, G., 1991. *Justicia y guerra en España: los tribunales populares (1936-1939)*. Alicante: Instituto de Cultura “Juan Gil-Albert”.
- Solé i Sabaté, J.M., Villarroya i Font, J., 1989. *La repressió a la reraguarda de Catalunya (1936-1939)*, Volum I. Barcelona: Publicacions de l'Abadia de Montserrat.
- Vázquez Osuna, F., 2009. *La justícia durant la guerra civil. El Tribunal de Cassació de Catalunya (1934-1939)*. Barcelona: L'Avenç.

Articles de revista

- Bonamusa i Gaspà, F., 1974. “L’administració de justícia a Catalunya (setembre-desembre 1936)”, *Recerques*, 4. Barcelona: Ariel.
- Pagès i Blanch, P., 2004. “La justícia revolucionària i popular a Catalunya (1936-1939)”, *Ebre 38. Revista Internacional de la Guerra Civil (1936-1939)*, 2. Barcelona: Publicacions i Edicions de la Universitat de Barcelona.
- Sánchez Recio, G., 1994. “El control polític de la retaguardia republicana durante la Guerra Civil. Los tribunales populares de justicia”, *Espacio Tiempo y Forma. Serie V, Hª Contemporánea*, 7. Madrid: UNED.
- Vázquez Osuna, F., 2010. “La dificultat de la Generalitat republicana per a aconseguir una administració de justícia pròpia”, *Revista de Dret Històric Català*, 10. Barcelona: Societat Catalana d’Estudis Jurídics, Institut d’Estudis Catalans.

Opuscles

- De Castilla, J., 1937. *La Justicia revolucionaria en España*. Buenos Aires: Difusión.
- García Oliver, J., 1937. *2 meses de actuación en el Ministerio de Justicia: conferencia pronunciada en el teatro Apolo, de Valencia, el 30 de mayo de 1937*. Valencia: Publicaciones del Ministerio de Propaganda.
- Rubió i Tudurí, N., 1937. *La justícia a Catalunya. 19 de juliol del 1936 – 19 de febrer del 1937*. Barcelona: Antecedents i documents.

Tesis doctorals

- Vázquez Osuna, F., 2003. La rebel·lió de “Sus Señorías”. L’administració de justícia a Catalunya (1931-1945). La magistratura i el ministeri fiscal. Director de la tesi: Antoni Segura Mas. Universitat de Barcelona.
- Villar Ferrero, J.L., 2012. Justicia y Revolución en 1936: las Oficinas Jurídicas de Cataluña. Universitat Autònoma de Barcelona.

FONTES DOCUMENTALS

Documents d'arxiu

Arxiu Central del Tribunal Superior de Justícia de Catalunya

- Expedients judicials dels Jurats de Guàrdia de Barcelona, números 1 i 2
- Expedients judicials dels Jurats d'Urgència de Barcelona, números 1 i 2
- Expedients judicials del Tribunal Especial d'Espionatge i Alta Traïció
- Expedients judicials dels Tribunals Populars Especials de Barcelona, números 1 i 2
- Llibre de sentències de l'Audiència Provincial de Barcelona, Volum II – Any 1937
- Sentències de l'Audiència Provincial de Barcelona no enquadernades – Anys 1936 i 1937
- Sentències del Tribunal Popular número 2 de Barcelona

Arxiu Nacional de Catalunya

- Fons de la presó Model – Expedients personals dels reclusos

Causa General

- Causa General de la província de Barcelona – “Pieza Quinta. Justicia Roja”

Butlletins Oficials

- *Boletín Oficial del Estado*
- *Butlletí Oficial de la Generalitat de Catalunya*
- *Diari Oficial de la Generalitat de Catalunya*
- *Gaceta de Madrid*
- *Gaceta de la República*